

BÖLÜM I: GİRİŞ

1.1. Problem Durumu

Tarihsel kavramları öğrenmek gerekli midir? Tarihsel bir kavramı etkili bir şekilde öğretebilmek için neler yapılabilir? Öğrenciler, birbirine benzer ve yakın olan tarihsel kavramları öğrenirken nasıl bir yöntem kullanır? Kavramların öğretilme tarzı ile tarihsel vakanın anlaşılabilir olması arasında bir ilişki var mı? Belirli tarihsel kavramlar çocuklara ne zaman öğretilmelidir? Tarihsel kavramların, öznelere arası değişebilirliği var mıdır? Mesela, “ Monarşi” kavramı her yerde aynı çağrışımı mı yapıyor? Öğrencilerin belleğinde, daha çok hangi kavramlar öne çıkmaktadır? Öne çıkan bu kavramlar, öğrencinin tutumlarını etkilemekte midir? Öğrenciler, tarihsel bir kavram hakkında araştırma yaparken ne gibi yöntemler kullanırlar? Öğrencilerin “zaman” kavramına karşı tutumları nasıldır? Öğrenciler, tarihsel kavramların gerçekte ne ifade ettiğini biliyorlar mı? Tarih derslerinin verimliliğini arttırmak için öğrencilerin ne gibi önerileri var? Öğrencilerin, kavram öğretiminin önemi hakkındaki düşünceleri nelerdir? Öğrenciler, okul dışında en çok hangi ortamlarda tarihsel kavramları öğreniyorlar? Tarih derslerinde, kavramların karşılaştırılması, analiz edilmesi, tartışılması ne sıklıkla yapılıyor?

Tarih öğretimi yapılırken, tıpkı diğer bilimlerde olduğu gibi kavramlar kullanılır. Aksoy’a (2000) göre, kavramlar, mantık ve matematik gibi formel (biçimsel) bilimlerde veya sosyoloji ve psikoloji gibi sosyal bilimlerde farklı özellikler gösterirler (s:1).

Senemoğlu’na (2004) göre, psikoloji, sosyoloji, eğitim psikolojisi vb.[kullanılan] kavramlar, her bir bilim dalını diğerlerinden ayırt etmemizi (s:511) sağlamaktadır.

Kavramların bazıları daha somut ve basit, bazıları ise daha soyut ve karmaşıktır. Örneğin “masa” daha somut bir kavram iken “ demokrasi” soyut bir kavramdır. Somut

kavramlar çocukluktan itibaren informal yollarla öğrenilirken, soyut kavramları öğrenmek için genellikle formal öğretim gerekmektedir.

Kavramları öğrenmek gerekli midir? Dilek'e (2002) göre kavramlar değişim hakkındaki genellemeleri ifade ve test etmek için gereklidir (s:19).

Senemoğlu'na (2004) göre ise,

[k]avramlar,bireyin düşünmesini sağlayan zihinsel araçlardır. Kavramlar, fiziksel ve sosyal dünyayı anlamamızı ve anlamlı iletişim kurmamızı sağlar. Kavramlara sahip olmayan bir yetişkinin düşünmesi, bir bebeğin düşünmesi gibi duysal algılamalarıyla sınırlıdır. Kısacası kavramlar, düşünme için gereklidir. Kavramları anlama; ilkeleri anlama, problem çözme ve dünyayı anlama için gereklidir. Kavramlar, çok kapsamlı bilgileri kullanılabilir birimler haline getirir. Kavram benzer nesneleri, insanları, olayları, fikirleri, süreçleri gruplamada kullanılan bir kategoridir. Kavramlar bireyin bir grup varlık, olay, fikir, ve süreçlerle ilişkiler kurmasına da yardım eder (s:511).

Okullarda, kavram öğretimi, üzerinde önemle durulması gereken konulardan biridir. Kavramlar, bilgilerin üzerine inşa edildiği kolonlara benzetilebilir. Bu bakımdan, denilebilir ki, öğrencilerin tarih bilgilerini geliştirmeleri için öncelikle kavram bilgilerini geliştirmeleri beklenmelidir.

Kavram öğretiminde, üzerinde durulması gereken bazı önemli ilkeler vardır. Erden ve Akman (Keskin:2003) bu ilkeleri şöyle açıklamaktadır:

1. *En iyi örneğin seçilmesi başarıyı artırır. Kavram öğretiminde verilen örneklerin sırası önem taşımaktadır. Mantıklı ve akılcı bir sıralama rastgele bir sıralamadan daha etkilidir.*
2. *Öğrencilere kavramın kritik özellikleri mutlaka öğretilmelidir.*
3. *Öğrencilerin kavramla ilgili verdikleri örneklerin doğruluğu hakkında kendilerine bilgi verilmelidir. Diğer deyişle dönüt -düzeltme işlemine yer verilmelidir.*

4. Kavramın daha iyi anlaşılması için grafik, resim, şema, tablo gibi görsel araçlardan yararlanılmalıdır. Bunlar öğrencilerin zihinlerinde imajlar oluşturarak kavramın somutlaşmasına, kavramlar arasındaki ilişkilerin kurulmasına yardımcı olurlar(s:17).

Klausmeier'e (Senemoğlu:2004) göre ise kavram öğretiminde şu basamaklar izlenmelidir:

1. Öğrencileri kavram öğrenmeye hazırlama,
2. Kavramın örneklerini ve örnek olmayanlarını sunma,
3. Öğrencilerin örnekleri ve örnek olmayanları belirleyebilmeleri için strateji kazanmalarına yardım etme,
4. Öğrencilerin kavramların adlarını ve özelliklerini kazanmalarına yardım etme,
5. Öğrencilerin kavramları tam anlamalarına yardım etme,
6. Öğrencilerin kavramları kullanmalarını sağlama,
7. Öğrencilere dönüt verme.

Belirli kavramlar çocuklara ne zaman öğretilmelidir? Öğrenciler yeni bir kavramı öğrenmeye ne zaman hazır hale gelir? Ülgen'e (2001)göre, kavram öğrenmenin önemli koşulları vardır: Zaman, bellek, kavram geliştirmede stratejik bilgiler, dikkat ve odaklaşma, dil, düşünce, bilişsel gelişim düzeyi, uyarıcıların seçimi ve organizasyonu.

Piaget'ye göre(1959) göre, 7-11 yaş arası çocuklara kavramlarla somut işlemler, 11 yaş ve üzerindeki çocuklara ise soyut işlemler yaptırmak mümkündür. Piaget, tüm çocukların bu gelişim aşamalarını sırasıyla geçirmeleri gerektiğine inanmaktadır.

Senemoğlu'na (2004) göre de, öğretmenler, öğrencilerinin sinirsel olgunluk düzeylerine dikkate alarak düzenleyecekleri öğretme-öğrenme ortamlarıyla kavramları daha üst düzeyde öğrenmelerine yardım edebilirler(s:519).

Tarih dersleri, çoğu zaman öğrenciler tarafından “ sıkıcı bir ders” olarak görülmektedir. Bunun en önemli nedenlerinden biri, tarihin dilidir. Bu dil çok sayıda “özel” (disipline özgü) kavramdan oluşmaktadır. Bir yetişkinin bile anlamakta yahut hatırlamakta zorlandığı tarihsel kavramların sayısı, doğrusunu söylemek gerekirse, hiçte az değildir. Bu

durum öğrencilerde tarih düşüncesinin gelişmesini ve bilgilerin kazanılma düzeyinde başarısını büyük ölçüde etkilemektedir.

Keskin'e (2003) göre, [t]arih öğretimine çağdaş psikologlar tarafından yöneltilen en ciddi eleştiri, çocukların zamanlarını belli başlı bazı olayların gereğinden fazla vurgulanması yolu ile boşa harcadığı ve geniş kapsamlı kavramların ihmal edildiğidir (s:23).

Tarih derslerinde kavram öğretimi ne şekilde olmalıdır? Tarih öğretimi, hangi kavramlar üzerine bina edilmelidir? Tarihsel bir vakanın anlaşılabilir olmasında, kavramların ne gibi bir etkisi olabilir?

Yukarıdaki soruların tamamı tarih bilimini ilgilendirmektedir. Bu yüzden ilk önce "Tarih" in ne olduğunu bilmek gereklidir.

1.1.1. NEDİR TARİH?

Esasında yukarıda ki başlık Carr'ın(1996) kitabının ismidir. Peki başkasına ait özgün bir tümceyi niçin tırnak içine almadık? Çünkü; son zamanlarda " Tarih nedir?" üzerine o kadar çok kişi tarafından o kadar çok şey söylenmiştir ki, bu yaygın kullanımdan dolayı tümceyi tırnak içine almanın hiç bir espirisi kalmamıştır. Tarih nedir? sorusuna, Heredotos'tan günümüzü kadar çok farklı mesleklerden çok farklı düşünürlerce, çeşitli biçimlerde tanımlar getirilmiştir. Bir kısmı meslekten tarihçi olan bu düşünürlerin, bir kısmı teolog, bir kısmı felsefeci, bir kısmı siyaset bilimcidir.

Tarih nedir? Tarihçi kimdir, kime denir? Tarihçiler nasıl çalışır? Tarihçi, geçmişin kendisine nüfuz edebilir mi? Tarihsel empati mümkün müdür? Tarihsel olguların sınırları nasıl çizilir? Bugün tarihsel gerçekler diye önümüze sunulan vakalara yahut kanıtlara, ne oranda inanabiliriz? Tarih tekerrürden mi ibarettir; yoksa tarihi olaylar biricik midir? Tarihte bir olayın sonucu, henüz vuku bulmamış bir başka olayın nedeni olabilir mi? Tarihte genelleme yapmak mümkün müdür? Filozofların tarihe bakışı nasıldır? Tarih öğrenmenin yararı nedir? Objektif bir tarih yazıcılığı ne ölçüde mümkündür?

Tarih, Watts'a (Dilek:2002) göre, kütüphane raflarının birinde bulundurduğumuz bir kitap değil, sadece tarihsel malzeme ile insan etkileşimi yoluyla ortaya çıkan bir süreçtir(s:5).

Özbaran (1997) tarihi, geçmişte insanların yaptıklarına, beklentilerine veya niyetlerine ve çektiklerine ilişkin olarak, gerçekliğe inanılarak ortaya konulmuş betimlemeler(s:96) olarak tanımlamıştır.

Tarih, pek çok yanlarıyla memnun edici olmayan bir bilgi dalıdır; güvenilmezdir, değişkenlik gösterir, uyuşmazdır, parçacıklar halindedir, çoğu zamanda inkarcıdır; ancak bu niteliklerden ötürü de değerlidir diye ifade eden Lewis (Özbaran: 1997), şöyle devam eder: Beşeri görüntüyü doğru yansıtır. Bu yüzden de eğitimimiz için, kendimizi algılayabilmemiz için, yalnızca geçmişimizi değil, günümüzde olup biteni de anlayabilmemiz için gereklidir (s:128).

Ünlü İslam filozofu İbn-i Haldun'a (Aksoy: 2000) göre, tarih, insanların ve kavimlerin hal ve durumlarının nasıl değişmiş olduğunu, devlete, sınırlarının nasıl genişlemiş, kudret ve kuvvetlerinin nasıl artmış bulunduğunu, ölüm ve yıkılma çağı gelinceye kadar yeryüzünü nasıl imar ettiklerini bize bildirir(s:23).

Tarih disiplinler arası çalışan bir bilimdir. Aksoy'a (2000) göre, [t]arih, özellikle sosyolojinin harmanıdır ve sosyologlar için de öyle olmalıdır. Çünkü sosyoloji kendisiyle ilgili bilgileri tarihten toplar (s: 26).

Tarihi, sosyolojik bağlamda tanımlayanlardan biri olan Mills'e (2000) göre,

[t]arihsel çalışmalara önem vermekle sadece toplumsal yapıların önemini kavrayabilme şansımızı artırmış olmakla da kalmayız; tek bir toplumu bile, tek bir toplumun tek bir sorununu, üstelik sorunu durgun halinde bile anlayıp açıklayabilmemiz tarihsel materyalleri kullanmamızı gerektirir (s: 245).

Kabul edilir ki, geçmiş vuku bulmuş ve sona ermiştir. Tarihçiler, çoğu kere, kazı bilimin sundukları sayesinde tarih hakkında değerlendirmelerde bulunmaktadırlar. Dilek'e (2002) göre, [h]er olay bir diğerinden farklıdır. Olayların sebepleri ve sonuçları arasında benzerlikler olsa da hiçbir olayın aynı şartlar altında tekrarı mümkün olmamaktadır (s:6).

Birinci Dünya Savaşında Avusturya ile kader birliği yapıp ittifak kurulduğu halde, 92 yıl sonra bugün, Avrupa Birliği müzakerelerinde Türkiye'nin adaylık statüsünü istemeyen en başta Avusturya olmuştur. Buna karşın, Birinci Dünya Savaşında savaşın diğer cephesinde yer alan İngiltere ise Türkiye'nin üyeliğini en fazla isteyen ülke olması '' tarihte tekerrür'ün olmayabileceğini gösterir. Buradan çıkan bir diğer sonuç ise şudur: Esasında devletler arasındaki ilişkileri belirleyen, zamanın tekerrür tını değil, bilakis zamanın yararlı idolüdür.

Dilek'e (2002) göre, [b]ilinmesi gereken en temel hususlardan biride tarihin geçmiş veya geçmişin aynası olmadığıdır. Tarih geçmişi inceleyen bir çalışma disiplini. Dolayısıyla hiçbir zaman geçmişin kendisi değildir(s:5).

Yine Dilek'e göre,

[e]ğer biz tarihsel ifadeler ile geçmiş olayları birbirinden ayırırsak [ve tarihsel kavramları doğru düzgün kullanırsak] tarihin yapısı hakkında düştüğümüz yanılgıları da en aza indirebiliriz. Tarihsel gerçeklermiş gibi sunulan tarihsel ifadeler aslında gerçekte yaşanmış olaylardan çok farklı olabilir(s: 8-9).

Tarihçiler mazideki bir olayı aydınlatmaya çalışırken, genellikle doğruluğuna çok güvendikleri için arşivlere başvururlar. Oysa arşivler iktidarların bakışını göre seçilmiş kitaplarla, makalelerle vesaire belgelerle dolu olabilirler. Bu yüzden onların kendi öznel bakışını yansıtır olabilirler. Tarihçi de bu kaynakları mutlak hakikatmiş gibi aynen aktarmakla, farkında olmadan, onların öznelliklerini ebedileştiren bir bilim adamı hüviyetini kazanabilir. Kısacası, arşivler tarihçi üzerinde bir tür ''kanaat diktatörlüğü'' kurabilirler.

Dilek'in (2002) tespitine göre,

[g]eçmişte yaşanan bir olay farklı kişi veya grup veya da devletler tarafından incelendiğinde her kişi, grup, devlet olayı kendi amacına uygun olarak yeniden yapılandırır. Hükümetin yaptığı bir araştırma ile aynı konuda muhalefetin yaptığı araştırma birbirinden oldukça farklı olacaktır. Devrim veya ihtilallerin hemen ertesinde yazılan yazılar ile onlarca yıl sonra bunların yıldönümlerinde yapılan tespitlerin farklı olacağı gibi (s: 9).

Tarih felsefecilerinin bugüne kadar tarihin ne olduğuna yada tarihin tanımına dair yapmış oldukları çok çeşitli tanımlamalar elimizde mevcuttur. Bunlara burada değil ama ilerleyen bölümlerde sırası geldikçe yer verilip, ayrıntısıyla değinilecektir. Biz, başlangıç olarak tarih felsefecilerinin yaptıkları tanımları değil, MEB'in okullarımızda okutulmasını önerdiği; meslekten tarihçilerin bir araya gelerek oluşturdukları komisyonlar tarafından yazılmış tarih kitaplarından iktibaslarla konumuza giriş yapmayı uygun görmekteyiz.

MEB 'in *Lise 1 Tarih*(2005) ders kitabında, ‘‘Tarih Bilimine Giriş’’ ünitesinde tarih şu şekilde tanımlanmıştır: Tarih, geçmişte yaşamış olan insan ve insan topluluklarının sosyal iktisadi, kültürel ve dini faaliyetlerini, birbirleriyle ilişkilerini, neden ve sonuçlarını yer ve zaman gösterip bilimsel metotlara dayalı olarak inceleyen bilimdir(s:2).

Milli Eğitim Bakanlığı, TTK'nın, 20.05.2005 ve 135 sayılı kararı ile ders kitabı olarak kabul edilen bu eserde, yukarıda görüldüğü gibi uzun bir tarih tanımı yapılmış ve ayrıca diğer disiplinlerin temel konuları da bu uzun tanıma dahil edilmiştir.

‘‘Topluluk’’ Sosyoloji'nin, ‘‘kültür’’ Sosyal Antropoloji'nin, ‘‘ruh’’ Psikolojinin, ‘‘din’’ teolojinin, ‘‘düşünce’’ Felsefe'nin araştırma konularıdır. Yukarıda tarihin tanımı yapılırken her ne kadar ‘‘ dini faaliyetler’’in incelenmesinden bahsedilmişse de bunu sıkı bir Tarih-Teoloji münasebeti şeklinde anlamamak gerekir. Zira aynı eserin 8 ve 9'uncu sayfalarında ‘‘ Tarihin diğer bilimlerle münasebeti ‘‘ alt başlığıyla sunulan kısımda Tarihe yardımcı olan 21 bilimden bahsedilirken Teoloji’ den bahsedilmemektedir. Tarihçiler, bir çok tarih kitabında -eski uygarlıkların teolojik yaşam biçimlerinden bahsederken - uygarlıkların dinlerinden, ayrıntı verecek kadar rahat davranırlar. Tarihçinin uzmanı olmadığı bir konuda bu derece rahat olmasının sebep-i hikmeti nedir? Burada haklı olarak aklımıza şöyle bir soru gelmektedir: Tarihçi denen adam teolog mudur? Bilinir ki, bir tarihçi asla bir teolog değildir. Ancak tarihçi, sözgelimi M.Ö.2000 ile M.Ö.700 yıllarına ait bir höyükte Hititlerle ilgili bir dinsel olguya rastlarsa bunu kendi başına, yahut diğer meslekten tarihçilerle birlikte, yorumlayabileceği gibi pekala bir teologla birliktede yorumlayabilir. Böylelikle Hitit uygarlığına neden ‘‘Bin Tanrı İli’’ dendiğini; ‘‘ ölümden sonra tekrar yaşamaya dair inancın’’ Urartular’ın aksine Hitit’lerde neden bu denli zayıf olduğunu hem tarihsel bağlamı itibariyle

hem de teolojik bağlamı itibariyle daha doyurucu anlama şansını yakalamış oluruz. Buna disiplinler arasındaki işbirliğinin güzel bir örneği denilebilir.

2002-2003 öğretim yılında MEBTTKB'nın 266 sayılı kurul kararıyla Tarih ders kitabı olarak okutulması uygun görülen *Lise Tarih 1* (2005) isimli eserde, yalın ve öncekine göre anlaşılması daha kolay bir tanım yapmıştır : Tarih; insan ve insan topluluklarının geçmişteki etkinliklerini, gelişmelerini, toplumlar arasındaki ilişkileri yer ve zaman belirterek, neden – sonuç ilişkisi içinde, bilimsel metotlara dayalı olarak inceleyen sosyal bir bilimdir(s:1).

Her iki tanım karşılaştırıldığında farklılıkların azlığı bir yana, benzerliklerin çokluğu bizi genel bir tarih tanımına götürmektedir. Tarihin, hadi diyelim tarihçinin, bilimsel bir metotla insan ve insanın geçmişteki ilişkilerine projektör tutmak, aydınlatmak gibi bir ereğinin olduğunu rahatlıkla görebilmekteyiz.

Tarih neyi konu edinir? Dilek'e (2002) göre, [t]arih değişimin bilimidir. O geçmişten günümüze yaşanan olaylar arasındaki farklılık ve benzerlikleri incelerken, olaylarla insanlar arasındaki ilişkileri, insanların olaylar karşısında gösterdiği tepkileri ve bu tepkilerdeki değişimi (s:18) konu edinir.

Tarihin bir diğer araştırma konusu, geçmişteki insan ve insan faaliyetleridir. Esasen bütün bilimlerin ortak araştırma konusu insan ve insan faaliyetleridir. Doğa bilimleri de eşyanın neliğini araştırırken bir yandan doğayı anlamak; ama esas olarak, doğayı insanın hizmetine sunacak olan araçlara sahip olmanın o büyük arzusu içindedir. Teslim etmek gerekir ki; İngiliz Empirisizm'inin ünlü öncüsü Bacon(1561-1626) '' *Bilmek eğemen olmaktır*'' derken doğaya eğemen olmanın ilk ve çok önemli koşulunu kavramış bulunuyordu.

Tarih bilimi açısından "belgeler", "neden- sonuç", "yer-zaman" gibi tarihin değişmezleri olarak kabul edilen logolar yan yana getirilip, anlamlı bir bütün oluşturulduğunda, hemen hemen şuna benzer bir tanım elde edilir: Tarih, geçmişteki olayları belgelere dayanarak, yer ve zaman göstererek, sebep sonuç ilişkisi içerisinde izah eden bir bilimdir.

Tarihsel vakalar tekerrür eder mi; yoksa her vaka biricik midir? Tarihsel olayların tekrar edemiyor oluşu, tarihe özgü bir durum mudur; yoksa, diğer bilimlerinde kendine özgü- biricik olayları var mıdır? Bu bahisle örneğimiz Coğrafya biliminin konusu olan “güneşin tutulma” olayı olsun. M.Ö. 1000-520 yılları arasında yaşadığı ve Sami asıllı bir kavim olduğu kabul edilen Fenikeliler’de ki güneş tutulması ile 1923’te kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ndeki güneş tutulmasının birbirinden yeknasa farklı olduğu düşünülmemelidir. Bir kaya türü olan Andezit, Roma uygarlığında her ne idiyse bugünde aşağı yukarı odur. Fakat bu, coğrafya biliminin de kendine münhasır biricik olaylarının hiç olmadığı anlamına gelmez. Tümertekin ve Özgüç’e (1998) göre, genel bir nehirler sınıflandırılmasına dahil ediliyor olsa bile, örneğin Mississippi Nehri biriciktir(s:101).

Tarihsel olayların tekrar edemiyor olması, sırf bu yüzden bile, tarihin tunç yasalarından biri olmaya adaydır. Geçmişte kalan geçmişte kalmıştır, yaşanılmıştır, ilk kez olmuş ve son defa bitmiştir. Dolayısıyla biriciktir ama yinede teslim etmek gerekir ki; olaylar arasında birbirine benzeyen vakalarda yok değildir. Sözgelimi, 60 yıl önce Amerika’nın İkinci Dünya savaşına katılmasındaki gerekçe ile, bugün Afganistan ve Irak’ı işgal etmesinin gerekçesi aynıdır. Bu gerekçe, hammadde ve pazar arayışından başka bir şey değildir.

Yine Dilek’e (2002) göre,

[h]er olay bir diğerinden farklıdır. Olayların sebepleri ve sonuçları arasında benzerlikler olsa da hiçbir olayın aynı şartlar altında tekrarı mümkün olmamaktadır. Olaylar arasında elbette neden -sonuç ilişkileri vardır ve bir olayın daha iyi açıklanabilmesinde benzer olaylardan faydalanmak da tarihçinin işidir(s:6)

Herhangi bir tarihsel olay, kendisinden sonra gelen bir olayın sebebi, fakat kendisinden önce gelen bir olayın da pekala nedeni olabilmektedir. Örneğin, yazının bulunuşu(M.Ö.3200) İlk Çağın sebebi olmasının yanında, Maden Devri’nin de bir sonucu olmuştur.

Çağ nedir? Çağ kavramından ne anlaşılır? Tarihçiler, blok halinde olan bir geçmiş niçin adına çağ denen kısımlara ayırırlar? Çağ derken, insanlık tarihinde olmuş olan büyük

değişiklikleri, zaman dilimlerine ayırarak, her birini daha kolay daha anlaşılır ve daha çok derinlemesine inceleyebilmek için, geçmişin tarihçilerce birtakım yapay bölümlere ayrılması anlaşılır. Tekeli'ye(1998) göre, Bodin (1537-1597) tarihi, Antikçağ, Ortaçağ, Yeniçağ diye yeniden (s:53) düzenleme konusunda ilk adımı atarken, büyük ihtimalle tarihten daha az kıssadan daha çok hisse çıkarmamızı ve tarihi daha kolay anlayacağımızı umut ediyordu.

Kuşkusuz tarih yazmak çok gerilere giden bir etkinliktir. Bu günkü tarihçi için Antikçağ'a gitmek ne kadar güçse, Antik çağdaki bir tarihçi içinde Taş Devri'ne gitmek o derece güçtü. Ne ki günümüz tarihçisi sahip olduğu olanaklar göz önüne alınırsa Antik Çağ tarihçisine göre daha az şanslı değildir. Sözelimi, “ Kimyada kullanılan “Karbon 14” metodu, tarihi buluntuların madde yapısını inceleyerek ait oldukları zamanı belirler. Bu sayede uygarlık gelişimi daha iyi anlaşılır. Günümüz tarihçisinin bilgi birikimsel ve teknik avantajlarından gelen bir üstünlüğü olduğunu kabul edebiliriz; fakat sıra günümüz tarihçisinin geçmişteki tarihçiden fikri olarak da üstün olduğunu söylemeye gelince aynı şeyi söyleyemeyiz. Bunun için elimizde hiçbir rasyonel kanıt yoktur.

Tarihi ve tarihçiyi kendi yaşadığı dönemin koşullarına göre tahlil etmek, bugünün koşullarına göre tahlil etmekten kesin olarak daha doğrudur. Bu sayede, Herodotos'un niçin tarihsel bir olguyu değerlendir(e)mediği/ yorumla(ya)madığı, yada niçin salt bir vakanüvis olduğu bize daha anlaşılır gelecektir.

Tarihin konusunun olay ve olgular olduğunu önceki paragraflarda da belirtmiştik. Geçmişte sınırsız sayıda bir çok vaka olduğuna iyimserlikle kendimizi inandırabiliriz. Olay yada olguların tarihin konusu olabilmesi için aranan ölçüt nedir? Bertrand Russell'in ölümü tarihi bir olay değildir. Ne Collingwood'un bahsettiği “Aston Villa takımının santraforu”, ne de Galatasaray ile Fenerbahçe derbisi, tarihi bir olay değildir. Bir olayın veya olgunun, tarihin konusu olabilmesi için, etkilerinin geniş alanlarda görülmesi ve uzun süre devam etmesi gerekir. Örneğin; M.Ö. 3200'lerde Sümerlilerin yazıyı bulması gibi.

Tarihçi X olayını tarihsel töz olarak kabul ederken, Y olayını tarihsel olmayan sıradan bir vaka olarak tercih etmesini neye göre yapar? Carr'a (1996) göre, bu ayrım tamamen tarihçinin

insafına kalmıştır. Tarihçi, sonsuz sayıdaki olguların içinden kafasındaki kurama göre bir olgular demeti seçmiş, bunun yanında pek çok olguları da tarihsel değildir diye bir kenara atmıştır. Zaten Carr(1996), tarihçinin zorunlu olarak seçmeci olduğunu da altını çizer.

Yukarıdaki tespite bakıldığında, Kuhn'un bilim felsefesi tartışmalarında bilim adamları için sıkça kullandığı ünlü "*paradigma*" kavramı, burada karşımıza çıkmaktadır. Biz buna tarihçi "*paradigma*"sı diyeceğiz.

Tartışmamızı kaldığımız yerden sürdürelim. Tarihçinin anlamsız olan olgular yığınının anlamlı olan olgular çıkarıp biriktirdiği doğrudur. Bu yığınlardan anlamlı olgular çıkarma işi de, tarihçinin inisiyatifinde olduğu için tarihçi kimi zamanlar öznel yargılarını araştırmasına dahil edebilir. Carr'ın(1996) betimlediği gibi, [t]ıpkı bir balıkçının tablasındaki gibi, belgeler, yazıtlar vb. içinde olgular hazır dururlar. Tarihçi onları alır, evine götürür, pişirir, canı nasıl istiyorsa o şekilde sofraya koyar(s:14). Adeta bu örneğin devamı niteliğinde Carr bir de şunun altını çizer : [T]arihçi aralıksız bir biçimde olguların yorumuna, yorumunu da olgularına göre kalıplandırma süreci içindedir(s:37). Bu, tarihe getirilmiş çetin bir eleştiridir. Ne var ki, bu türden bir eleştirinin her zaman geçerli olduğunu savunmak için ancak sıkı bir Pyrrhonist olmak gerekir. Bilinir ki tarihsel Pyrrhonizm'in (Collingwood:2000) kökeni, herhangi bir tarihsel mesele hakkında kesin olarak sınırlı miktarda delile sahip olduğumuz gerçeğinde yatar(s:117). Pyrrhoncu bakış ise, İlk Çağ Yunan Filozoflarından Gorgias (Cevizci: 1999) da olduğu gibi "**1** Hiçbir şey var değildir, **2** bir şey varolsa bile, bilinemez, **3** bir şey varolsa ve bilinebilse bile aktarılamaz" (s:533) türünden, tüm bilimi bile yadsıyan, aşırı bir nihilizme uzanır mecburen.

Tarih dediğimiz, şayet tarihçilerin inisiyatifinde" doğrulanmış bir olgular kümesi"nden başka bir şey değil ise, o halde "What is History?" de sık sık tarihten örnekler vermekle Carr'ın kendisinde büyük hata yapmaktadır. Zira, "balıkçının tablası" örneğinde Carr, tarihsel olgulara çok kesin bir dille "*öznel*dir" demişti. Şayet olgular dünyasının hiçbir güvenilirliği yoksa, Carr "What is History? de neredeyse her beş sayfada bir niçin "güvenilmez olan " tarihçilerin ve tarihsel olguların sugötürür dünyasına sığınveriyor? Bahsi geçen "What is History"den birkaç örnek verelim: "...*Caesar'ın o küçük çayı, Rubicon'u geçişi* (s:16)"... *1850'de Stalybirdge Wakes'de olanları unutmamalıdır.*(s: 35)"

“VII. Henry belki kötü bir koca, ama iyi bir Kral idi.(s:89)” “ ...Roma İmparatorluğu’nun gerilemesini ve çöküşünü barbarlığın zaferine ve dine bağlar.(s:106)” gibi.

Carr (1996), “ Tarihi olguların oluşturduğu, tarihçinin yorumundan bağımsız ve nesnel bir sert çekirdeğin var “olduğunu düşünmenin “ ahmakça, fakat silinmesi çok güç bir yanılgı” (s:17) olduğunu belirtiyor. Ne var ki, “Caesar’ın o küçük çayı, Rubicon’u geçişi” ni yada “1850’de Stalybridge Wakes’de olanları” yada “VII. Henry” nin kötü bir koca, ama iyi bir Kral” olduğunu ileri süren de sonuç itibariyle tarihçinin kendisinden başkası değildir. Demek ki Carr, her ne kadar haklı tarafları olmakla beraber, bir yandan tarihçinin olgularını eleştirse de bir yandan da tarihçilerin o tatlı anılarına içten içe bir gizli güven duymuyor değil.

Kabul etmeyenler olsa bile, çoğu kez tarihçinin tarihsel kaynaklara bir bağlılık duyduğu bilinir. Bunun yanında kaynaklara yapılacak ufak ilavelerin, gerçekliği bozabileceği de göz ardı edilmez. Bir tarihçi her zaman masum olmayabilir, ama bu onun her zaman suçlu olduğu anlamına da gelmez. Kimi zaman eksiklik tarihçinin bizatihi kendisinden kaynaklanabilirken, kimi zaman da incelenen dönemin kendisinden kaynaklanabilir. Sözelimi; yazının henüz bulunmadığı Taş Çağı’nda, Mısır’dan Çin’ e değin uzanan o geniş coğrafyada hangi olaylar meydana gelmiştir? sorusunun yanıtını tüm çıplaklığıyla nasıl öğrenebiliriz? Şimdilik bu tarz bir soru cevabı olmayan bir soru olarak kabul edilmelidir. “Tarihsel bilgiler kuşkuludur” diyen Descartes (Özlem:1996) tarihçi[nin] bilgi ve malzeme eksikliğinden ötürü [çok] çaresiz (s:40) olduğunun altını çizivermektedir.

Çağımız insanına, şimdiki bilgi ve tekniğimizle bilinemez gibi görünen tarihin o uzak dönemlerine sırt dönmek ve sanki hiç olmamış gibi farz etmek, en basit haliyle kolayca kaçıcılıktır. Geçmişin o uzak dönemlerinin aydınlatılabileceğine inanan araştırmacılarda yok değildir. Bunlardan biri olan Evans (1999), tarihçinin yapacağı tek şeyin, uygun bilimsel yöntemi uygulamak olduğunu ve bu sayede tarihsel belgelerin gün ışığına kendiliğinden çıkacağını ileri sürer.

Belgelerin bize göre, şimdilik kıt olduğu bazı antik dönem zamanlarını aydınlatmak için uygun bilimsel yöntemin yanında uygun teknik aletlerinde faydalı olacağını belirtmek gerekir. Bilim adamları eski sualtı gemilerine oranla hem çok büyük basınçlara dayanıklı, hem de daha derine dalabilen sualtı araştırma gemilerini yapmayı başarinca Karayipler’ de yapılan dalışlarda, “ *şimdiye kadar varlığı bilinmeyen 150 yeni tür balık tespit edildi. Endenozya’da da kısa bir süre önce şimdiye kadar hiç görülmemiş onlarca kurbağa türü bulunmuştu(Posta Gazetesi:15 Şubat 2006).*

Söz konusu tarih olunca, kabul etmeliyiz ki, diye ifade ediyor Evans (1999), filolojik tekniklerin tarihsel kaynaklara uygulanması büyük bir atılımdı(s:26). Bu sayede gerek kitabeler, gerek anıtların üzerinde yazı olarak kabul edilen her şey rahatlıkla okunabilir, anlaşılabilir oldu. Gezegenimizdeki bilgi birikimi arttıkça, bilimsel gelişmeler ve buna bağlı olarak da teknik gelişmeler de artıyor. “ Güneşin altında artık söylenecek bir şey kalmadı” safsatası değişik bilim dallarının tüm ezberleri bozan ciddi buluşlarıyla hemencecik yıkılıveriyor. Evans’ın (1999) tespitine göre, *Alman fizikçi Max Planck, 1870’lerde çalışmalarına başladığında, profesörü kendisini, alanda keşfedilecek hiçbir şey kalmadığı için boşuna zaman harcamaması konusunda uyarıyordu(s:29).* Mutlak doğru diye bir genellemeden bahsetmek yalnızca Tarih bilimi için değil, diğer bilimlerde içinde çoğu kez abartılı olabilir. Bir kuram, aksi kanıtlarıncaya kadar doğrudur, aksi kanıtlandığında ise o artık yanlışlanmış bir kuram olur. Ancak, Bank’a göre (Dilek: 2002) şunu da göz ardı etmemek gerek: Bilimin çok çeşitli yolları vardır; bilimsel yol [bilimsel teknik] bazı problemlerin çözümü için geçerli bir yöntem olurken, diğer problemler için olmayabilir(s:16).

Tarih bilimi için bilimsel ve teknik gelişmeler umut vericidir. Evans (1999) arkeolojideki yeni teknik ve buluşların, zaman içindeki en uzak dönemler için dahi yepyeni bilgi alanları açtığını, ve uzak Antikçağ zamanlarının bilinemeyeceğine dair inancın bir dizi yanlış kavrayıştan kaynaklandığını(s:29) belirtir. Ancak şunu da göz ardı etmemek lazım: Tarih de çözülmüş problemler sürüyleyken, çözülmemiş problemlerde sürüyledir. Sözgelimi, ilk yazıyı Sümerlerin bulduğuna kanaat ettiğimiz halde, bugün bile söz konusu yazıyı bulmuş olan Sümer vatandaşının (vatandaşlarının da olabilir) adını bilmemekteyiz. Şayet İskenderiye kütüphanesi yakılmamış olsaydı, bütün Eskiçağ tarihi bugün bildiğimizden çok farklı olabilirdi.

Geçmiş, tarihçinin gözünde, bir filozofun varlığın neliğine dair endişelerinden daha pürüzsüz değildir. Filozof için varlığın fotoğrafı neyse, tarihçi için de geçmiş olguların fotoğrafı işte odur.

Dilek'in de (2002) tespit ettiği gibi:

İstanbul un Türkler tarafından fethedilişi Hristiyan kaynaklarında farklı, İslam ve Türk kaynaklarında farklı bakış açılarına göre yazıldığından, günümüz tarihçisine düşen iş hiç de kolay olmayacaktır. Çelişen kaynaklara başvurmak zorunda kalan tarihçi belli bir ölçüte başvurmak zorunda kalır. İşte bu ölçüt çoğunlukla kişiseldir(s:9).

Sonuçta Collingwood'un(2000) belirtmiş olduğu gibi,

[e]ldeki deliller çoğu kez ciddi noksanlıklar taşır; genelde yanlıdır ve bölük pörçüktür; açıklayıcı olması gerektiğinde kapalı, kapalı kalacağı yerde ise, ayrıntılıdır. Hatta en iyi haliyle bile mevcut deliller, bu ve benzeri kusurlardan asla uzak değildirler. Bundan dolayı en iyi delil en kötü delil olabilir, çünkü sahte bir güven duygusu içinde bizi uyutabilir ve eksikliğini mükemmellik, yanlılığını ise samimiyet olarak gösterebilir(s:117).

Collingwood (2000), her tarihçi[nin] tarihi kendi merkezinden yada bakış açısından(s:79) gördüğünü düşünüyordu. Kierkegaard, Schopenhauer, Nietzsche, Burchkhardt gibi filozoflar tarihsel anlamın ve tarihsel düşüncenin "yanıltıcı", "güvenilmez" ve "çarpıtmalarla dolu" olduğunu düşünüyorlardı. Lessing'e göre ise (Özlem:1996) " Tarih, anıların isteklere göre şekillendirilmesini anlatmaktan başka bir şey değildi (s:148).

Tarihi, filozofların gözünde güvenilmez kılan şey nedir? Tarih de hiç mi güvenilir tunç gibi sağlam bir zemin yoktur? Carr (1996) , çok da ciddiye alınmamak kaydıyla, böyle sert bir zeminin var olduğunu "Örneğin Hastings Savaşı'nın 1066' da yapılması olgusu (s:15)" nu örnek vererek izah eder.

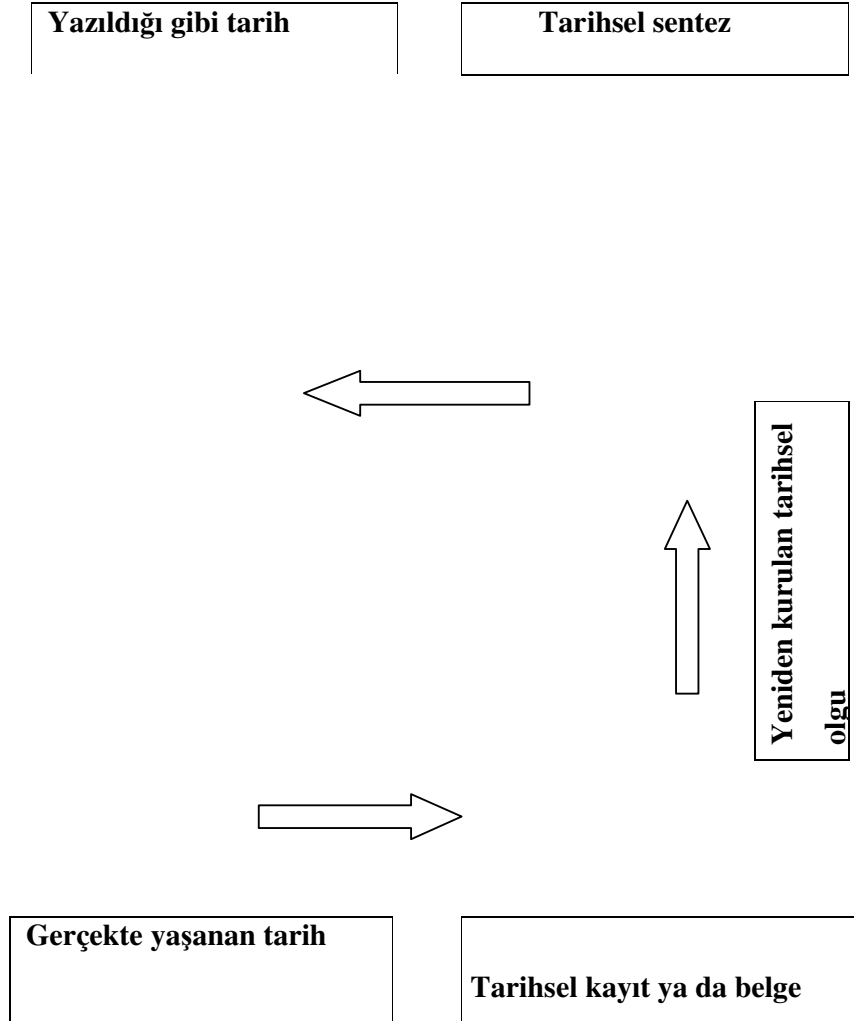
Dilek'e (2002) göre de tarih de böyle sert bir zemin vardır: *Birinci Dünya Savaşı'nın 1914 ile 1918 arasında olduğunu, Cumhuriyetin 1923'te kurulduğunu, Hatay'ın 1939'da anavatana katıldığını son askeri müdahalenin 12 Eylül 1980 de gerçekleşmesi (s:7)* gibi.

Her ne kadar tarihte sert zeminlerin olabileceğine yönelik örnekler verilmiş olsa da, tarihin gerçekliğine ve kaynak belirtme sorunlarına yönelik, filozofların "sahte", "güvenilmez" ve "çarpıtmalarla dolu" dediği tarih eleştirileri, hala can alıcı bir şekilde ortada durmaktadır.

Devam edelim. Aşağı yukarı bütün siyasal sistemler, tarihi kendi amaçları doğrultusunda kullanmışlar, ve gerek tarihsel olgulara ilişkin kanaatlerini, gerekse tarihteki olaylara "iyi-kötü"; "yararlı-zararlı"; "dost-düşman" gibi tanımlamalar dayatmışlardır. Evans'a (1999) göre; tarih boyunca bu dayatmaya en çok maruz kalanlar Rus ve Nazi tarihçileriydi. Fakat tüm bunlara rağmen bütün kaynakların "yanıltıcı", "güvenilmez", "çarpıtmalarla dolu" olduğunu ve buradan hareketle tarihin "sahtekarlık" ve tarihçinin de "sahtekar" olduğunu söylemek, herhalde tarihsel Pyrrhonizm'den ayrı bir şey olmasa gerek.

Tarihte kimi zaman "sahtekarlık ve çarpıtmalar olsa da bunlar uzun süre gizli kalmamaktadır." Sözelimi Evans'ın (1999) tespitine göre, " *Hitler'in Günlüğü'nün sahteliği, üzerine yazıldığı, 1950'lere ait kağıdın yaşının saptanmasıyla [kolayca] ortaya çıkarılmıştır(s:27).*

Burada kendini dayatan soru şudur: Gerçekte yaşanan tarih ile yazılmış olan tarih birbiriyle örtüşüyor mu? Tekeli (1998:38) tarihe ait bu problemi şöyle tespit ediyor:

Tarih Yazımı

Gerçekte yaşanan tarih, içi dolu bir takım tarihsel kayıt ve belgelerin, yeniden kurulmasından ve sentezlenmesinden sonra ortaya çıkarılıp yazılan tarih midir? Yoksa bundan bambaşka bir şey midir? Tarih üzerine kafa yoran hemen herkesin üzerinde birleştiği yada ayrıldığı nokta tamda burasıdır. Ulusçu/ Milliyetçi tarihçilere göre; gerçekte yaşanan tarih, yazıldığı gibiyken, Carr, Lessing, Kierkegaard, Schopenhauer, Nietzsche... vb gibi düşünörlere göre gerçek tarih, hiçte yazıldığı gibi değildir. Birde Evans gibiler vardır ki,

onlara göre ise; gerçek tarih hem yazıldığı gibidir, hem de değildir. Yanlış olmayan olan nedir? Eşdeyişle gerçek olan nedir?

Şu ana kadar, henüz, herkesin üzerinde uzlaştığı bir tarih tanımı yapmış değiliz. Bunun nedeni, tarihe duyulan kuramsal güvensizliğin/ yanlış anlamaların/ haksız eleştirilerin nereden kaynaklandığını göstermekti. Şayet bir tanım yapmak gerekseydi, bize göre tarih, içinde kör noktaların da olduğu aydınlık dönemlerin incelenmesidir.

1.1.2. Tarihin Kaynakları

Tarihsel kaynak nedir? Tarihsel kaynaklar kaç çeşittir? Tarihçiler tarihsel kaynaklar üzerinde oynama yaparlar mı? Tarihsel kaynaklara yaklaşım nasıl olmalıdır?

Tarih vuku bulmuş olanın, eşdeyişle, *geçmiş* olmuş olanın kaynaklar yoluyla araştırılmasıdır. Gerçekte, tarihçiler arasında –ne şekilde yaşandığı üzerine henüz yeknesa bir fikri birlik sağlanamamış olursa da- mazide bir takım şeylerin yaşandığına kuşku duymadan inanıldığı su götürmez bir gerçektir. Belki de bu tarih hakkında söylenmiş en güçlü/ en tartışmasız genellemedir. Kısacası, Collingwood'un (2000) dile getirdiği gibi, her şeyin bir geçmişi vardır; her şey her ne ise o hale bir şekilde gelmiştir(s:147).

Mazide sosyalliği, siyasallığı, iktisadiliği yada başka pek çok nedenleriyle bir yaşanmışlığın söz konusu olduğu haberini veren ve bizleri aydınlatan çeşitli malzemelerdir. Tarihi aydınlatan bu malzemelere *kaynak* adı verilir. Tarihsel vakalar, ilgili kaynaklara başvurulmadan öğrenilemez. Bu yüzden Çaydaş'ın (2003) dile getirdiği gibi, tarihçi tarihi, kaynaklardan araştırarak bulduklarını, kendi yorum ve değerlendirmelerini de ekleyerek yazar(s:13). Fakat tarih, asla, devamlı bir suretle tarihçinin akıp giden bir yorumu değildir. Genç Osman zamanında, Kırım'a Lehistan'ın (Polonya) vergi vermeyi kabul ettiği 1621 Hotin Antlaşması örneğinde olduğu gibi tarihçinin yorumundan bağımsız yer, zaman, kişi, ve bazı özel isimlerinde kendi başına varoldukları hatırdan çıkarılmamalıdır.

Tarihi bilgilerin doğru ve güvenilir olması için tarihi olayların, o olayla ilgili olan kaynaklarına başvurularak öğrenilmesi gerekir. Kaynaklar kapsadıkları bilginin değerine,

bilgi veren kaynağın veya malzemenin çeşidine göre sınıflandırılır. Kaynaklar kapsadıkları bilgilerin değerine göre ana kaynaklar, sözlü kaynaklar, yazılı kaynaklar, yazısız kaynaklar olmak üzere 4 gruba ayrılır.

1.1.2.1. Ana Kaynaklar

Doğrudan doğruya tarihi bir olayı yaşayan, bu olayı gören/tanık olan kişi, eser, yada bilgilere ana kaynak denir. Hatıralar, seyahatnameler, kitabeler, paralar, arkeolojik malzemeler gibi.

Ana kaynaklar bize tarih araştırmaları hakkında aracısız bilgi verirler. Bu nedenle ana kaynaklar, tarih araştırmalarında son derece önem taşırlar. İyi bir tarihçi daima ana kaynağa inmek zorundadır. M.E.B (2005) *Lise 1 Tarih* kitabına göre,

bilgilerini bir ana kaynağa dayandırarak, ilk elden veren kaynaklara birincil kaynak denir. ‘‘Ana kaynakla birinci elden kaynağın bulunmaması halinde, bunlardan yararlanılarak meydana getirilen kaynak önem kazanır. Bu kaynağa ikinci elden kaynak denir(s:3).

1.1.2.2. Sözlü kaynaklar

Sözlü kaynaklar, halk arasında ağızdan ağza söylenmek suretiyle, tarihle ilgili bilgilerdir. Bunlar arasında hikaye, efsane, destan, fıkralar, atasözleri, şiir ve menkıbeler sayılabilir. Sözgelimi Bektaşî fıkralarının çoğunda geçmişle ilgili önemli ip uçları bulunabilir. Ne var ki, sözlü kaynakların ağızdan ağza aktarılmasından ötürü, yazılı kaynaklara oranla, pek güvenilir oldukları söylenemez.

1.1.2.3. Yazılı Kaynaklar

Sözlü kaynaklara oranla güvenilirliği daha yüksek olan tarihi kaynaklardır. Kitabeler, şecereler, mektuplar, kanunnameler, biyografiler, hatıralar, antlaşmalar, armalar, mühürler,

divan tutanakları, mahkeme kararları, ulema fetvaları...vb. Bunların dışında, plan ve harita gibi çizili kaynaklar da mazinin aydınlatılmasında tarihe yardımcı kaynaklar arasındadır.

Günümüzde teknolojinin gelişmesiyle beraber sesli kaynak olarak kasetler, CD'ler, flaş bellekler tercih edilirken, görüntülü kaynak olarak resimler, fotoğraflar, filimler, VCD'ler ve DVD'ler de kullanılmaktadır. Sözgelimi, Amerikanın, Irak'ı işgaliyle ilgili çekilen kamera görüntülerinin, fotoğrafların tarihsel açıdan büyük değeri vardır.

1.1.2.4. Yazısız kaynaklar

Yazısız kaynaklar, arkeolojik kazılarla elde edilen, taş parçaları, kap kacaklar, mezarlar, kabartmalar, heykeller, kemik parçaları gibi malzemelerdir. Bu kaynaklar, daha çok Tarih Öncesi Çağlara dair fikir edinmemize sağlarlar.

Kaynak ve belgeler olmasaydı yine de bir tarih biliminden söz edebilir miydik? Bu mümkün olsaydı bile, bu defada diğer özneler, “ tarihi nasıl öğretecektik ? ” sorusu ortaya çıkacaktı. Tanımı gereği “ tarihsel belge” varolmak zorundadır. Aksi takdirde çelişki olurdu.

Çaydaş'a (2003) göre,

[t]arihçi araştırmasını yaparken ulaştığı kaynakları, içsel ve dışsal eleştiri olmak üzere iki süzgeçten geçirerek inceler. İçsel eleştiri, kaynağın niteliğine yönelik yapılan incelemeyi kapsar. Başka bir deyişle kaynaktaki bilginin doğruluğu, gerçeği yansıtır yansıtmadığı belirlenir. Dışsal eleştiri ise kaynağın niceliğine yöneliktir. Bir kaynağın adı, sahte olup olmadığı, yazılış tarihi, yazarının belirlenmesi gibi kaynağın dış özelliklerine ilişkin yapılan eleştiridir(s:14).

Yukarıda açıklanan tarihsel kaynakların eleştirilmesinde, incelenmesinde, ve sentezlenmesinde objektif/ tarafsız olunmalıdır. Zararsız gibi görünen ufak ilaveler, unutulmamalıdır ki, tarihsel gerçekliğin bozulmasına neden olabilirler. Bunun farkında olan

19.yüzyılın ünlü Alman tarihçisi Ranke (Gökberk:2004), kendimi ortadan kaldırıp yalnız olayları konuşturmak isterdim, diyor’’(s:51). Ranke’ye göre ve bize göre, tarih geçmişte her ne vuku bulmuşsa onun yazılmasına katkıda bulunmalı başka bir deyişle, tarih, tarih için yazılmadır. Zira, vuku bulmuş olan olayların dışında kalan her şey yanıtımacadır.

Collingwood’a(2000) göre, [t]arihsel bilgiyi elde etmek zordur, ancak imkansız değildir. Karşılaşılan zorluklar çalışmanın doğasından ve insan zihninin doğal sınırlarından kaynaklanır(s:19).

Tarihsel kaynak ve belgelerin ilk başvuru yerleri, arşivler, kütüphaneler ve müzelerdir.

2.3.13. Geçmişin Kayıtları ve Arşivler Sorunu

Arşivler, tarihe ait bir çok bilginin belli bir sınıflamaya göre korunduğu yerlerdir. Öğretmenler gerek ortaöğretimde gerekse yüksek öğrenimde, öğrencileri çoğunlukla tarihsel bir olayı araştırmak üzere kaynak ve belgelerin korunduğu yerler olan arşivlere yönlendirir, buralarda istedikleri bilgileri bulabileceklerini salık verirler. Ancak son zamanlarda kimi düşünürler tarafından (Kecskemeti, Evans, Ferro gibi) arşiv kayıtlarının nesnelliğine dair çok ciddi eleştiriler getirilmiştir. Bizde bu eleştiriler ışığında arşivler konusunu tartışmayı uygun bulmaktayız.

Tarihçilerin bilgi edinme depolarından biri de arşivlerdir. Arşivler her türlü belgenin belli bir sınıflamaya göre korunduğu yerlerdir. Arşivler, devletin, kamu kuruluşlarının, özel şirketlerin, sivil toplum örgütlerinin, kişilerin, kısacası toplumun her kesiminin; tarihi, hukuki, idari, ekonomik, ilmi gelişimini gözler önüne seren yazılı, görsel- işitsel, ikonografik, kartografik vb. belgelerden oluşur (www.arsivcilik.com).

Ancak, arşivcilik ansiklopedideki gibi sadece belgeleri toplayıp saklamak ve düzenlemek değildir. Arşivcinin görevleri:

- a. arşiv malzemesini tespit etmek,
- b. arşivcilik tekniğine göre düzenlemek,
- c. saklanmasına gerek duyulmayan malzemeyi ayıklayıp imha etmek,
- d. arşiv malzemesini korumak,
- e. arşiv malzemesini tasnif etmek, gerekli erişim araçlarını oluşturmak,
- f. arşiv malzemesinden yararlanılma hizmeti vermek,
- g. arşiv dokümanını değerlendirmek,
- h. arşiv malzemesinin oluşum safhasında kontrolünü sağlamaktır (www.arsivcilik.com).

Okur'a (2005)göre,

[Örneğin; Osmanlı tarihi ile ilgili bir araştırma yapacak kişi için, resmi arşiv olarak T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, zengin belgeleri barındırmaktadır. Cumhuriyet Tarihi ile ilgili olarak araştırma yapacak olanlar da Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Genelkurmay ATEŞE Arşivi gibi yerlere başvurabilirler (s:4).

Resmi arşivlerin yanında bir de özel arşivler vardır. Örneğin; Sakıp Sabancı(1933-2004) Fotoğraf Arşivi özel bir arşivdir.

Geçmişin kayıp parçalarının saklandığı yerler olan arşivlere ne oranda güvenebiliriz?

10-12 Aralık 1998'de Belçika'da düzenlenen "20. Yüzyıl Avrupa Tarihini Öğrenmek ve Öğretmek" adlı sempozyumda, Kecskemeti (T.Ö.Ç.Y: 2003) şu görüşleri dile getirmiştir:

Düşünürlerin ve akademisyenlerin yazılarında kamu arşivlerinin güvenilirliği ve gerçek bilgi değeri sıklıkla sorgulanır. Bu sorgulama iki varsayıma dayanır. Birincisi, devlet nesnel değil, taraflı (hukukun, düzenin, egemen sınıfların vb. yanında) olduğuna göre, belgeler ancak devletin şeylere bakışını yansıtabilir." İkincisi, devlet sadece kendi uzmanlık alanına giren konularla ilgilendiğine göre, belgeler ancak tarihin güdük, özünden koparılmış bir versiyonunu sunabilir(s:35).

Arşivciler saklanması gereken bir çok tarihi belgeyle yüz yüze kaldıklarından, mecburen bu belgeler arasından önemlidir-önemsizdir şeklinde bir ayıklama işlemi gerçekleştirirler. Fakat bu ayıklama neye göre yapılır? Evans'a (1992) göre, bir çağ için değersiz görünen dolayısıyla kıyıma gitmeye uygun bulunan belgeler, bir başka çağ için son derece önemli görülebilir(s: 93).

Tarihçinin, arşivlerden yararlanmaksızın geçmişin kayıp parçalarına ulaşması oldukça zordur. Peki arşivler nasıl yerlerdir? Evans'a (1999) göre arşivler, kimi belgelerin tesadüfen saklandığı, kimi belgelerin ise bilinerek yok edildiği ya da rastlantısal olarak kaybolduğu yerlerdir (s: 92-93). Kısacası, arşivler her zaman için tarihin içeriğini oluşturan sahit bilgi ve belgelerle dolu olmayabilirler

Her demokratik ülke vatandaşının, devletten amaçlara alet edilmemiş bir tarih istemeye hakkı vardır. Arşivler iktidarların fiillerinin envanterini mi tutarlar? Ferro (T.Ö.Ç.Y: 2003) oldukça radikal bir çıkışla: Arşiv kaynaklarını kullanmakla iktidarın iktidarını ebedileştirdiğimizi, onların düşünme tarzının çerçevesi içinde sıkışıp kaldığımızı ve bir tür kanat diktatörlüğü altında ezildiğimizi ileri sürer (s:1-2). Fakat bu, arşivlerin bir yalanlar çeşmesi olduğu anlamına gelmez. Sözgelimi Evans'ın (1999) dediği gibi, Gorbacov döneminde açılmış arşivler sayesinde, Stalin döneminde ki yargılamaların bir çoğunun sahte belgelerle yapıldığının anlaşılması, bunun yanında Şili diktatörü Genaral Augusto Pinachet döneminde masum insanlara suç yüklemek için gerçeğin nasıl değiştirildiğiyle ilgili sahit belgelere de arşivler sayesinde ulaşıldığı gözden kaçmamalıdır..

Sonuç olarak şunu diyebiliriz: Arşivlerle aramızda daima bir mesafe olmalıdır. Bu mesafe ne gereğinden fazla dogmatik, ne de gereğinden fazla şüpheli olmalıdır.

Arşivlere bakarak tarihsel bir olayın içeriğine yönelik, sahit belgelere ulaşmış olduğumuzu her zaman için iddia edemeyiz. Zira; tarihsel olayların görüntüleri zayıf, içerikleri zengindir. O halde içeriği zengin olan tarihsel olayları tarihçi nasıl dile getiriyor? Tarihin bir bal mumu olduğunu kabul edelim; tarihçi bu balmumunu nasıl işliyor, peteğin içine ne dolduruyor? Kısacası tarihçi, tarihin içeriğini nasıl yapılandırıyor sorununu ele alalım.

1.1.4. Tarihte İçerik Sorunu

“Tarihte başrolü kim oynar ” sorusu, ile tarihte içerik sorunu özünde aynı şeylerdir. Bu konuda iki görüşten bahsedilebilir: Materyalistler ve İdealistler. Marx , Engels gibi materyalist düşünürlere göre tarihi yaratan şey ekonomiyken; Hegel ve Vico gibi idealist düşünürlere göre Tin’dir. Bizim üzerinde duracağımız nokta burası değildir.

“Tarihte başrolü kim oynar” sorusundan ziyade, tarih yazımında başrolde kim oynatılır, sorusu bizi ilgilendiren, üzerinde durmayı istediğimiz esas konudur. Tarihçiler tarihin tamamıyla ilgilenmezler. “Eski olay anlatıcıları” diye başlıyor Carr- Fontana (1992) ve şöyle devam ediyor “genellikle kralların ve büyük kişilerin kahramanlıklarını anlatırlardı. Anılmaya değer yalnız onlardı.” Carr ve Fontana’nın hakkını vermek gerekir ki eleştirilerinde doğruluk payı yok değildir. Fakat, benzer eleştiri aşağı yukarı öteki disiplinlere de getirilebilir. Bir felsefe tarihi yazılırken, o alanda hatırı sayılır bir emek harcamış fakat ün salmamış pek çok filozofa yer dahi verilmez. Örneğin, Roma Stoa felsefesinden bahsedilirken Seneca’dan övgüyle söz edilirken, bu felsefenin önemli isimlerinden Epiktetos’a (M.Ö:55-135) yer verildiği pek görülmemiştir. Buna ün salmışların sektör emperyalizmi diyelim.

Tarih, büyük adamların biyografisi midir acaba? Yada tarih, büyük orduların o şen zaferlerinin yanında o hazin mağlubiyetlerinin de tarihini yazmak mıdır yalnızca? Bir kralın ölümü ve yerine oğlunun tahta geçmesi bir tarih olabilir mi?

Dilek’e (2002) göre, tarihçiler öncelikli olarak savaşlar, devrimler, milliyetçilik ve hükümetlerin ortaya çıkışı ve yıkılışı ile ilgilenirler (s:19).

Kabapınar’a (Öztürk, Dilek:2003) göre ise,

geçmişte varolan ülkelerin sınırları içerisinde yöneticilerden başka insanlar yaşamıyormuş hissini uyandıracak kadar tek boyutlu bir padişah/sultan, sadrazam tarihi; geçmişte yaşamış insanların tek ve biricik işinin savaşmak olduğu izlenimini veren ve savaş kültürünü kutsayan bir savaşlar dizgesi haline dönüştürülmüş müfredat, “ geçmiş” ve “tarih” adı altında öğrencilerin karşısına çıkarılmaktadır. Bu çerçevede tarih eğitimi, yaşam içerisinde neden gerekli olduğu ve nerede

kullanılacağına ilişkin doyurucu gerekçelerin bulunmakta güçlük çekildiği bir bilgi yığını niteliğindedir (329-330).

Evans'ın (1999) tespitine göre, bazı profesyonel tarihçiler bu uygulamayı açıkça savunmuş ve gerekçe olarak da gerçeğin bu alt gruplardan daha önemli olduğunu öne sürmüşlerdir. Söz konusu alt gruplar, şayet gerçeğin gerçek bir parçasıysa o zaman ne yapmak gerekir?

Bu konuda daha radikal görüşlerde vardır: Vincent (Evans:1999), [t]arih kazananların tarihidir, kaybedenlerin değil...Tarih erkektir....Tarih zengin ve ünlülerle ilgilenir, yoksullarla değil (s:215) diye düşünür. Bu bağlamda Hegel de (Carr: 1996) yalnızca devlet kuran halkların dikkatimize değdiğini(s:149) belirtir. O halde, devlet kuran halklar, tarihsel; devlet kuramayan halklar ise tarih dışı mı sayılacak? Gerçekte bunu şöyle yada böyle kabul etmek mümkün müdür?

“Geçmiş” diye belirtiyor Fontana (1992) ve şöyle devam ediyor, krallıkların ve hanedanların duvarlarıyla sınırlandırmak alışkanlığı, sanki bir kralın ölümü ve bir başkasının onun yerine gelmesi tarihsel sürecin temel olgularıymış anlayışını göstermektedir (s:33). Tarihe bu türlü bir bakış derinlikten ziyade sığlık, bilimsellikten ziyade bilim dışılık atfetmek olur. II. Filip'in oğlu İskender (Büyük) Helen birliğini gerçekleştirirken şüphesiz kendi kuvvetli özelliklerinin yanında vuruş gücü yüksek kuvvetli bir orduya ve kendisini kuvvetli bir maneviyatla destekleyen Makedonya halkına da, hadi diyelim bir Makedon aşçıya da, çok şey borçludur.

Romantik tarihçiliğin Fransa'daki temsilcisi Michelet (Tekeli:1998) tarihi, “ kitlelerin kadere karşı verdiği ” mücadele (s:118) olarak görüyordu. Tarih, vuku bulmuş olayları başlatmış, fakat bir şekilde bu olayların dışında kalmış sessiz çoğunluğun sesidir. Bu sessiz çoğunluğu açıklayan en iyi örnek, kadının, tarihçilerin nazarındaki durumudur. Kadının tarihteki rolünden, genellikle ya bahsedilmez ya da çok az bahsedilir. Yani pek çok tarihçi, kadını sistemli olarak anlatılarının dışında tutmuştur da diyebiliriz. Mevcut tarihsel anlatının merkezi olmadıkları için, sadece kadınlar değil, bütün diğer gruplar, halklar ve sosyal sınıflar göz ardı edilmiştir.

Bu bahisle Carr ve Fontana'nın (1992) dediği gibi, tarihte baş rolü oynayanların "birkaç insan" değil, "genellikle insanlar" olduğunu göz önünde (s:34) bulundurmak daha doğrudur.

Sonuç olarak, tarihçilerin ve filozofların tarihin içeriğine dair sorduğu *geçmişte ne oldu?, tarihte başrolü oynayan kim?* sorusuna verilen yanıtlar, çoğunlukla pek yetkin olamayabilen belgelere dayanmaktadır. Öyle tarihsel belgeler vardır ki, bir tarafa ışık saçarken, öteki tarafı karanlığa gömerler. Bu gerçekten hareketle diyebiliriz ki, tarihsel belgeler eleştiri gücü yüksek felsefe marangozhanelerinden geçmeden, sahih belgeler olamazlar. Bu bahisle, filozofların gözünden tarihsel belgeye yönelik yaklaşımın nasıl olduğunu değerlendirmemiz gerekir.

1.1.5. Felsefe ve Tarihsel Belge İlişkisi

Tarihsel belgeler nasıl yorumlanır? Tarihçi ve tarihsel olgu ilişkisi nasıldır? Filozoflar, kazıbilimin sunduğu tarihsel bir belgeye nasıl yaklaşırlar? En başta sormamız gereken soruyu en sonda sormuş olalım: "Bütün tarih, çağdaş tarih midir?"

Tarihsel olguların, ilgili tarihsel belgelere başvurulmadan öğrenilemeyeceğine önceki bölümlerde değinmiştik. Kaynak yahut diyelim belge nedir? Geçmişe ait bilgiler veren her türlü malzemeye kaynak denir. Carr'ın (1996) da tespit ettiği gibi, tarihte kazılarla elde edilen belgelerin tek başına gerçekten hiçbir şey ifade etmediğini peşinen kabul etmemiz gerekir. Çünkü belgeye anlamını bahşeden tarihçidir. Bu bağlamda Poper(Özlem:1996), tarihe anlam verenler, her dönemde kendi ilgi ve tutumlarımız ışığında bizleriz(s:174) diye belirtir.

Teslim etmeliyiz ki, son zamanlarda, özellikle Türkiye'de, nerede tarih biliminin içeriğine dair, ister destekleyici olsun ister yıkıcı olsun bir eser yayımlanmışsa mutlaka orada ünlü tarihçi Carr' a hatırı sayılır pek çok atıf yapılmıştır. Bizde,bu bölümde, alışlagelen bu genellemeye uyalım. Carr'a (1996) göre, eskiden olguların doğrudan doğruya kendilerinin konuştukları söylenirdi(s:16). Bu doğru mudur? Zira; çoğunlukla doğada ki nesnelerin varlığı bizim onları algılamamızla ilintili değil midir. Olgular, esasen duyu izlenimlerinden daha fazla şey söylemezler. Ünlü İngiliz Emprisist Locke (Gökberk:1999) göre; birtakım duyumlar gerçeğin yansısıdır. Birtakım duyumlar ise, gerçeğin yansısı değildir, bunlar objelerin reel

niteliklerini yansıtmazlar, subjektifdirler (s:299). Bu konuda Berkeley’de(1685-1753) tıpkı Locke gibi, algıladığımız her şeyin kendi zihnimizdeki idelerin bir türevi olduğuna inanır. Buna rağmen, nesnelerle reel dünya arasında daima bir bağlantı olduğu da unutulmamalıdır.

Hume(Yazıcı:1999) ise Locke’den farklı olarak, her türlü bilginin insan zihnine bağlı(s:116) olduğunu ileri sürer.

Carr’a (1996) göre, olgular, yalnızca tarihçi onlara başvurunca konuşurlar. Yine O’na göre; olgu çuvala benzer içine bir şey koymadıkça dik durmaz. Tarihsel olgular yorum ister! Esasında yorum yapmak tarihçinin en doğal hakkıdır. Çünkü bugün Hitit dönemini araştırmak isteyen bir tarihçi o dönemi anlayabilmek için düş gücünü ve yorumunu kullanmak zorundadır. Denilebilir ki, o döneme ait bir sürü kitap da bir sürü bilgi var zaten. Fakat o zaman da haklı olarak aklımıza şöyle bir soru gelecektir: O kitapların ve o bilgilerin güvenilir olduğuna nasıl inanabilirim? Bu çetin soru tarihçileri hayli uğraştırmıştır.

Sözgelimi Carr’a (1996) göre, Eski ve Ortaçağın kayıtları boşluklarla delik deşiktir(s:18). Acaba bir döneme ait hangi kaynak parçalar eksiktir? Hangi parçaların kayıp olduğu nasıl bilinir? Parçaların eksikliği bilmek için bütünü gösteren gerçek bir fotoğrafın tarihçinin elinde olması gerekir. Tarihsel olgular saklanmaktan hoşlandıkları için, tarihçi, dikkatli bir çalışmayla olgulara ulaştığında onları belli bir ahenk içerisinde kullanmak ve sıralamak gerektiğini bilir. Çok sayıdaki olguların içinden bir ‘*olgular seçkisi*’ yapanda tarihçiden başkası değildir. Şüphesiz bu seçme süreci risk taşıyabilir. Tarihçilerin bazısı ve tarih üzerine konuşmuş olan felsefecilerinin birçoğu, tarihin nesnelliğine dair endişelerinin sebebini genellikle bu noktaya bağlamaktadırlar. Bu felsefecilerden biri olan Dilthey tarihçinin ‘*kendine özgü inanç, eğilim, değer, norm, ide, kural, tasarım türünden şeylerin etkisinde*’ kalabileceğini ve bunun adeta tarihçinin ‘*kaderi*’ olabileceğini düşünmektedir. Yine bunlardan biri olan Carr (1996), ‘[o]lgular’ diyor, ve sonra enfes bir tasvirle: Uçsuz bucaksız ve hatta bazen sınırsız bir okyanusta dolaşan balıklara benzerler, tarihçinin ne yakalayacağı kısmen şansa, fakat asıl, avlanmak için okyanusun neresine gideceğine ve hangi oltayı kullanmayı seçeceğine bağlıdır (s:30).

Her ne kadar tarihçilerin kendi amaçlarına uygun kitaplar yazmaya bayıldıkları düşünülse de, bazen doğru olmakla birlikte, her koşulda doğru değildir. İngiliz düşünür

Hobbes'ın (1588-1679) ünlü *‘‘olguların kendisine dönelim!’’* sözünü hatırlayalım. Bu maksime uygun tarih metodolojisi uygulayan, tarih araştırması yapan hiçbir tarihçi olmadığını, kanıtlarıyla beraber, kim söyleyebilir?

Tarihsel olguların yüzde yüz kesinliği yoktur. Dilek'e (2002) göre, dolayısıyla daha çok geçmişte doğru olarak kabul edilen her şeyin, bize tarihçinin prizmasından kırılarak yansıdığı ve geçmişin doğrusu olmak yerine tarihçinin doğrusu olmaya aday olduğu görülecektir (s:5). Bizim okuduğumuz tarih, doğrusunu söylemek gerekirse, hiçte olgusal değildir; bir dizi kabul edilmiş yargılardan ibarettir’’ diye belirten Barrclough (Carr: 1996), tarihin olgularının kuşkulu ve güvenilmez olduğunu (s:20-21) bize hatırlatmaya çalışmaktadır.

İster kazıbilimin ister yazıtbilimin isterse parabilimin olsun, bize sundukları belgeler mutlak bir güvenilirliğe haiz değildirler. Son tahlilde durum budur. Fakat; tarihçi buna şöyle itiraz edebilir: Bu bir çömlektir, yada şu bir paradır. En azından şu haliyle, alın size tarihsel bir mutlaklık!

Fakat kuşkucu birisi için bu doyurucu bir kanıt olmayacaktır. Kuşkucu, o zaman şu soruyu soracaktır: Bunun bir çömlek yada şunun bir kolye değil de para olduğuna beni nasıl inandıracaksın? Mesela, Campanella (1994)‘‘*Güneş Ülkesi*’’nde paranın bir süs eşyasından başka hiç bir değerinin olmadığından bahsetmektedir.

Bu çetin sorulara rağmen tarihçi, günümüzde kullanılan bir çömleği yada parayı örnek göstererek, aralarındaki benzerlikten hareketle, önermesini savunmaya devam ederse, kuşkucu şunu diyecektir: O halde (Carr: 1996) biz geçmişi ancak günümüzün [bakış] açısından inceleyebilir, geçmiş anlayışımızı bugünün gözleriyle oluşturabiliriz(s:31). Geçmiş ölüdür, onu bugünün bakış açısıyla anlamaya çalışmak çoğunlukla hataya yol açabilir.

Husbands'a (Öztürk, Dilek :2003) göre de, ‘‘ Geçmişte yaşayan insanların inanç ve fikirleri prensip olarak yeniden yapılandırılmaz. Çünkü geçmişte yaşayan insanlar bizden farklı düşünmüşlerdir(s:186).

Tarihi olduğu gibi değil de, bugünden görüldüğü gibi yorumlamaya çalışmak aynı zamanda bilimsel bir yöntem de değildir. Bu yöntem Bank'ın (Dilek: 2002) dediğı gibi tarihçilerin kanıt yetersizliğinden kaynaklanan boşlukları bilimsel olmayan bir şekilde doldurduklarını (s:15) göstermektedir. Bu yüzden, bilerek yada bilmeyerek bütün tarih bugünün bakış açısından yazılma riskiyle karşı karşıyadır. Bazı düşünörlere göre, Koloğlu gibi, bu riskin adı “ tarihte bugüncölük” tür. Croce (Evans:1999) ise, daha ileri giderek o ünlü cümlesiyle: Bütün tarih [in] çağdaş tarih (s:38)olduğunu ifade etmekte sakınca görmez.

Tarihçi, tarihsel belgeleri bugünün bakış açısından yorumladığı sürece çoğunlukla objektif olamaz. 1200 yıl öncesini hangi şartlar altında bilmek mümkün olabilir ki! Geçmişte yaşamış bir insanın düşüncesinin aynısını- yani çömleği çömlek olduğu için parayı da para olduğu için kullandığını- bilmek mümkün müdür? Bunun için rasyonel kanıtlarımız var mı?

Eğer bu soruya “Evet” diyemiyorsak o zaman bütün tarihsel belgeler su götürmez bir şekilde güvenilirmez olacaklardır. Fakat “ bu tüm dünya tarihi ciddiye alınamayacak kadar boş , hatta komik düşüncelerdir” diye ifade eden Kierkegaard'ın (Özlem:1996) tarihi ve “nihai hakem” olan belgeleri hiçleştiren (s:118) anlayışını desteklemez. Zira, tarihin küçük yada büyük bir değeri vardır. Buradaki sorun yöntemle ilgilidir. Evans (1999), tarihçinin yapacağı tek şey, uygun bilimsel yöntemi uygulamak, kendi kişiliğini araştırmadan soyutlamak diyor ve devamla, belgeler[in] böylelikle gün ışığına çıkacağını (s:28) belirtiyor. Yine Evans (1999), belgelerin kıt olduğu eski çağlar için ise arkeolojideki, yeni teknik ve buluşların zaman içindeki en uzak dönemler için dahi yepyeni bilgi alanları açtığının altının büyük bir iyimserlikle çiziyor.

Collingwood'a (2000) göre mevcut klasik tarih metoduyla Sırsındığı savaşında, “vuku bulan şeyin kesinlikle ne olduğunu ne geçmişte kimse bilmiştir ne de bugün kimse, bilmemiştir” (s:69). Bununla birlikte, Collingwood'a (2000) göre, hiçbir tarihçi herhangi tek bir vakayı onun bütünlüğü içinde bildiğini yada bilebileceğini düşünemez (s:69). Bütün gerçek tarihçiler bunun farkındadırlar. Çünkü tarihçi tarihsel belgelerin yorumlarını Diltey'inde (Özlem:1996) dediğı gibi, kendine özgü inanç, eğilim, değeri, norm, ide, kural, tasarım türünden şeylerin yönlendirmesinden (s:137) yapar. Bu da herkesin kendine göre

(rölatif) bir tarih yazması sonucunu doğurur mecburen. Tarihçi işte bu rölatiflik içinde esir düşebilir. Filozoflarında altını çizdiği gibi (Diltey, Carr vb.), tarihçi, geçmişe ait bir belgeyi açıklamaya uğraşırken kendi bakış açısının da kurbanı olur.

Neticede her tarihçi tarihi, ister farkında olsun ister farkında olmasın, çoğunlukla kendi “paradigmasından” yazma hatasına düşebilir. İlk yazıyı kimin bulduğu niçin hala tartışma konusudur? Turuva(Troy) savaşının gerçekten olup olmadığı da ayrı bir tartışma konusu. 1071 Malazgirt savaşıyla Anadolu’nun kapılarının Türklere açıldığı ne kadar doğrudur? Dilek(2002), İstanbul’un Türkler tarafından fethedilişi[nin] Hristiyan kaynaklarında farklı, İslam ve Türk kaynaklarında farklı tasvir (s: 9) edildiğini belirtiyor. Neden?

Bunun bir nedeni tarihçinin, tarihsel vakaları kendi “paradigması”na uygun kavram postulatlarıyla dolduruyor olmasıdır. Yani kavramlar, tarihçinin kuramını saran çerperlerdir denebilir. Anlaşılan odur ki, kavramlara bindirilen anlamlar hakikati arttırabileceği gibi bozabilir de.

Tarihçi için zorluklar çok fazladır. Çünkü O, “ *İştirak etmediği bir hayatın seyircisidir.*”

Hiçbir bilim dalı , diğer bilim dallarının karşılıklı ilişkisi olmadan gelişemez. Tarih biliminin de kendi içinde birçok zorlukları vardır; disipline özgü zorluklar karşısında, mazinin karanlıkta kalmış olan her bir kısmını aydınlatmak isteyen tarih bilimi, mecburen diğer bilim dallarından yardım alır. Tarih bilimi, pek çok bilim dalı ile ilişki halindedir. Bu ilişki, *Ferro’nun Tarih Öğretiminde Çoğulcu Ve Hoşgörülü Bir Yaklaşım Doğru*(2003:9) adlı eserde belirttiği gibi “ disiplinlerin sektör emperyalizmi ” şeklinde değil aksine disiplinlerin sektör dayanışması şeklindedir. Bu bahisle diyebiliriz ki; tarih, disiplinler arası çalışmaktan hoşlanan bir bilimdir.

1.1.6. Tarihin Diğer Bilimler İle İlişkileri

Tarih ile ilişkide olan sosyal ve doğa bilimlerinin başlıcaları şunlardır:

- **Arkeoloji:** Geçmiş dönemlere ait toprak veya su altında kalmış tarihi eserleri gün ışığına çıkaran kazı bilimidir. Özellikle yazının bilinmediği Tarih Öncesi Devirlerin aydınlatılmasında tarih bilimine yardımcı olur.
-
- **Kronoloji (Takvim bilimi):** Tarihi bir olay için, yer ve zaman önemli iki unsurdur. Kronoloji, tarihi olayların zamanının belirlenmesinde ve sıralanmasında tarihe yardımcı olur. Malazgirt Savaşı 1071 yılında, Fransız İhtilali 1789 yılında, Sevr Anlaşması, 10 Ağustos 1920’de oldu. Bir tarihçi açısından olayların zamanını bilmek önemlidir. Tarih boyunca değişik kavimler yada milletler diyelim, birbirinden farklı takvim sistemleri kullanmıştır. 12 Hayvanlı Türk Takvimi, Hicri takvim, Gregorien Takvim gibi. Bu farklı sistemleri düzenleyen kronoloji, tarihin ayrılmaz bir parçasıdır. Üzerinde tarihi yazılı olmayan belgelerde kimya bilimi” Karbon 14” sayesinde belgenin zamanını tespit eder.
-
- **Etnografya:** Eski Türklerde(Tutibay:2005), bahar mevsiminin gelmesiyle Nevruz kutlamaları yapılırdı. Bu kutlamalar sırasında, at yarışları düzenlenir, şarkılar söylenir, kadın ve erkek bir arada yemek yenir, müzik çalınır, dans edilirdi (s:83). Etnografya, toplumların çeşitli yaşayış biçimlerini, geleneklerini, örf ve adetlerini inceleyen, araştıran ve dağınık halde olan kültürel bilgileri sınıflandıran bilim dalıdır.
-
- **Paleografya(Eski Yazı Bilimi):** Geçmişte yaşamış bir çok toplum, birbirinden farklı yazılar kullanmışlardır: Sümerler Çivi yazısını, Hititler Hiyeroglif adı verilen bir çeşit resimli yazı kullanmışlardır. Bunun yanında, geçmişte yaşamış olan bir çok toplum, birbirinden çok farklı alfabe sistemleri de kullanmamış değillerdir: Fenike uygarlığı, Fenike alfabesini, Göktürkler, Göktürk Alfabesini, Uygurlar, Uygur Alfabesini, Miken uygarlığı da bugünkü Grekçe’nin ilk yazılı örneği olan Lineer B alfabesini kullanmışlardır. Paleografya, geçmiş toplumların eski yazılarının, alfabelerinin okunabilmesini sağlar. Bu sayede tarihi olayların aydınlatılmasına katkıda bulunur.
-

- **Epigrafiya (Yazıt Bilimi):** Mezar taşları, anıtlar, kitabeler üzerinde yazılmış olan yazılar, tarihsel bir olayın aydınlatılmasında yahut bir dönemin anlaşılmasında ipuçları verebilirler.

-

- **Nüvizmatik(Para Bilimi):** Lidyahıların parayı bulan, ilk uygarlık olduğu kabul edilir. Paralar dönemin siyasi ve ekonomik yapısının anlaşılmasına katkı sunabilir. Paralar yapımında kullanılan maden, toplumun ekonomisi hakkında bilgi verir. Örneğın, bakır akçenin Osman Bey, gümüş akçenin Orhan Bey ve altın akçenin Fatih döneminde bastırılması gibi.

-

- **Sosyoloji (Toplum Bilimi):** Nedir sosyoloji, neyi inceler? Aksoy’a (2000) göre, sosyoloji, tarihi süreç içinde oluşmuş ve oluşmakta olan sosyo-kültürel unsurları, özellikle sosyal ilişkileri inceler(s:26). Sosyolojinin kurucusu olarak, Fransız düşünür Comte(1798-1857) kabul edilir. Toplumların oluşumlarını, yaşayışlarını inceleyen, olayların arkasındaki toplumsal nedenleri-yasaları araştıran; toplumların kurdukları kurum ve kuruluşların insan ve toplum yaşamına etkilerini inceleyerek tarihe yardımcı olur. Sözelimi, Osmanlıdaki lonca teşkilatlanma sisteminin toplum yaşayışına etkisi gibi.

- Aksoy’un (2000) tespitine göre,
 - *[sosyoloji ve tarih] ayrı cinsiyetlere sahip aynı yumurtadan meydana gelen ikiz kardeşler gibidirler. Bu nedenle tarihi dikkate almayan bir sosyolojik çalışma, teorik olarak çok mükemmel, fakat uygulanabilirlik şansı çok az, ya da uygulandığında beklenenden az fayda sağlayan düşünce sistemlerine benzer. Sosyolojiyi dikkate almayan bir tarih de belgeler yığını, ya da kronolojik hikayecilikten başka bir şey değildir(s:28).*

-

-

- **Filoloji (Dil Bilimi):** Tarih boyunca dünya üzerinde var olmuş dilleri, ve bu dillerin akrabalık bağlarını, birbirleriye olan sözcük alışverişlerini ayrıca dünü ve bugünüyle, dillerin gelişimlerini inceler. Sözelimi, çevirisini Kabaklı’nın yapmış olduğu(MEB:68) Kül Tigin Yazıtı’ndan Türk dilinin dünü ve bugününe karşılaştıralım: ‘‘ Türk Oğuz begleri, budın eşiding! Öze Tengri basmasar, asra yir telinmeser, Türk budın, ilingin törüingin kem artadı? Bugünkü dille;’’ Türk Oğuz beyleri, milleti işitin! Üstten gök basmasa, alttan yer delinmese, Türk Milleti, ilini, töreni kim bozabilir?’’ Nerede bir uygarlık kurulmuşsa orada bir insan

faktöründen söz etmek gerekir mecburen. İnsan gittiği her yerde diğer insanlarla anlaşmak için bir lisan yaratmıştır kendine. İlk çağ uygarlıkları zamanında(Tutibay: 2005), ‘‘ Mezopotamya’da konuşulan diller, Ural-Altay ve Sami dil ailesindendir. Akadlılar, Asurlular, ve Babilliler’in dili Sami dil ailesinden iken Sümerlilerin dili Ural-Altay dil ailesindendir. Sümer dilindeki sözcükler de, Türkçe’de olduğu gibi ekler sona gelmekteydi(s:42-43). İbrani ve Fenike dilleri de Sami dil grubuna girmektedir. Mısır dili, Sami-Hami dilinin karışmasıyla oluşmuştur.

-
- **Antropoloji (İnsan Bilimi):** İnsanın iskelet, kafatası gibi fiziki yapısını inceleyen antropoloji, insanın geçirdiği fiziksel evrimi inceler. Sosyal Antropoloji ise, toplumların kültürlerinin geçmişinden günümüze kadar olan gelişmelerini inceler.
-
- **Kimya:** Arkeolojik kazılarda ele geçen eserlerin ait olduğu dönemin belirlenmesinde ‘‘ Karbon14’’ metodu ile tarihi belgelerin geçirdiği değişimi, madde yapısını inceleyerek ait oldukları zamanı belirler. Bu sayede kimi düşünürlerce ‘‘ delik deşik ‘‘olduğuna inanılan uzak geçmiş dönemler daha iyi anlaşılır.
-
- **Sicilografi(Mühürler) ve Heraldik(Armalar):** Tarih boyunca devletlerin, devlet başkanlarının, din adamlarının, hukukçuların...vb kullanmış oldukları mühür ve armalarını inceler.
-
- **Onomastik:** Tarihi olayların vuku bulduğu bölgelerdeki yer isimlerinin manasını, nereden geldiğini anlamamızı sağlar. Tanilli (1994) göre, Hititlerin kurulduğu yer olan Kızılırmak’ın o zamanki adı[nın], Halys; Efes’in ise Ephesos’dan geldiğini (s: 121) onomastik bilimine borçluyuz. Öte yandan Onomastik bilimi, diğer bölgelere uzaklıklarının bilinmesinde de tarihe yardımcı olur. Sözgelimi, Ankara’nın İstanbul’a uzaklığının 438 km olması gibi.
-
- **Felsefe:** Her ne kadar felsefe, bir bilim olarak kabul edilmese de, bütün bilimlerin ondan doğduğu kabul edilir. İnsanı diğer canlılardan ayıran en büyük özellik, onun ‘‘çok teferruatlı düşünebiliyor’’ olmasıdır. Kimi hayvanlarda ‘‘ düşünebilme’’ yeteneğine rastlanmış olsa bile, bu yetenek, insanla kıyaslanamayacak ölçüde cüzidir. İnsanın doğru düşünebilmesini sağlayan Felsefe, veriler arasında bağ kurma, olaylara çok değişik açılardan bakma/yorumlama noktasında da fevkalade yarar sağlar.

- Collingwood'a (2000) göre,
 - [t]arihçi, ilgilendiği dönemin yazgısını bilmek nihai olarak şekillendiren güçleri anlamak istiyorsa, o dönemin felsefesini incelemelidir; faaliyetlerini incelediği insanların düşüncelerini izlemezse ilgilendiği dönemin hayatına asla nüfuz edemez (s:33).
- Felsefe kusursuz bir sorgulama sürecidir. Geçmişte ne oldu? Geçmişte olan niçin oldu? Geçmişte olan şeyi bilmenin bize faydası nedir?

Ege kıyıları ve eski Yunan, felsefenin doğduğu bölgedir. Thales, Sokrates, Platon, Aristoteles, Demokritos, Epiküros, Kıbrıslı Zenon gibi filozoflar bu bölgede yaşamışlardır. Günümüzde tarih bilimine yönelik en temel eleştirileri getirmiş olanlar yine filozoflardır. Bunlara tarih felsefesi filozofları denir.

-
- **Sanat Tarihi:** Geçmişten günümüze kadar ortaya konmuş olan sanat tarzlarını, türlerini, ortaya çıkışlarını, gelişimlerini ve toplumdaki yansımalarını inceleyen disiplindir. Mezopotamya'da yapılan kazılarda yüzük, küpe, vazo, süs eşyaları göze çarparken; Mısır'da kuyumculuk, cam işçiliği ve bir tapınak mimarisi olan Piramitler oldukça dikkat çekmiştir.
-
- **Ekonomi:** İnsan ve toplum yaşamındaki ihtiyaçların karşılanması için yapılan üretim, dağıtım ve her türlü tüketim etkinliklerine ekonomi denir.
-
- **Coğrafya:** Tarihi olayların yerinin belirlenmesinde yardımcı olan bilimdir. Bu bilim dalı yerkürenin kıt'a bölge, kent, okyanus, deniz, dağ gibi çeşitli birimlerini inceler. Bütün tarihsel olaylar, coğrafi bir yer içinde geçer. Tarih ile coğrafyanın birleşmesinden Tarihsel Coğrafya doğmuştur.
- Coğrafya çok eskiden beri, farklı zamanlarda farklı kişilere ve farklı toplumlara farklı şeyler ifade etmektedir. Bazılarında yer isimlerini öğrenme, bazılarında uzak yerleri keşfetme, bazılarında haritalarla dünyayı izah etme ve bazılarında da nehirleri, dağları, madenleri, bitkileri, iklime bağlı bütün olayları anlama çabası olarak görünmüştür.
-
- Coğrafyanın tanımı zaman içinde değişmiştir. Bunun nedeni de bilgilerin ve bilimlerin zaman içerisinde gelişmesidir. Yer'in düz bir şekilde olduğunun kabul edildiği dönemlerdeki coğrafya anlayışı ile günümüz coğrafya anlayışının farklı tanımlanması kadar

doğal bir şey olamaz. Zaman içerisinde, coğrafyanın tanımı yapılırken bazı ortak ifadeler kullanılmaya başlanmıştır.

-
- Şahin'e (1998) göre, terim olarak coğrafya ilk kez, M.Ö.3. yüzyılda Eratosten(Eratostanes) tarafından kullanılmıştır. Eski Yunancada "Geo" ile yazılarak çizilerek tanımlama anlamına gelen "Graphie" sözcüklerinin birleşmesinden oluşmuştur(s:3). Coğrafya, insanın içinde yaşadığı çevrenin doğal özelliklerini, insan-doğal çevre etkileşimini ve bu etkileşim sonucu insanın ortaya koyduğu beşeri ve ekonomik etkinlikleri kendi prensipleri çerçevesinde inceleyerek sonuçlarını açıklayan bilimdir.
-
- **Diplomatik:** Tarihi olayların aydınlatılmasında ihtiyaç duyulan, devletlerarası antlaşmaları, her türlü fermanları, mahkeme kararlarını, mektupları, vesikaları vb gibi belgelerin gerçekten olup olmadığı yada orijinal olup olmadıklarını inceler. Örneğin; Fatih(II.Mehmet) zamanında çıkarılan kardeş katlini meşrulaştıran , Kanunname-i Ali Osman adlı, ünlü fermanın gerçekten olup olmaması gibi.
-
- **Geneoloji:** Şecereleri inceler.

1.1.7. Felsefe, Tarih ve Mekan İlişkisi

Yukarıda tarihe yardımcı olan bilimleri açıklamalarıyla beraber ele aldık. Mekan her ne kadar coğrafya biliminin konusu olsa da, tarih biliminde mekanın çok ayrı bir önemi vardır. Bu yüzden tarihte "mekan" konusunu felsefi bağlamıyla burada genişçe ele almayı uygun gördük.

Niçin insanlar ve faaliyetleri şimdi bulundukları yerdedirler? Çevresel özellikler, insan faaliyetini nasıl etkiler? Tarihsel vakalar ile mekan arasında bir ilişki var mı? Örneğin dağlık bölgelerde yaşayan insanlar savaş yanlısı, alçak yerlerde yaşayanlar ise diplomasi yanlısı mı?

Tarihi, sınıflandırma çeşitlerinden biride, mekanın (yer) esas alındığı sınıflandırmadır. Bu çeşit bir sınıflandırma, tarihin daha kolay incelenmesini ve daha kolay anlaşılmasını

sağlar. Mekanın baz alındığı sınıflandırmada, bazen kıtalar bazen daha küçük mekanlar kıstas alınır. Sözelimi, Avrupa Tarihi, Türkiye Tarihi ve Ankara Tarihi gibi.

Çotuksöken (2001), tarihin eylem/olay-düşünme ve dil olmak üzere üç alanı olduğunu(s:158) ileri sürer. Tarihin bu üç alanının dışında birde “mekan” denen alanı vardır. Her olay bir mekan üzerinde vuku bulur? Tarih bilimi açısından mekan bilgisi son derece önemlidir. Dilek’in (2002) belirttiği gibi, mekan boyutu hesaba katılmadan yapılmış her türlü çalışma tarihi boyutsuzlaştırmak anlamına gelir.

Mekan incelemeleri, kavramların dünyasına ilişkin kapı aralayan etkinlikler olarak da görülebilir. Alanların konumlarının incelenmesi kavramların tarihine, yayılımlarına ya da yok oluş nedenlerine ilişkin varsayımlar oluşturmayı sağlar? Herhangi bir kavram nerede ne biçimde adlandırılıyor? Kent insanı tarım alanında bir tek sözcükle ifade ettiği şeyi, köylü insan bir çok terimle ifade etmek zorunda kalabilir. Perrot’a (1998) göre, örneğin sözlük alanında *abeille* (arı) adının çok çeşitli biçimi vardır: Güney’de *abelho*, doğuda *esette*, Orleans’da *mouche a miel*, Anjou’da *avette* (s:27) olması gibi.

Nedir mekan? Dilek’e (2002) göre, insan davranışının tarihsel süreç içinde olduğu yerdir (s:22). Tarih bilimi için mekan adlarının, sadece belli mevkileri ifade eden birer ad olmaktan öte çok büyük önemi vardır. Eskiden, yeni bir köy veya kasaba kuruluşunda, oraya yeni bir ad aramaya ihtiyaç kalmaksızın, yerleşen topluluğun adı verilmiştir. Anadolu bunun en güzel örnekleriyle doludur. Kimi zaman mekan adlarına bakarak, milletlerin tarih boyunca hangi güzergahları kullandıklarını tespit etmek mümkün olabilmektedir.

Coğrafi bilgi, insanların doğasında varolan merak’ın bir sonucu olarak sorulan soruların toplamıdır. İlk coğrafyacı ” orası neresi, orada ne var?” sorusunun ardına takılmış ve çevresinin varoluş nedenini merak etmiştir. Büyük İskender’in Yunanistan dan Hindistan’a kadar olan alanı fethetmesi, siyasi olduğu kadar,” *değişik yerlere duyulan merak*”ın da sonucudur.

Devletin üzerine kurulduğu mekan ile savaşlar tarihi arasında sıkı bir bağlantı olduğu çoğunlukla kabul edilir. Basra körfezi petrol açısından yoğun rezervlere sahip olduğu için, bugün Amerikanın, Irak’a savaş açtığını iddia edenlerin sayısı az değildir. İkinci Dünya savaşının çıkış sebebinin de gelişmiş ülkelerin sömürge arayışlarının bir sonucu olduğu

bilinmektedir. Okur'a (2003) göre, XV. Yüzyılda" İpek ve Baharat yollarının Türklerin kontrolünde bulunmasından dolayı zengin doğu ülkeleriyle ticaret yapmak için yeni yolların aranması (s:166) Coğrafi Keşiflerin ana nedeni olmuştur.

Yer şekilleri, bu gün olduğu gibi, geçmişte de insanlar üzerinde farklı etkiler bırakmış olabilir. Örneğin Şahin'e (1998) göre, dağlık yerler yükseltiden dolayı soğuk olduğu için, insanlar daha çok sıcak olan ova'ları tercih etmişlerdir. Bu yüzden tarihin akışı içerisinde bütün önemli medeniyetler, alçak ovalarda gelişmişlerdir. Doğal çevre, insanları ne yapmaları ne yapmamaları yönünde etkilemiştir. Ratzel'e (Aksoy:2000) göre, sosyal hayatı şekillendiren temel faktör, coğrafyanın yapısıdır. Hatta ona göre "bir halkın makedderatı, kainatın kendine bahşettiği toprağa bağlıdır (s:30). Eğer bu sav doğruysa, niçin aynı iklim koşullarına sahip yerlerin, ayrı devlet rejimleri, ayrı felsefeleri, ayrı inançları, ayrı kültürleri var?

Şayet yeryüzü aynı şekilde ve aynı bağlayıcı yasalara bağımlı olsaydı, o zaman bilime ihtiyacımız kalmayacaktı. Neyse ki dünya, keşfedilmemiş zenginliklerle ve hiç el değmemiş sorularla doludur!

1.1.8. Tarih Felsefesinin Tarihine Kısa Bir Bakış

Filozoflar, geçmişteki olayların ne anlama geldiğini, dünya tarihinin ne anlam ifade ettiğini ve buna paralel olarak tarihe yönelik bir üst bakış edinmeye çalışırlar. Bunu yaparken de bir takım sorularla işe başlarlar: Tarih nedir? Tarih felsefesi nedir? Filozoflar, ilk çağdan günümüze kadar "tarih"i nasıl tanımlıyorlar? Bir tarih problemine filozofların yaklaşımı nasıldır? Tarihi sayılacak olgu nedir, tarihi sayılmayacak olgu nedir? Bir tarihçi X olgusundan vazgeçip, Y olgusuna başvurursa hangi kriterleri ölçüt alır? Tarih bilimde genellemeler yapılabilir mi? Tarih rastlantısal mıdır? Tarihin bir ereği/amacı var mıdır? Tarih, boyuna ilerleyen bir süreç midir, yoksa bazı dönemlerde çöküşlerde var mıdır? Objektif bir tarih yazıcılığı mümkün mü? Geçmişte vuku bulan şeyi nasıl bilebiliriz? Geçmişte olan şeyi bilmenin bizim için yararı nedir?

“ Tarih felsefesi”, tarih üzerine felsefi düşünmedir. Bu düşünme salt tarih bilimini eleştirmekten ibaret olmayıp, aynı zamanda tarih bilimine önemli katkılar, perspektifler de sunmaktadır. Filozofların bir çoğu hem geçmişini tanımlamaya uğraşmakta hem de geçmişini konu edinen tarih biliminin ilke ve yöntemlerini sorgulamaktadır. Özlem’e (1996) göre, tarih felsefesinden iki şey anlaşılır: 1. Yaşanmış geçmişin felsefesi olarak tarih felsefesi, 2. Tarih biliminin felsefesi(s:11).

Özlem’in (1996) tespitine göre tarih kelimesi;

“ Batı dillerindeki tüm karşılıkları (Latince: historia, İtalyanca: storia, Fransızca: historie, İngilizce: history, Almanca: Historie) Grekçe istoria, istorien sözcüğünden gelir. Sözcük İon lehçesinde “ bildirme, “ haber alma yoluyla bilgi edinme” anlamlarında kullanılmıştır. Attika lehçesinde ise sözcüğün görerek, tanık olarak bilme anlamlarının yanı sıra, çok daha geniş bir anlam içeriğiyle fizik, coğrafya, astronomi, bitki ve hayvan bilgisi ve hatta giderek “ doğa bilgisini kuşatacak biçimde kullanıldığı görülür(s:17).

Uçar’a (1997) göre, [t]arih kelimesi İbranice’’verrehe’’den gelir ve “ hilali görmek’’ demektir(s:15). Yunanca da ise “istoria” tarih demektir.

İlk çağ filozofları(Özlem:1996), “ Örneğin Platon[M.Ö.427-347], tarih sözcüğünü, İonyalı doğa filozoflarının ve özellikle de Thales[M.Ö.6. yy], Anaksimandros[M.Ö.6. yy] ve Anaksimenes’in[M.Ö. 5.yy], doğa hakkındaki düşüncelerini aktarırken, geçmişte kalmış düşünceleri haber verme anlamında kullanmıştır”(s:17).

Aristoteles ise(Özlem:1996) tarihi, “ genel olanın bilgisini bize sunamayacağından dolayı “ Retorik’ inde ve Poetika’sında bir edebiyat türü olarak şiir sanatının “ (s:18) altında bir yere koyar. Tanilli’ye göre(1994), “ Aristoteles’in tarih anlayışı, tarihin felsefe düzeyine gelmiş bir edebiyattan yola çıkılarak öğrenilebileceği görüşüyle”(s:34) sınırlıydı. Görülmektedir ki Aristo için, istoria bilgisi felsefi bakımdan çok değer taşımamaktadır.

İlkçağda Greklerin ve Romalıların tarihe bakışı nasıldı? Onlar tarihi nasıl görüyorlardı? Özlem'e (1996) göre, "Grekler için tarih, rastlantısal olarak tekrar eden bir süreçken " , "Romalıları içinde historia bir edebi türdür ve olayları yıllara göre kaydetme işi"dir (s:20).

Antik Çağda yalınkat bir tarih yazılmamış, aynı zamanda tarih üzerine düşünülmüş, tartışılmış, akıl yürütülmüştür. Genellikle tarih yazıcılığında Herodotos baz alınır. Fakat kimi tarihçilere göre de bugünkü anlamıyla tarih yazıcılığının Thukidides ile başlatılması daha doğrudur.

Özlem'e(1996) göre, "Herodotos; yazdığı kitaba **İstorias apodesis**, yani " tanık olunan ve haber alınan şeylerin anlatılması"(s:17) adını vermiştir. O, böylece istoria kelimesini ağızdan ağıza aktarılan "olaylar manzumesi " olarak görüyordu, ve çok büyük bir ihtimalle kendi tarihyazımını buna göre yapıyordu. Yine Özlem'e (1996) göre, " Thukidides' in Herodotos'tan farklı olarak "istoria" sözcüğünden sadece bir aktarma ve kaydetme işini değil, aynı zamanda geçmişte kalan insani toplumsal olayları değerlendirme ve yorumlama etkinliği"(s: 18) olarak algıladığını öğreniyoruz.

Tarih yada İstoria olmuş olanın bir aktarımı mıdır yoksa olmuş olanın bir değerlendirmesi midir? Özlem'e (1996) göre, " Herodotos ve Thukidides'le birlikte [Tarih] İstoria sözcüğü Grek düşüncesinde bir çift anlamlılık kazanmıştır ki, bu çift anlamlılığın daha sonra 18.yüzyılın ortalarına kadar devam ettiği görülür"(s:18). Bodin(1537-1597) (Özlem:1996), hümanist etkilerle, historia sözcüğünü sadece insani- toplumsal olayların bilgisi olarak sınırlamayı önermiş" ve bu daha sonra " Hegel'de içlerinde olmak üzere tüm tarih filozoflarının " tarih biliminden anladığı şey"(s:41) olmuştur.

Aurelius Augustinus(İlk Tarih Filozofu)

Gökberk'e (1999) göre, ilk tarih filozofu olarak Augustinus(354-430) kabul edilir(s:135). Kuzeybatı Afrika' da Thageste'de doğmuştur.

Gökberk (1999), bir Orta Çağ filozofu olan Augustinus, “Şüphe ediyorum demek ki varım” diyerek Descartes’in ünlü önermesini, “ Cogito ergo sum”u, çok daha önceden söylemiş oluyordu(s:136).

Ona göre, iki çeşit devlet vardır: Tanrı Devleti ve Yeryüzü Devleti. Tanrı devleti, günahsızların, buna karşılık, Yeryüzü Devleti ise günahkarların devletidir. Tanrı Devletinin yurttaşlarına “ışığın çocukları”, Yeryüzü Devletinin yurttaşlarına ise “ karanlığın çocukları” denir. Ona göre Tarih, önceden belirlenmiş bir şekilde, bir Tanrı Mahkemesi olan “Eskaton” a varıncaya kadar insanlığın çizgisel bir şekilde yaşadığı süreçtir.

Özlem’e (1996) göre, “Eskaton”u kurtuluş umudu olarak bekleme imgesi, ileride görülebileceği gibi, 18. ve 19. yüzyılın laik ve hatta dinsiz tarih filozoflarını açıkça etkilemiş, örneğin insanlığın sonunda özgürlüğe (Hegel) ya da sınıfsız topluma (Marx) ulaşacağı konusundaki görüşlere sinmiştir(s:24).

Augustinus, tarihi yaşanılan an’dan Eskaton’a kadar geçen süre olarak tanımlaması, daha sonraları ‘*tarih çizgisel midir?yoksa döngüsel midir?*’ olarak bilinen, tarih felsefesinin temel problemlerinden biri olacaktır.

Her ne kadar Avrupa dünyasında Augustinus ilk tarih filozofu olarak kabul edilse de, onun ki daha çok bir tarih teolojisi gibi görünmektedir. Zira O, *İtiraflar* (1997) adlı eserinde “ Tanrının hakkı her şeyden ve herkesin üstündedir(s:53)” diyerek teolojii felsefenin üzerine çıkarmaktadır.

İslamiyet döneminde tarihçilik nasıldır? Tarihin kaynakları nelerdir? İslâm’da tarihçiliğin gelişimi, temel kaynakların, yani Kur’an’ın yorumlanması ve hâdislerin kaydıyla başlar. Bizzat Kur’an’da çeşitli kavimler, dinler ve peygamberlerle ilgili bilgiler verilirken, aynı zamanda ilginç yorumlar yapılmıştır. Hâdiselerin toplanması işi, Hz. Muhammed’in yaşadığı devri içine aldığı için, bu çalışmalar o zamanki İslâm tarihinin yazılması da demek olmuştur.

O dönemdeki tarihçiler,

‘‘Hz. Muhammed’in hayatını konu edinen çalışmalar, onun yakın çevresini, ilk Müslümanları, arkadaşlarını, savaşıları, yaşadığı zamanı ve olayları, hatta Reşid Halifeler dönemini de içine almışlardır. Bütün bunlar, hem İslâm tarihinin kaynakları hem de ilk İslâm tarihi yazım başlangıçlarıdır.’’(http:// yayim.meb.gov.tr/dergiler/155-156)

Özlem’e (1996) göre, İslamiyet’te de insanlığın ‘‘ belli bir son’’a doğru gitmekte olduğu düşüncesi vardır. Bundan dolayı, İslamiyet’in de ‘‘çizgisel bir tarih anlayışı’’na sahip olduğu söylenebilir.

İbn-i Haldun

Cevizci’ye (1999) göre, ünlü İslam filozofu İbn-i Haldun(1332-1406);‘‘ bir tarihçi olarak, deneyime, gözleme dayanan, konusu kültür varlıkları ve toplumsal yaşam olan, toplumun geçimini, kültür aşamalarını, iç yapısını, geçirdiği değişim ve dönemleri inceleyen bilim olarak tanımladığı tarih biliminde, önemli bir kilometre taşı oluşturur(s:435).

Ona göre, her toplum doğar, büyür, gelişir ve ölür. Her uygarlığı bekleyen şey ölümdür. Bu yüzden tarihte devamlı çizgisel bir ilerleme, değil döngüsel bir yok oluş söz konusudur. Toplumlar ‘‘asabiye’’ sayesinde vardırlar ve her toplumun asabiyesi farklı farklıdır. ‘‘ Özlem’e (1996) göre, ‘‘[a]sabiye, toplumsal bilinç, ortak duyu, dayanışma ve birliktelik duygusu, vb. anlamları içeren bir terimdir,[bu yönüyle] Yeniçağ felsefesinde kullanılan geist, esprit gibi terimlerle anlamdaş yönler içerir’’ (s:31). Haldun’un döngüsel tarih anlayışı ileride Vico, Spengler, Toynbee’de karşımıza çıkmaktadır.

Buraya kadar kısaca, Grek’lerin, Hristiyan filozofların ve İslam filozoflarının tarihe nasıl baktıklarını gördük. Şimdi, ortaçağdan sonra filozofların tarihe nasıl baktıklarını açıklamamız gerekmektedir. Bu bağlamda, yeni bir dönemin başlangıcı olarak kabul edilen Rönesans dönemi tarih anlayışını inceleyeceğiz.

Rönesans ve Tarih kavramı

Rönesans nedir? Rönesans'la değişen nedir? Bu dönemde yaşamış olan düşünürlerin tarihe bakışı nasıldır?

Rönesans , Avrupa'da XV. ve XVI. Yüzyıllarda meydana gelen edebiyat, sanat, düşünce ve bilim alanındaki değişikliklerdir. İtalya'da doğan bu hareket kısa bir sürede Avrupa'nın diğer ülkelerine yayılmıştır. Fransızca bir sözcük olan "Renaissance", "yeniden doğuş" demektir. Gerçektende Rönesans, Avrupa kültürünün baştan aşağı yeniden doğmasıdır.

Rönesansı başlatan saikler nelerdir? Haçlı Seferlerinden sonra(1096-1270) İslam dünyasından batıya geçen bir çok bilimsel ve teknolojik gelişmenin olması, Antikde eserlerinin tercüme edilmesi/değerlendirilmesi, matbaanın bulunması(ki bu sayede düşünceler rahatça, her tarafa yayılma imkanı bulmuştur), Coğrafi Keşiflerin etkisiyle oldukça zenginleşen burjuva sınıfının bilim ve sanatı destekleyen tavırları ve ayrıca Türklerin İstanbul'u fethetmesi (1453)üzerine İtalya'ya sığınmak zorunda kalan bir çok bilim adamının olması Rönesans'ı hazırlayan nedenler arasında sayılabilir.

Ortaçağ'da felsefe daha çok dini bir renk taşıyordu, ve diyebiliriz ki, Ortaçağ felsefesine damgasını vuran akım, teoloji olmuştur. Felsefenin görevi, kilisenin öğretilerini desteklemektir. Böylece felsefe, teolojinin bir parçası oluveriyordu. Bunun yanında Ortaçağ'ın tarih anlayışının merkezinde "Tanrı" vardı; insan ne kadar uğraşırsa uğraşsın, tarih, Tanrı'nın belirlediği bir çizgi üzerinde sürüp gidecektir. Bu çizgi üzerinde ortaya çıkacak olaylar Adem ile Havva'nın ilk günahı işlemesinden kıyamet gününe değin, önceden planlanmış şekliyle, sürüp gidecektir.

Rönesans felsefesine damgasını vuran, hiç kuşku yok ki, hümanizm olmuştur. Bu dönemde "Tanrı merkezli" bir felsefe yerine, "insan merkezli" bir felsefe kabul görmüştür. Rönesansla beraber pozitif düşüncenin doğması sonucunda kutsal kitaplar ve din adamları eleştirilmiş, bu durum Reform Hareketlerinin doğmasına etki etmiştir. 16. yüzyıl, aynı zamanda dinde reformasyon yüzyılı olduğundan, bu yüzyılda tarih yazıcılığında bir laikleşme sürecine girildiğini de söyleyebiliriz. Fakat Özlem'e (1996) göre;

[r]eformasyon, her ne kadar Katolik kilisesinin baskıcı ve tekelci tutumuna bir tepki idiye de en sonunda bir dinsel hareketti. Bu yüzden reformcular historia'yı hümanistlerden farklı yorumladılar. Tarih yeniden " tanrının yapıtı" olarak görüldü ve tarih yazıcılığının "Hristiyan ahlak ve eğitimi açısından niteliği" üzerinde duruldu(s:37).

Hennig'e (Özlem:1996)göre, Luther(1483-1576) tarihi " tanrı ile şeytan arasındaki savaş alanı olarak betimledi"(s:37).

Özlem'in (1996) tespitlerine göre, kiliselerde okutulan teolojik Historia, 15. yüzyılın ortalarında artık bir üniversite disiplini olmuştur. Tarih'in (Özlem:1996) artık üniversitelerde okutulmaya başlanmasıyla birlikte, Augustinus'ta ki gibi teolojinin değil giderek, kentlerin prensliklerin ve hatta krallıkların tarihlerinin yazılmaya başlandığı ve bunun bir ulusal tarihçiliğe doğru geliştiği saptanabilir. Bu dönemde Gişarden (Zafer Yay:2003) İtalya Tarihi adlı eseriyle modern tarih yazıcılığının kurucusu oldu(s:171).

Laik tarih yazıcılığının bir başka temsilcisi *Hükümdar* adlı ünlü eseriyle, Floransalı Macchiavelli (1469-1527) dir. Onun önemi diye belirtiyor Gökberk (1999), "yeniçağ tarihinin ana düşüncelerinden biri olan ulusal devlet idesinin temsilcisi olmasıdır"(s:185). Macchiavelli'ye göre yöneticinin biricik amacı devleti yaşatmak ve gücüne güç katmak olmalıdır. Ona göre, "Amaca ulaşmak için her yol mubahtır."

Macchiavelli'nin "*Hükümdar*" adlı eseri, ahlak bakımından çok tenkit edilmiştir. Büyük Frederik'in veliahtlığı zamanında, yazdığı ve müellife canavar diyecek kadar sert hücumları ihtiva eden Anti- Macchiavel adındaki eseri meşhurdur.

Bu dönemde felsefe daha çok "sırf bilmek için bilmek" şeklinde yapıliyordu. Fakat Bacon'la bu anlayış değişmiştir. Bacon'a (1561-1626) göre, bilgi güçtür, bilmek ise egemen olmak demektir. Ona göre, felsefenin dayanacağı esas temel, historik bilimler değil, aksine doğa bilimleri olmalıdır. Doğaya nasıl egemen olunabilir? Bacon'a (Cevizci: 1999) göre, "Doğaya egemen olmanın ilk koşulu, onu kendi bütünlüğü içinde bilmek, onu yöneten genel

yasaları kavramaktır’’(s:96). Ancak, Bacon’a göre, tarihte böyle genel yasalar olmadığı gibi, tarih rastlantısal ve bireysel olaylar yığından ibarettir. Son tahlilde Bacon’un, tarihi bir bilim olarak görmediğini, tarihsel genellemelerden söz edilemeyeceğini ve tarihe bir rastlantısallıklar alanı olarak baktığını ifade edebiliriz.

Modern felsefenin kurucusu kabul edilen, Descartes(1591-1650), ünlü’’ Düşünüyorum, öyleyse varım’’ önermesini her şeyi askıya alan metodik bir şüpheyile elde etmişti. O, bu kuşkuculuğunu tarih alanında da devam ettirir. Ona göre (Özlem:1996),

tarihsel haber, kuşku götürür, çünkü historik bilgi seçilmiş olayların bilgisidir. Bu seçimde ise, tarihçinin öznel ilgileri kadar, bilgi ve malzeme eksikliği de rol oynamaktadır. Bu yüzden Descartes için historia’nın değeri geçmiş yüzyıllarda kalmış ‘büyük insanlarla konuşmamızı sağlamasında’’ ve geçmişin olaylarından ders alınacak düşünceler elde edilmesinde belirir. N.Malebranche[1638-1715], historik bilgiyi ‘’ yüzeysel bilgi’ olarak tanımlar. Ve Adem’in bir tarihi olmadığı ve bir tarihe muhtaç bulunmadığını belirtir. B.Spinoza[1632-1677] doğru bilginin geçmişte olup bitmiş olanlara inanmakla’’ elde edilemeyeceğini düşünür (s:40).

Bu dönemin bir diğer kuşkucu filozofu ise, Bayle[1647-1706]’dir. Gökberk’e (1999) göre, ‘‘ Bayle, Aydınlanmanın yol açıcılarındandır’’ (s:247). Şüpheci bir felsefenin savunucusu olan Bayle, Descartes’ in ünlü ‘‘ Düşünüyorum öyleyse varım’’ının bile üzerinde iyice düşünülürse güvenilmez olduğuna inanır. Bu şüpheci tavrını tarih alanında da gösteren Bayle (Özlem:1996) için, historia ‘‘ yalan yanlış aktarmalardan ibaret’’ olduğu gibi, birde, ‘‘ tarihçilerin kendi mutfaklarında pişirip, tadını kendi beğenilerine göre belirttikleri’’ (s:42) sağlam olmayan bilgilerdir. Özlem’ in saptamasına göre, Bayle’ nin bu sert eleştirileri, bizzat tarihe değil, fakat o dönemde iyice keyfileşmiş olan tarih yazıcılığına karşıdır.

Ana hatlarıyla, 16.ve 17. yüzyıl filozoflarınca (Descartes, Bayle, Malebranche, Spinoza, Bacon, Laibnez) tarihe kuşkucu bir tutumla bakıldığını söyleyebiliriz.

Aydınlanma ve Tarih kavramı

Daha önceki dönemler karanlık mıydı ki, bu dönem aydınlanma olarak adlandırılır? Buradaki Aydınlanma ne demek? Rönesans düşünürleri ile aydınlanma düşünürlerinin tarihe bakışı nasıldır?

Gökberk (1999), 18. yüzyıldaki Aydınlanmaya benzer bir durumun Antikçağda, Yunanlılarda Grek Aydınlanması şeklinde ortaya çıktığı tespitini yapar. Ona göre Grek aydınlanmasını gerçekleştiren, eski kültür değerlerini aklın ışığında tutarak keskin, merhametsiz bir eleştirmeden geçiren Gorgias, Protogoras gibi Sofist filozoflardır.

Grek aydınlanmasına yakından bakıldığında insan, kültür, devlet, toplum, ahlak, din gibi geleneklere karşı kökten bir eleştiri yapılmış olduğu, bunun yanında, insan aklının öne alındığı yeni bir hayat düzenini savundukları rahatlıkla görülür.

18.yüzyıl Aydınlanması nedir? Cevizci'ye (1999) göre aydınlanma,

Avrupa'da 17.yüzyılın ikinci yarısıyla, 19.yüzyılın ilk çeyreğini kapsayan ve önde gelen birtakım filozofların akli insan yaşamındaki mutlak yönetici ve yol gösterici yapma ve insan zihniyle bireyin bilincini, bilginin ışığıyla aydınlatma yönündeki çabalarıyla seçkinleşen kültürel bir döneme, bilimsel keşif ve felsefi eleştiri çağına, felsefi ve toplumsal harekete verilen ad''dır(s:88).

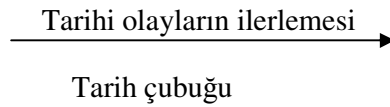
Gökberk'in (1999) ise "Aydınlanma nedir?" sorusuna yanıtı şöyledir: "Aydınlanma, insanın düşünme ve değerlendirmede din ve geleneklere bağlı kalmaktan kurtulup kendi aklı, kendi görgüleri ile hayatını aydınlatmaya girişmesidir" (s:289).

Yukarıdaki tanımlardan da anlaşıldığı gibi, Aydınlanma, düşünce ve ifade özgürlüğü; din ve gelenekleri kritize etme, akıl ve bilimin değerini arttırma, bireyciliğe dikkati çekme gibi, birtakım ilerici fikirleri savunmuştur. Öyle ki bu fikirler, bugün bir çok toplumun temel taşları olmuştur.

Bu yüzyılda, Rönesans filozoflarının kuşkucu tutumlarının yansımaları devam etse bile, çoğunlukla tarih anlayışı olumsaldır. Hatta bu dönemde tarih bir özel ilgi alanı bile yapılmıştır. Zira Aydınlanma'yı kuramsal açıdan destekleyebilmek için, tarihe eğilmek bir ihtiyaç olmuştur. Bu bağlamda Bolingbroke'nin(Özlem:1996) "Aydınlanmacı insanın kendi kişisel deneyimlerini, başkalarının ve toplumun deneyimleri olarak tarih (history) ile karşılaştırıp denetlemesi gerektiğini, çünkü bu deneyimlerin tüm insan soyunun deneyimleri olduğunu "(s:43) belirtmesi anlamlı olmuştur.

16 ve 17. yüzyıllarda Kopernikos (1473-1543), Bruno (1548'de doğmuş, düşünceleri yüzünden 1600 yılında yakılarak öldürülmüştür.) Kepler (1571-1630), Galileo (1564-1642) gibi bilim adamları sayesinde, doğa bilimleri büyük gelişme kaydetmiş ve bu sayede Avrupa toplumunun düşünürleri, Rousseau (1712-1778)' nun sert eleştirilerini saymazsak, genel olarak " tarihte bir ilerleme idesinin " olduğuna kanaat etmişlerdi.

Tanilli' nin (1994) tespitine göre, "Fransız Materyalistleri Helvetius, Diderot, d'Holbach'la gelişen düşünce zincirine göre, tarihsel gelişme, bir düz çizgi olarak değil de, diyalektik olarak kavranmaya çalışılır artık; "ilerleme" düşüncesinin Fransa'da doruğuna çıkışı da Condorcet ile olur" (s:35).

Kant 'ta (1724-1804) , tarihteki ilerleme idesi, ahlaki bir boyut kazanır. O (Özlem: 1996), tarihin doğasının, üç zamandan meydana geldiğine inanır: Geçmiş, şimdi, gelecek. İnsan, bu üç zamanı (geçmiş, şimdiyi ve geleceği) bilememektedir. Fakat bilemediği bu şeyin idesine sahiptir. İnsan bilemediği bir şeyin idesine nasıl sahip olabilir? Kant'a göre bu aşkın bir varlığın sayesinde. Özlem'in (1996) tespitine göre, Kant'taki ilerleme idesi insani çabalarımızı anlamlı hedefe yöneltmek için gerekli ve yararlı olduğu kadar, koyduğumuz hedeflere ulaşmak için yaptığımız eylemleri bizim gözümüzde anlamlıda kılar. Çünkü ilerleyen bir şey çoğunlukla bir ereğe doğru gider. Dolayısıyla tarihte, bir ereklilik postulatı da tasarlamamız gerekir. Bu yüzden tarihe ereklilik ve ilerleme idesi altında bakmak gerekir. Kant'a göre ilerlemenin ve erekliliğin ön koşulu da insan özgürlüğüdür. Çünkü O'na

(Özlem:1996) göre tarih, “ insan özgürlüğünün gelişmesi açısından görüldüğünde anlam kazanır” (s: 62).

Aydınlanma döneminin önde gelen düşünürleri yalnız doğanın değil, toplumun, kültürlerin, ulusların da bir ilerleme içinde olduğunu düşünüyorlardı. Bu dönemde ortaya çıkan 1789 Fransız İhtilali’nin bir sonucu olarak, “uluslaşma fikri” yalnız Avrupa da değil, dünyanın bir çok yerinde birçok taraftar buldu. Özlem’e (1996) göre,

Ortaçağ’ın dinsel bir dünya devleti ülküsü altında eritmeye çalıştığı ulusal farklılıklar, bireyci hümanizma ve Aydınlanma akımları içinde yeniden yeşertilmiş ve Avrupa toplumları, kendilerini ülkeleri, dilleri, kültürleri, ve tarihleri bakımından farklı uluslar olarak görmeye başlamışlardı(s:44).

“ Ulus” kavramının “ilerleme” idesi sayesinde doğduğu ve bu ide sayesinde ulusların kendi dil, anane, ırk ve tarihlerini yakından tanıyarak “ ulusal bir tarihyazıcılığına” heves etme gayreti içine girdiklerini söyleyebiliriz.

18.yüzyıl da tarihe özel bir ilginin başladığı görülür. “Tarih Felsefesi” teriminin ilk kullanıldığı yüzyıldır 18.yüzyıl. Böyle bir terime ilk başvuran filozof olarak karşımıza Voltaire (1694-1778) çıkmaktadır. Voltaire (Özlem: 1996)göre, tarihte vuku bulan her şeyi tanrıya bağlayan teolojik tarih yazıcılığından medet umulmamalıdır. Ve ayrıca tarihçinin de bir teolog yada bir fabl yazarı gibi davranması anlamsızdır. O, tarihi filozofça bir etkinlik alanı olarak görür. Bu sebeple, bir tarihçi, tıpkı bir filozof gibi, olaylara bağımsız bir karakterle, objektif davranarak genel idelere ulaşma yönünde çabalamalıdır.

Özlem’e (1996) göre, 18. yüzyıl filozoflarından Herder (1744-1803) ilk büyük tarih filozofudur. Herder, bugünün ölçütleriyle geçmişini değerlendirdikleri için, kendinden önceki tarih felsefecilerini eleştirir. Şayet geçmiş, bugünün ölçütleriyle değerlendirilirse o zaman objektif bir tarihten söz etmenin güçleşeceğine inanan Herder, tarihin tekerrürden ibaret olmadığını, çünkü tarihi olayların “ bir defalık gerçeklikler” olduğunu bu yüzden de tarihte genellemeler aramanın boşuna olduğuna da inanır.

Herder’in felsefesinde “gelenek” ana kavram durumunda olup, bir tarih felsefesini olanaklı kılan ve insanı insan yapan şey olarak tanımlanmıştır. Herder’e (Özlem:1996) göre,

“[g]eleneği olmayan insan bir doğa varlığı olarak kalırdı. Bu yüzden doğa varlığı olarak insanın, homo antropos’un bir tarihi yoktur; tarih içindeki insanın, human’ın bir tarihi vardır” (s: 55). Human’ın gerçek tarihi nasıl bilenebilir? Herder bunun için doğru kavrayış yönteminin “anlama” olduğunu belirtir.

Herder’e (Özlem:1996) göre, tarihçi, bir ulusun yaşamına yada çağa damgasını vuran ideleri o ulus yada çağa sinmiş ahlaksal, hukuksal, politik normları, v.b. “Kendinde duymak onları anlayıcı bir sezgi yoluyla kendi düşüncesinde ve hayal gücünde yeniden kurmak zorundadır”(s:57). Özlem’in (1996) tespitine göre, bu görüş daha sonra Alman tarih okulu filozoflarından Diltey’i etkileyecek olan tarihçilik geleneğinin de başlangıcı olmuştur.

18.yüzyılda ortaya çıkan Aydınlanma felsefesi, 19. ve 20. yüzyıllarda yoğun eleştiriler almıştır. Örneğin Romantikler, Aydınlanmayı ruhsuz, muhafazakarlar ise dinin hakikatlerine karşı düşmanca bir tavır aldığı için onu, oldukça radikal bulmuşlardır. Postmodernistler de, Aydınlanma Felsefesi’ni bireysel ve kültürel farklılıkları göz ardı ettiği için eleştirilmiştir.

Sonuç olarak Aydınlanma döneminde, tarihe özel bir ilginin başladığı söylenebilir. Bu dönemde, önceki dönemlerin aksine, genel olarak, laik, ulusal, insan eylemlerini öne çıkaran, hümanist, ilerlemeci, bir tarih anlayışının öne çıkarıldığı söylenebilir.

Aydınlanma döneminde ileri sürülen temel argümanlara karşı şu sorular sorulmalıdır: İnsanın sınırsızca yetkinleşebileceği fikri bugün hala geçerli midir? Bilimin, fiziki koşulları sınırsız geliştireceğine inanabilir miyiz? Aydınlanmanın savunduğu insan imajı ile bugünkü insan imajı örtüşüyor mu?

19. Yüzyıl ve Tarih Kavramı

Hegel’in (1770-1831), kendi felsefesini kurarken kavramlardan kavramlar türete türete bir kavramlar zinciri oluşturduğunu görürüz: Tin, Mutlak tin; Akıl, mutlak akıl; zihin, mutlak zihin, Geist, ide vb. gibi kavramların son halkası Tanrı’dır.

Hegel'e göre, dünya tını amacına ulaşmak için ulusların, orduların ve özellikle tarihte rol almış büyük yöneticilerin bir şekilde amaç ve tutkularına sinmiş (aklın hilesi) ve onları tıpkı birer figüran gibi yönlendirmiştir. Hegel'in tarih anlayışı Aydınlanma'nın tarih anlayışına zıttır. Çünkü Aydınlanma anlayışına göre tarih tek insanın ürünüken, Hegel'de insan tarihin ürünü, dahası tının bir aracı olmuştur. Ona göre tının tarihteki amacı "kendine kavuşma", kendini bulma çabasıdır. Tin kendi varlığına kültür tarihinde kavuşur.

Hegel'e (Gökberk:1999) göre, "ide, tinsel alandaki gelişmesinde tek insanda değil de, birey-üstü oluşumlarda (devlet, sanat, din ve felsefede) asıl kendini bulur, asıl burada bilinç ve özgürlüğüne erişir. Ancak o zaman tam anlamıyla kendinde ve kendisi için olur"(s:390-391).

Hegel'in üzerinde durduğu bir başka konuda devlettir. O, tarihe mal olmuş dört dünya devletinden bahseder: Doğulu, Grek, Roma, Hristiyan – Cermen. Bu dünya devletlerini "insan özgürlüğü" bağlamında kategorize eder.

Ona göre devletin varlığı karşısında birey önemsizdir. Çünkü tek kişiler anlam ve belirlenimlerine devlet içinde kavuşurlar. Hegel felsefesini yorumlayan Gökberk'e (1999) göre, tek kişi devletin kendisine verdiği görevi yerine getirdi mi, ölümü artık bir kayıp sayılmaz : Bu kişi isterse bir İskender, bir Ceasar ya da Napoleon olsun. Hegel (Akarsu:1998) "bu bakımdan Machiavelli'nin anlayışına yaklaşır" (s:85).

Hegel felsefesinin temel argümanlarına karşı şu sorular sorulmalıdır: Hegel felsefesindeki devlet kavramıyla, günümüzde ki devlet kavramı örtüşür mü? Birey mi devleti belirler, yoksa devlet mi bireyi belirler? Sonsuz olan mutlak tin, kendini sonlu bir varlıkta nasıl var edebilir? Hegel'in anladığı anlamda bir dünya tarihinin bizim için yararı nedir?

Bu dönemin pozitivist düşünürlerinden Comte, 1798- 1857 yılları arasında yaşamıştır. Pozitivizm'in kurucusu olan Comte'un temel amacı doğrudan doğruya olgulardan hareket ederek toplumu yöneten sabit yasaları bulmaya çalışan bir toplum bilimi geliştirmektir. Ona

göre bu yasaları ortaya koyacak olan tarih değil, sosyoloji bilimidir. O , kendi bilimler sınıflaması içinde tarihe yer vermez. Yani tarihi, gözlenebilir olguları olmadığından bir bilim olarak görmez. Özlem' in (1996) tespitine göre, Comte, bilgi anlayışında emprist, ahlak öğretisinde yararcı, politika öğretisinde ise liberal çizgiler taşıyan bir filozoftur.

Comte, insanlığın ilerleyen üç aşaması olduğundan söz eder: Teolojik dönem, Metafiziksel dönem ve Pozitif evre. Ona göre, Pozitif dönemde dinin yerini, insanlık; metafiziğin yerini ise bilim alacaktır.

Bu dönemin bir başka tarih anlayışı ise Marksist tarih anlayışıdır. Marksistler, Hegel'in " ayakları havada "olan felsefesini, " ayakları üstüne" oturttuklarını iddia ederler. Etkileri oldukça uzun süre çok farklı alanlarda devam eden bu felsefenin kurucusu K. Marx (1818-1883)' tır. Bir çağın öz niteliği nedir sorusuna Marx(Özlem:1996), "o çağın ekonomik yapısıdır" yanıtını verir. Marx' a göre " ilk tarihsel eylem " üretimdir.

Marx'ın geliştirdiği kuram idealist görüşün aksine materyalisttir. Marx'a (Akarsu: 1998) göre toplumdaki gerçek itici güçler ekonomi ile ilgili güçlerdir. "Bütün tarihin gidişi bir ekonomi savaşıdır"(s:118). Bu görüş Marx'ın " bütün tarih bir sınıfların savaşıdır tarihidir" görüşü ile de uygundur.

Marx'a (Özlem:1996) göre, tarihte dört çeşit toplum biçimi varolmuştur. Bu dört çeşit toplum: Asya tipi, Antik, Feodal, Burjuva toplumdur. Bu toplumların hiç birinde ahlak ve özgürlük yoktur. Toplumsal biçimlerden birinden öbürüne geçiş devrimseldir. Çünkü üretim araçlarının oluşturduğu üretim güçleri (İş aygıtları, makineler) ile üretim ilişkileri (üreten ve tüketen arasındaki ilişki) çok üst düzeyde bağdaşmaz düzeye gelince bu sınıfsal karşıtlıklar çatışmaya dönüşür. Burjuva sınıfının geliştirmiş olduğu kapitalist üretim tarzı beraberinde "Proletarya sınıfı" nı doğurur. Marx' a göre(Cevizci:1999) proletarya, tarihi değiştirecek gerçek sınıfsal güçtür. Kapitalizmin mezar kazıcısı olan proletarya iktidarı ele geçirdiğinde tarihin sonu değil tarihin başlangıcı olacak ve gerçek insanlık tarihi bundan

sonra olacaktır. Marx' a göre, ahlak ve özgürlük de ancak sınıfların olmadığı komünist bir toplum biçiminde mümkün gözükmetedir.

19. yüzyılın düşünce bakımından en önemli isimlerinden biri de Nietzsche (1844-1900)' dir. Onun felsefesinin ana çizgisi kendi çağındaki akılcılığa, felsefe sistemlerine, tarih anlayışlarına ve daha bir çok değere karşı çıkışıdır.

Nietzsche' ye (Akarsu: 1998) göre, yaşamın tek bir anlamı vardır: Güçlü olma istenci.'' Çünkü evrenin özü güçlülük istencidir. Savaşılan her yerde güçlülük için savaşılr. Bu evren özünde büyük bir güçtür'' (s:132).

Nietzsche'de ki güçlü olma istencinin nihai bir ereği vardır. İnsanın yenilmesi, aşılması gereken bir varlık olduğunu söyleyen Nietzsche, her varlığın kendisinden üstün bir şey yaratmış olduğunu; bundan dolayı, insanın da kendini bir şekilde aşıp kendinden üstün bir şey yaratması makul olur: O da '' üst insan'' dır, der. Güçlü olma istencinin nihai amacı erdemli bir varlık olan '' üst insan''ı yaratmaktır. Peki ''üst insan'' nedir? Nietzsche' ye göre, bugünkü insanın gözünde maymun neyse, işte üst insanın gözünde de bugünkü insan odur.

Nietzsche (Cevizci:1999),

[ü]st insana örnek olarak, Büyük İskender'i, Sezar'ı, Napolyon'u ve Leonardo'yla Michelangelo'yu veren Friedrich Nietzsche'e göre eğilip bükülmeyecek derecede güçlü ve katı, geleneksel kurum ve değerleri yıkabilecek kadar yaratıcı ve kötümserliği olumlamaya dönüştürecek kadar seçkin olan biri olmak durumundadır (s:628).

Nietzsche'ye (1997) göre , tarih ancak güçlü kişilikler tarafından çekilip taşınır, güçsüzler ise onu söndürür. Güçlü kişilik karşısında zayıf kişiliğin hiçbir değeri yoktur.O, bu görüşleriyle tıpkı Hegel' de olduğu gibi, Aydınlanma Felsefesine ters düşer.

Tarihe aşırı düşkünlüğün çok büyük tehlikeler taşıdığını, bu düşkünlüğün '' yaşamayı zehirlediğini ve kültürel yaşamı barbarlaştırdığını '' söyleyen Nietzsche (Özlem:1996),

19.yüzyılın tarihte anlam aramasını da “ hasta bir düşüncenin ürünü” olarak (s:120) nitelendirir.

20. Yüzyıl ve Tarih Kavramı

Diltey, (1833-1911) yaşamının büyük çoğunluğunu her ne kadar 19.yüzyıl da geçirmişse de, Özlem’in(1996) de tespit ettiği gibi “ 1920’li yıllarda tüm yapıtlarının yeniden basımı dolayısıyla” büyük ilgiye mahzar olmuş ve getirdiği etkiler bakımından aynı zamanda bir 20.yüzyıl filozofu olmuştur.

Diltey (Akarsu:1998), insan yaşamını “anlamak” , “işte bugünün insanının istediği şey bu “(s:137) diye belirtir. Bu önerme Diltey felsefesinin kısa bir formülüdür denebilir.

Ona göre insan, bilinç denen şeyi, toplumun diğer üyeleriyle bir arada “yaşama”sından kazanır. “Yaşama” kavramı, tinle, ruhla, özneye aynı anlamdadır. Dolayısıyla söz konusu yaşamı bilmenin Diltey’e göre kolay bir yöntemi vardır: Anlama. Doğa bilimlerinin *yaşamı* açıklayarak, tin bilimlerinin ise *anlayarak* çözmek durumunda olduğunu söyleyen Diltey (Akarsu:1998), “ anlama”ya dayanan psikolojisini tinsel bilimlerin temeli olarak öne sürer”(s:138). Onun önerdiği bu psikolojik anlayışa göre, başkalarının ruhsal eylemlerini, onlarla birlikte duyumsamak, onların içine nüfuz etmek ve bir empatiyle onları anlamaya çalışmak gerekir. Bu mümkün müdür? Diltey’ e(Cevizci:1999) göre, insan ancak kendi yapıp etmelerini kolayca anlayabilir, bu yüzden insan, tarihte kendini evinde gibi hissederken, doğada hep yabancı kalır.

Diltey’e (Özlem: 1996) göre, insanın ne olduğunu ancak tarih bize gösterebilir. Çünkü tarihsel olan aynı zamanda insani olandır da. Dünya tarihinde bir çok farklı medeniyet kurulduğu görülebilir. Öyleyse çeşitli tipte insanların çeşitli dünya görüşleri vardır.

Özlem’in (1996)değerlendirmesine göre, “ tarihsel bilginin görelî bir yorum bilgisi olacağını belirtmekle[Diltey, ileride] tarihsel görecelilik ya da tarihselcilik dediğimiz bilgi anlayışının temsilcisi olacaktır “(s:147). Diltey için, insanın avcı-toplayıcı olduğu

günden bugüne kadar yaşadığı tüm zamanlarda, insanlar kendi koydukları kural, değer, normlardan örülmüş bir yaşam içerisinde tutuklu kalmışlardır. İnsanı tümünden kuşatan bu tinsel tutukluluk karşısında, insanın tarihi anlaması mümkün müdür?

Diltey'e (Özlem:1996) göre ,

bu tinselliği tam olarak kavrama olanağı asla yoktur. Çünkü bu 'tinsellik' zaten bizi tutuklamıştır. Ve biz tutuklu olduğumuz yerden onun bütünlüğünü asla göremeyiz. Ama yinede bizim felsefi girişimimizin hedefi bu bütünlüğü kavramaya yönelik kalmalıdır(s:138).

Peki bu bütünlük nasıl kavranabilir? Diltey'e göre, bütün toplumların bazı'' yaşama kalıpları '' vardır. En temel 'yaşama kalıbı'' dildir. '' Çünkü Diltey (Özlem:1996) için ''dil her dönemde anlamların taşıyıcısı olmuştur. Bu nedenle dil, her tarihsel dönemin kendini dışa vurduğu, nesnelleştiği ortamdır''(s:141).

Peki dilsel ürünler, yazılı metinler nasıl çözülür? Bu soruyu, yorumlayarak, anlayarak yani hermeneutik yaparak, diyerek yanıtlar Diltey. Ona göre tinsel bilimlerin biricik yöntemi hermeneutik olmalıdır.

Bu yüzyılda Diltey'den farklı düşünen filozoflarda vardır. Bunlardan biri Lessing'dir. Tarihsel kötümsercilik anlayışının temsilcisi olarak kabul edilen Lessing'e göre(Özlem:1996) tarihte bir anlam arayan tüm 19. ve 20. yüzyıl filozofları boşuna zaman kaybetmişlerdir. Tarihte hiçte Diltey'in dediği gibi bir nesnel '' yaşama kalıbı'' yoktur. Filozofların sağlam taşıyıcı yada nesnel gerçeklik diye kabul ettikleri şey aslında kendi kuramlarına göre uydurdıkları fantasalardır. Lessing' e (Özlem:1996) göre, '' Tarih (bilimi), anıların isteklere göre şekillendirilmesini anlatmak''dan başka bir şey yapmamıştır'' (s:148). Bu sebeple Lessing, tarih bilimine hiç güven duymayarak tarihi bir keyfilik olarak değerlendirir.

Bu yüzyılda karşımıza çıkan ve hatırı sayılır bir üne kavuşan, bir diğer tarih filozofu da Carr'dır. 1892 de Londra da doğan 1982 de Cambridge'de ölen Carr, What is History? adlı

eserinde tarih-bilim ilişkisi, tarihçi ve olgu ilişkisi, tarihte neden sonuç ilişkisi , toplamak gerekirse, tarihsel araştırma ve yorum sürecine ilişkin sert eleştirileriyle, çok yönlü bir tarih tartışmasını sunar okuyucuya. Ağırlıklı olarak rölâtif bir tutuma sahip olan Carr, tarihçinin yüzlerce olgu içinden kendine göre anlamlı olanlarını seçtiğini, bu bahisle tarihte tarihçinin yorumundan bağımsız nesnel sert bir çekirdeğin var olamayacağını savunur. Evans,(1999) Carr'ın tarihe bakışındaki bu rölâtifliği “ Bolşevik Devrimi'nin Sovyet yanlısı ya da karşıtı aşırı değerlendirmelerindeki ‘olguların hakkını yiyen’, ‘ölçüsüz yorumları görmüş olmasına (s: 227) bağlar.

Yukarıda filozofların tarih felsefesinden ne anladıklarını incelemeye çalıştık. Sonuçta tespit edilen şudur: Bir kısım filozoflar tarih bilimine güvenmekte(tarihsiciler), diğerleri ise tarihe güvenmemekte, tarihin kuşkuyla dolu olduğunu (tarihselciler) ileri sürerek iki ayrı kutuplaşmaya gitmişlerdir. Tarihe yönelik bu iki yaklaşımı biraz daha açıklayalım.

1.1.9. Tarihselcilik ve Tarihsicilik

Tarihselcilik, tüm tarihsel fenomenlerin biricikliğini, her çağın yeniden yorumlanması eşdeyişle kendi bağlamında değerlendirilmesi gerektiğini ve dolayısıyla tarihçinin kendi çağına ait değer, inanç ve motifleri temel alarak maziye açıklayamayacağını, bunun yanında nesnel, değişmez ve genel geçer bir tarih standart'ının olamayacağını savunan, temel yöntemi anlama/yorumlama olan görüştür. Özlem'in (1996) tespitine göre, tarihselcilik sözcüğü, ilk kez Romantiklerden Novalis tarafından 19.yüzyılın ilk yarısında kullanılmış ve özellikle yüzyılın ortalarından sonra yaygınlaşmıştır. Cevizci'ye (1999) göre, [t]arihselci yaklaşımın en önemli temsilcileri arasında Vico, Diltey, Croce ve Collingwood gibi filozoflar yer almaktadır (s:827).

Sözgelimi Croce'a (Iggers:2000)göre, tarihin belli bir anında yaşayan bizler tarihin bütünü hakkında söz söyleme hakkına sahip değiliz. Bu yüzden tüm tarih hakkında bir tarih felsefesi yapmak imkansızdır. Ona göre, tarih tarihçinin zihninde şekillenir. Tarihçi onu

kafasında kurar, zihninde canlandırır ve kendini bir sezgiyle geçmişe atabilir. Tarih düşüncedir, düşünce ise aynı zamanda Croce göre bir çeşit sezgidir.

Özlem'in (1996) tespitine göre Croce, tarih felsefesinin önemli tartışmalarından biri sayılan, tarihte genellemeler sorununa şöyle çözüm bulur: Felsefenin tarihte bulabileceği hiçbir genellik yoktur. Tarihte olan genellikleri ise oraya taşıyan felsefe olmuştur. Bu yüzden bir filozof, tarihte genellemeler olmadığını ve geçmişi tam olarak bilemeyeceğini bilmeli, ayrıca gelecek hakkında hiçbir şey söylememeyi peşinen kabul etmelidir.

Croce benzer görüşleriyle tanınan ünlü tarih filozofu Collingwood'a göre(1889-1943) "bütün tarih düşüncenin tarihidir" "tarihsel olaylar biriciktir", "tarihsel vakaların içine nüfuz etmek gerekir" gibi düşünceleriyle Collingwood, Croce yaklaşıp, fakat "Hiçbir tarihsel vaka genellemelerin yardımı olmaksızın tespit edilemez" noktasında ondan ayrılır.

Collingwood (2000); tarihin doğasına ilişkin açıklamalarına başlamadan evvel üç temel soruya yanıt aradığını söyler. Bunlar; "*Geçmişte ne olduğunu nasıl bilebiliriz? Neyin niçin olduğunu nasıl bilebiliriz? Neyin niçin olduğunu bilmenin bizim için değeri nedir?*" (s:14) sorularıdır.

Özlem(1996), "Kötü tarihselcilik" anlamında kullanılan *tarihsicilik* kavramını ilk kullanan filozofun Nietzsche olduğunu belirtir. Yine Özlem(1996), yüzyılın ortalarında Poper'ın kavrama değişik bir boyut kazandırdığının altını çizer. Cevizci'nin(1999) tespitine göre, Poper, tarihsicilik terimini, Hegel'in idealist tarih anlayışına, Marks'ın tarihsel maddeciliğine benzer spekülatif tarih sistemlerinde ortaya çıkan bir inancı, yani tarihsel gelişmeyle ilgili genel geçer yasalara duyulan inancı anlatmak için ve bu arada tarihte bir bütünlük, tek anlamlılık ve genel geçerlilik olduğunu söyleyen tüm tarih felsefelerini, tarihsel gelişmenin sabit ve değişmez yasaları olduğunu savunup, tarihi bilimselleştirmeyi amaçlayan tarih yorumlarını sınıflamak için kullanmıştır.

Son tahlilde tarihsicilik hakkında yapılacak kısa bir tanım şöyle olabilir: Tarihsicilik, tarihselcilikten farklı olarak tarihte genellemelerin olabileceğine, bazı temel yasaların olduğuna ve ilerleme fikrine dayanılarak gelecek hakkında bir takım öngörülerde bulunan bakışın adıdır.

1.1.10. Felsefe, Dil ve Tarihin Kavramları

Felsefe nedir? Filozof nedir? Felsefe, Yunanca filo(sevgi) ve sofia(bilgelik) sözcüklerinden türetilmiş, “ bilgelik sevgisi” anlamına gelmektedir. Filozof ise “ bilgiyi seven” kişidir. Althusser’e (2003) göre, filozoflar “hep hakikatin peşine düşerler” ve hep hakikat adına savaşırlar(s:61).

Yazıcı’ya (1999) göre, geçmiş zamanlar da filozof her şeyi bilen anlamında kullanılırken, bilimlerin gelişmesiyle bir insanın her şeyi bilmesi imkansızlaşınca filozof; her şeyi bilen değil, sadece bilgiyi seven, bilgiyi arayan anlamında kullanılmaya başlanmıştır (s:3).

Her disiplinin kendine göre bir amacı olduğu gibi felsefenin de bir amacı vardır. Felsefenin amacını Sözer (1998) şöyle izah ediyor: “[D]oğruya” (doğru bilgiye) varmak ve doğruya varma koşullarını göstermek, yani doğru bilgiyi temellendirmektir (s:60).

Felsefi bir sistem çoğunlukla kavramlarla yürür. Buna göre felsefe bir kavram analizinden oluşur yada kavramsal analiz temeli üzerinden yükselir. Althusser’e (2003) göre de felsefe, sözcükleri ve düzenlenişlerini değiştirerek iş görür(s:69). Öyleyse felsefe, kuramlar üzerinde kavramların gücünü kullanmaktır.

Filozof bizim günlük yaşamda normal dediğimiz şeyleri, felsefi bir problem konusu yapabilir. O halde Althusser’in (2003) dediği gibi, felsefe kendi içinde sonuçlar doğurarak gerçekliğe müdahale etmektir. Örneğin bizim apaçık ve doğru olduğuna inandığımız inançların, filozoflar tarafından saf düşünceyle sorguya çekilmesi gibi. Althusser her bilim adamında uyuklayan bir filozofun olduğunu, ve bu filozofun “bunalım dönemleri’nde ortaya çıktığını söyler. Althusser bu duruma *bilim adamlarının kendiliğinden felsefesi* der.

Felsefe tarihçileri, felsefeyi çoğunlukla , Varlık Felsefesi (Ontoloji), Bilgi Felsefesi (Epistemoloji) ve Değerler Felsefesi (Aksiyoloji) olmak üzere üç ana dala ayırmışlardır.

Yazıcı'ya (1999) göre, Ontoloji yani Varlık Felsefesi çoğunlukla metafizik olarak bilinir. Bunun nedeni, felsefenin bu kolunun, algılayamadığımız varlıklara yönelik sorgulamayı (var olmanın ne olduğunu, var olmanın ne anlama geldiğini) amaç edinmesinden kaynaklanır. Sözgelimi, öte dünyanın varlığını nasıl bilebiliriz sorusu ontolojik bir sorudur.

Epistemoloji ise bilginin kaynağını, bilginin gerekçelendirilmesi, bilginin sınırı, bilginin doğruluğu gibi problemleri konu edinir. Felsefenin bir diğer alt dalı olan Aksiyoloji ise, genel olarak değerleri (estetik-etik) konu edinir. Örneğin ‘‘ hırsızlık kötüdür’’ önermesini ele alalım. Bu önermenin doğruluğunu nasıl kanıtlayabiliriz? Akla gelen ilk yanıt şudur: Hırsızlığın kötü bir şey olduğu açıktır. Çünkü toplumda herkes hırsızlığı kötü bir şey olarak kabul etmektedir. Aksiyoloji bu durumda şunu sorar: Toplumun kabulünden önce hırsızlığın neden kötü bir şey olduğunu gerekçelendirebiliyor muyuz?

Yukarıda kısaca felsefenin ne olduğuna, amacına ve felsefenin alt dallarının neler olduğu hususuna yer verdik. Şimdi, tarih felsefesi, dil ve kavram ilişkisini tartışmayı uygun buluyoruz.

Tarih felsefesi, aynı zamanda tarihin kavramları üzerinde düşünmektir. Nedir tarihin kavramları? İki çeşit tarih kavramından söz edebiliriz. Bunlar: Somut kavramlar (mekan-silah-asker gibi) ve soyut kavramlar (demokrasi, özgürlük gibi) dır.

Özgürlük gibi soyut bir kavram, silah gibi deneysel gözlemlerle kanıtlanabilme şansına sahip değildir. Deneysel kavramlar doğru veya yanlış olabilirler, fakat sezgisel (soyut) kavramlar öyle midir? Mantıksal Pozitivistler'den Ayer'e (Yazıcı:1999) göre, ‘‘ancak deneysel içerikli önermeler doğrulanabilir. Ahlaki(sezgisel) ifadeler doğrulanamadıkları için anlamlı değildir’’(s:157).

Tarihsel kavramları temellendirmede, bilimsel kavramları temellendirdiğimiz kadar başarılı olduğumuzu söyleyemeyiz. Çünkü bu, bizzati tarih biliminin bir zaafiyeti değil, aksine sosyal bilimlerin doğasından kaynaklanan bir sorundur.

Dilek (2002), “tarihsel kavramlar zaman içinde değişime uğrarlar”, tespitini yaptıktan sonra konuya şöyle açıklık getirir: “ Manifaturayı ele alalım; kelimenin aslı Latince manufactum(el yapımı) ve İtalyanca kökenli bir Fransızca sözcük olan manifatura dan gelmektedir. 19.yüzyılda dokuma endüstrisini işaret eden bu sözcük, 20. Yüzyıl Türkiye’inde fabrikalarda dokunan kumaşlar anlamına gelmektedir”(s:16).

Şunu da eklemek gerekir ki, tarihsel kavramlar zaman içerisinde değişime uğrayabildikleri gibi, ortadan da kalkabilir. Örneğin, Gazve kavramını ele alalım. Hz.Muhammed’in bizzati katıldığı savaşılar Gazve savaşı denmekteydi. Peygamberin başkomutan olarak ordunun başında savaşa katıldığı Bedir Savaşı (624) bu savaşılardan biridir. O döneme ait olan Gazve kavramı günümüzde artık, tanımı gereği, kullanılamamaktadır.

Son tahlilde Dilek’inde (2002 belirttiği gibi, “ sözcüklere yüklenen anlamlardaki değişimi tarihe ait olan yer ve zaman değişkenleri belirlemektedir”(s:16) diyebiliriz.

Tarihsel kavramların ve dilin kullanılışının, içinde yaşanan tarih dönemine göre değişim gösterebildiğine yukarıda yer vermiştik. Kavramların kullanılışı kullananın amacına göre de değişebilmektedir. Sözgelimi idealist filozoflara göre “nesne” kavramı metafiziğin bir parçası olarak görülürken, Pozitivizm, Natüralizm ve Ampirizm taraftarı bir çok filozofa göre “nesne ” kavramı, metafizik bir mirasın parçası olarak kabul edilmez.

Devam edelim. Kavramlar, kendini doğuran bir dile ihtiyaç duyarlar her zaman. Nedir dil? Kavram ile dil arasında nasıl bir ilişki vardır? Gökberk’e (2004) göre, “dil birbirinden farklı üç boyuta ayrılır. Önce dilde bir fizik yön vardır (konuşurken çıkardığımız sesler), bir ruhsal yön vardır (gönderilen seslerin algılanması, yaşanması) ve birde anlam boyutu vardır, gönderilenin anlaşılması, bilgiye çevrilmesi,” (s:68). Algı denen süreç, dildeki fizik yönün anlam boyutuna geçmesinden başka bir şey değildir.

Geçmiş uygarlıkların dilini çözebilmiş miyiz? Bir dilsel ifadenin belli bir anlamı olması neyi ifade eder? Çeşitli dillerin, örneğin din dilinin, felsefe dilinin, tarih dilinin belirleyici özellikleri nelerdir? Dillerin statik kalmamasının nedeni nedir? Geçmişin dili ile bugünün dili arasında değişen nedir? Tarih yazımında nasıl bir dil kullanacağız?

Perrot'a (1998) göre, [d]ilin genel özellikleri temelde iki büyük olguya bağlıdır: Her dil göstergeler dizgesidir, her dil işleyişini ve evrimini koşullandıran toplumsal bir çerçeve içinde gerçekleşir (s:99).

Dilsel gösterge nedir? Bir gösteren ile bir gösterilenin birleşmesinden kaynaklanan bütüne dilsel gösterge denir.

Wittgenstein'a (2003) göre,

[f]elsefe konularında yazılmış çoğunluk tümceler ve sorular yanlış değil, saçmadır. Bu yüzden de bu türden soruları hiçbir şekilde yanıtlamayız, ancak saçmalıklarını saptayabiliriz. Filozofların çoğunluk soruları ve tümceleri, dil mantığımızı anlamamamıza dayanır. Ve şuna da şaşmamalı ki, en derin sorunlar aslında hiç sorun değildir(s:45).

Dilek (2002), tarihsel dilin çoğu zaman farklı anlamlar alabileceğini öne sürer. Neden dilde değişimler olur? Dildeki anlam kaymalarının, değişimlerin bir nedeni, kültür ve medeniyetin her yerde değişik algılanıyor olmasındandır. Perrot'a (1998) göre, "[d]ilbilimciler dilin evrimini toplumların evrimi" (s:87) eşdeyişle, insanın evrimi, ışığında açıklamayı denemişlerdir. Dilin gelişimi ve gerilemesi, onu konuşan insanların kullanımına bağlıdır. Bir dil kullanıcısı kalmadığında ölür. Fakat, Bréal'e (Mecz:1998) göre, "insanın dilin gelişimi içinde hiçbir yeri yoktur ve sözcükler – biçim ve anlam-, kendilerine özgü yaşam sürerler" (s:6).

Tarihçi geçmişin, uzak zamanların, dilini kazıbilimden elde ettiği belgeler aracılığıyla öğrenir. Ve bu sayede geçmişteki vakalar arasında anlamlı bir bağ kurmaya çalışır, genellemelerde bulunur. Peki geçmişin dili çözülebilmiş midir? Yada geçmişte yaşamış tüm uygarlıkların dili çözülebilmiş midir? Perrot'a (1998) göre, "Roma istilasından önce, İspanyanın doğusunda Ron nehrine kadar uzanan Akdeniz kıyısında yerleşmiş İberlerin dili anlaşılabilmiş değildir. Kıbrıs adasının Helenistik dönem öncesi dili, Ön Asya'nın kimi yazıtları henüz yeterli biçimde yorumlanamamıştır" (s:22).

Görüldüğü gibi, kimi dillerin manası teknolojiye tüm imkanlara rağmen hala çözülebilmemiş değildir. Dilbilimciler bu tür dillere ölü diller demektedirler. Ancak bu ölü dillerin dışında abecesi bilinen fakat kavramların anlambilimsel çözümlemesi yapılamayan dillerde yok değildir. Perrot'a (1998) göre,

[e]n ünlü örnek Etrüsk dilininkidir: Dilin abecesi okunabiliyor, ancak, yinelenen çabalara karşın dile ilişkin bilgiler kimi genel nitelikli yapı özelliklerinin ve çok sayıda sözcüğün belirlenmesi ile sınırlı kalmıştır. Önemli ilerlemelere karşın kimi yazılar henüz kesin bir biçimde çözümlenmiş değildir (s:22-23).

Tarihsel olaylar kendine münhasır bir anlatım tarzına ihtiyaç duyarlar. Bu da tarihsel dilin deşifrasyonu mümkündür. Tarihin diline yönelik bir deşifrasyonu Husbands yapmıştır.

Husbands (Dilek: 2003),

tarihin lisanını dört grupta incelemektedir. Bunlardan ilki tarihsel zamanın dilidir. Çağ, yüzyıl,dönem, orta zaman, modern gibi kavramlar bu gruba girer. İkinci grup tarihsel sürecin dilidir. Sebep, kronoloji, benzerlik, farklılık ve vb. Üçüncü grup tarihsel tanım ve analizin dilidir. Devrim, monarşi, kadırğa, demokrasi, vb. kavramlar bu dili oluşturur. Son olarak geçmişin özel dili ki özel terminolojisi (mir-i arazi, kadı, beylerbeyi, vb.) ve değişken bir dili (monarşi, manifatura, düzen, sınıf, devrim, vb.) vardır (s:16).

Perrot'a (1998) göre, "[d]ili konuşan kitlenin evrimi, dilin de koşullu bir evrim geçirmesine yol açar "(s:110). Buradan da anlaşıldığı gibi, dil, tarih ve sosyoloji arasında sıkı bir ilişki vardır. Toplum değiştikçe kavramlara yüklenen anlamlarda değişmekte midir? Husbands ve Dilek'e (2002) göre, tarihe ait kavramlara yüklenen anlamlar zaman içinde değişebilmekteyken; Güngör'e (2004) göre, kavramlar bu değişimden fazla etkilenmezler(s:3). Öte yandan Carr'a (1996) göre ise, tarihçilerin geçmişi yorumlayışı, anlamlı ve ilgili olguları seçmesi, yeni amaçların derece derece ortaya çıkışıyla evrilir(s:146).

Tekeli (1998), “dil felsefesindeki gelişmeler sözcüklerin tek bir nesneyi sürekli işaret etmediğini gösteriyor”(s:18) diye belirtir. Örneğin, firavun günümüzde despot, zalim anlamına gelirken , Mısır dilinde “büyük ev” anlamına geliyordu. Kavram ve sözcüklerin değişmesi özünde toplumsal bakış, değer, norm, statü vb. değişkenlerin değişiminin bir dışa vurumu şeklinde algılanmalıdır. Din adamlarını ele alalım. İlkçağ da ve Ortaçağ da din adamları toplumun en üst statüsünde iken, günümüzde din adamı SSK’ da çalışan bir memurla aynı seviyededir.

Muhakkak ki her dilin bir tarihi vardır. Öyleyse, her dil tarihsel bir monografinin konusu olabilir. Bu, dildeki her bir değişim ve anlam kaymasının nereden kaynaklandığını anlamayı olanaklı kılar. Dilde ki bu yoğun anlam kaymaları bazı filozofların dikkatini çekmiştir.

Cevizci’ye (1999) göre,

filozofların çok büyük bir çoğunluğu, dille ilgili hoşnutsuzluklarına rağmen, dilden vazgeçmeye kalkışmamıştır. Bununla birlikte, bu filozoflar zaman zaman dilden yakınarak, dildeki eksiklik ve kusurları giderecek adımlar atmaya çalışmış, yani dilde reform yapma işiyle meşgul olmuşlardır. Dilde reforma giden bu filozoflar iki gruba ayrılırlar: Birinci grupta, normal dilin, gündelik dil ve konuşmanın felsefi amaçlar için son derece uygun olduğunu, yanlışın yada problemin gündelik dilden uzaklaşmaktan ya da ayrılmaktan kaynaklandığını savunan filozoflar yer alır. Bu tür bir tavrın Locke dek uzanan çok çeşitli örnekleri vardır. Öte yandan bazı filozoflarda , söz konusu gündelik dil filozoflarından farklı olarak, esas güçlüğün normal dilin belirsizliğinden, çok anlamlılığından, her zaman bir bağlama bağlı ve göreliliğinden ve açık olmayışından dolayı, felsefi amaçlar için uygun olmaması gerçeğinde yattığını savunmuşlardır. Bunların başında Leibniz, Russell, Carnap gelmektedir(s:235-236).

Tarihçi, tarihsel kavramların geçmişte insanoğlunun hayatında nasıl örneklendiğini araştırmalıdır. Bu durumda, dili tüm boyutları içinde kavramsal bir analize tabi tutan, insanın dili kullanma etkinliği üzerinde yoğunlaşan dil felsefesi ile tarih arasında bir münasebet kurulması yararlı olacaktır.

Tarihçi, farklı tarih felsefesi akımlarını (yeniden kurmacılık, postyapısalcılık, postmodernizm vb) benimseyebilir. Fakat bir tarihçiyi, aynı felsefi akıma mensup olsa bile, diğerinden ayıran belirgin özellik, kullandığı dildir. O halde denilebilir ki; tarih, tarihçinin çeşitli etkinlikler sonunda ortaya koyduğu dilsel bir üründür. Nitekim Stanford'a göre (Özlem:1996) tarih, şiir ya da şarkı gibi dili kullanmanın bir yoludur.

Dil, kültürün bir ögesidir. Dolayısıyla tarihsel bir dönemin diline baktığımız zaman, kültürün bir parçasına, bir görünüşüne de bakıyoruz demektir. Wittgenstein'in(2003) ünlü deyişiyle, ''dilın sınırları, dünyanın sınırları''olabilmektedir çoğu kere.

Yakın zamana kadar dil ile işaret ettiği nesne arasında bir sorun olmadığı düşünülüyordu. Tekeli'ye (1997) göre,

[d]il felsefesindeki gelişmeler sözcüklerin tek bir nesneyi sürekli olarak aynı biçimde işaret etmediğini ortaya koydu. Her metnin diğer metinlerle ilişki içinde okunduğu ve anlam kazandığı kabulünden hareketle, sözcüklerin ve cümlelerin çoklu ve sürekli değişen anlamları olduğunu gösterdi(s:64).

Tarih bir metindir. Metin ise sonuçta bir dildir. Şayet bir dil değişmişse, o halde kabul etmeliyiz ki, dil kendi başına değişmemiştir; metinle beraber, toplumla beraber değişmiştir. Sözelimi bir dil yok olmuş, ortadan kalkmışsa büyük ihtimalle o dili konuşanlarda ortadan kalkmışlardır. Perrot'a (1998) göre,

bugün bitmiş olan dillere ilişkin çeşitli veriler derlenmiş olsa da, bu dillere ilişkin yeterli bilgiye ulaşamamıştır. Avusturalya'nın güneyinde Tazmanya adasında konuşulan diller bu durumu örneklendirir. Bu diller konuşucuların giderek ortadan kalkmasından yarım yüzyıl sonra, 1875'e doğru tümüyle yok olmuşlardır(s:25).

Bir dönemler Sümer, Urartu, Hitit uygarlığı vardı. Bu gün bu uygarlıklar nerededir? Bu uygarlıkların konuştuğu dile ne olmuştur? Pek yetkin olmayan az sayıdaki belgelere dayanarak tarihte ne olduğu hakkında genellemeler yapmak doğru mudur?

1.1.12. Tarih Felsefesi Bağlamında Tarihte Neden –Sonuç İlişkisi

Piaget(Ata:2002), çocuğun "çünkü" kelimesini kullanım şeklini incelemiş, ancak 7-8 yaşlarında çocuğun amprik "çünkü"yü kullanmaya başladığını saptamıştır. Dolayısıyla, çocuğa tarihte nedenselliğin öğretiminin güçlüğüne de dikkat çekmiştir.

Yukarıdaki kısa hatırlatmayı yaptıktan sonra, nedensellik ilkesini ‘‘tarih–felsefe’’ bağlamında tartışmayı uygun bulmaktayız. Carr (1996), Thukydides bile Heredotosu açık bir neden anlayışı olmamakla suçlamıştır (s:104) der. Klasik tarih, tarihsel olayları açıklarken neden-sonuç (nedensellik) ilişkisine dayandığını ve bu yüzdende bilimsel olduğunu iddia etmektedir. Bu bölümde nedenselliğin iki ayrı tanımını yapıp, sonrada bu tanımların tarih camiası içerisinde nelere tekabül ettiğini izaha çalışalım.

Cevizci’ye (1999) göre, tarihte aynı nedenlerin aynı sonuçları doğuracağını, aynı sonuçların nedenlerinin de aynı olacağını dile getiren ilkeye, nedensellik denir (s:618). Bu tanımı benimseyen bir tarihçi ‘‘Tarih tekerrürden ibarettir’’ diye özetlenen o flaş özdeyişin fanatik bir savunucusu olmak durumundadır. Bu iddianın kanıtlarını eski çağda Grekler, yeni çağda da Spengler ve Toynbee de açıkça bulabilmekteyiz. Oysa Dilek’e (2001) göre, tarihsel olayların sebep sonuçları arasında benzerlikler olsa da hiçbir olayın aynı şartlar altında tekrarı mümkün olmamaktadır (s: 6). Bunun iki sebebi vardır: Birincisi, niceliksel olarak(zaman); ikincisi, niteliksel olarak(aktörler- çevre-kavramlar-araçlar) bu mümkün değildir.

Bedir savaşı, 624 yılında Müslümanların Mekke ticaretine darbe vurma düşüncesinden çıkmıştır. Bu savaşa Gazve savaşı dendiği de biliniyor. Tarihi Determinizm ilkesi baz alındığında, bu savaşın nedenselliğinden bahsedemeyiz. Önce niceliksel olarak 624’ e gitmenin imkanı yoktur. Sonra niteliksel olarak o günkü koşullar yoktur. Hz. Muhammed vefat etmiş, dolayısıyla Gazve savaşı da imkansız olmuştur. Ayrıca, o dönemki Mekke Müslüman değildi, oysa şimdi radikal İslam’ın merkezlerinden biri. Demek ki tarihsel olgularda sürekli bir değişim gözlenmektedir.

Oldukça çarpıcı olan bir başka örnekle bu bahse devam edelim. “Şaman olan bir çok Türk, 8.yy ortalarında İslamiyet’i seçti. Çünkü çıkarları bunu gerektiriyordu (ABC:36) . Nedensellik anlayışını savunan bir tarih otoritesine karşı, kuşkucu biri haklı olarak şunu soracaktır: ‘‘Tarih tekerrürden ibaret’’ ise o halde günün birinde bütün Türklerin, Şamanizm’e geri dönmesi gerekmez mi?

Anlatılmak istenenin özeti şudur: Tarihin genel kanunları yoktur, tarihsel olaylar ölüdür; yaşanır ve biter. Her olay bir diğerinden farklıdır, çünkü tarihsel olaylar yer zaman, aktör, çevre, kavram olarak biriciktir. Tarihte, aynı şartlar pek az bile değilken; aynı olmayan şartlar sürüyledir. Tarihsel olaylar içerikleri bakımından zengin, tıpatıp benzerlikleri bakımından zayıftırlar. Her tarihsel olay aynı zamanda kendine özgü bir olaydır da. Laibnez’ın (1646-1716) o meşhur özdeyişiyle, tarihsel olayların “ pencereleri yoktur” diyebiliriz.

Tarihte bir olayın nedenlerine bakarak, henüz çözülmemiş başka bir olayın sonuçlarını tahmin edebilir miyiz? Esasında, geçmişteki bir olayın başarısı, henüz çözülmemiş bir olayın da başarılı olacağını garantilemez. Bunun için çok az bile rasyonel kanıt sunulamaz. Bugün yeniden bir Kurtuluş Savaşı verilecek olsa; “ başarılı oluruz”, “ başarısız da olabiliriz”, başarılı olup olamayacağımızı kimse bilemez” şeklinde üç olası tercih her zaman için vardır. Milliyetçi bir söylemle “ evet, başarılı olurdu” demek baskı grubu oluşturmaktan öteye, bilimsel olarak bir değer taşımaz.

Cevizci (1999) , hiçbir şeyin nedensiz olmadığını, her olayın, her sürecin ve her oluşumun bir nedeni bulunduğunu’’ nedensellik ilkesinin tanımını vermiştir. Bu tanıma göre de tarihte rastlantılara yer olmadığı anlaşılmaktadır. Bilim, evreni açıklarken işte bu nedensellik anlayışından beslenir. Fakat Aksoy’a (2000) göre, “ Planck’ın Quantum Fiziği, Einstein’ın görelilik, Heisenberg’in ihtimaliyet ve belirsizlik anlayışları fen ve formel bilimlerdeki bilgilerin tartışılmasını gündeme getirmiştir” (s:47). Fen bilimlerinde ki bu tartışma doğal olarak Sosyal Bilimleri de etkilemiş ve Aksoy’un (2000)dediği gibi, sosyal bilimlerde genelleme yapmayı oldukça güçleştirmiştir. Aksoy’a (2000) göre, “örneğin, sosyal bilimci boşanma riski yaratan şartlara bakarak bir çiftin neden boşandığını her zaman doğru şekilde açıklayamaz. Bunun için o çifte özgü[bütün] koşulları [ve onların iç

dünyalarını] bilmek gerekir’’ (s:5). Gerçekten bütün olayların bir sebebinin olduğunu iddia ediyorsak, o zaman geçmişte vuku bulmuş olan ve gelecekte de vuku bulacak olan bütün, ama gerçekten bütün, olayları gözlemlemiş olmamız gerekmez mi? Öncelikle kendimize şunu soralım: Biz bütün olayların bir sebebinin olduğunu kanıtlayan araçlara sahip miyiz? Yoksa yalnızca iyi niyetli bazı tümevarımsal değerlendirmeler mi yapmaktayız?

Asıl sormamız gereken iki önemli soru daha vardır: Tarihsel olayların nedenleri ve sonuçları diye önümüze sunulan şeylere güvenebilir miyiz? Ve gerçekten aynı nedenler aynı sonuçları mı doğurur? Eşdeyişle, ‘‘Tarih tekerrürden’’ mi ‘‘ ibaret’’ tir, yoksa ‘‘ Aynı ırmakta iki kez yıkanılmaz’’ mı?

Bu soruları Dilek (1999) şöyle yorumlamaktadır:

Geçmiş yaşanmış ve bitmiştir. Ancak tarihçiler tarafından kitap, makale, belgesel vb. gibi gerçek olmayan farklı medya araçları ile geri getirilebilir(Jenkins,1991). Fakat, bu tarihin diğer bilim dalları gibi bir takım olayları açıklamak üzere oluşturduğu kanunları yoktur. Yani ‘‘ tarih –asla-tekerrürden ibaret’’ değildir. Her olay bir diğerinden farklıdır. Olayların sebepleri ve sonuçları arasında benzerlikler vardır ve bir olayın daha iyi açıklanabilmesinde benzer olaylardan faydalanmak da tarihçinin işidir. Fakat bunlar tarihsel perspektifin dışına çıkmamalı ve geleceği tahmin için bir temel oluşturmamalıdır(s:6).

Bilindiği gibi modern bilim belirlenimcilik(Determinizm) ilkesi üzerine kurulmuştur. Bu ilkeye göre, doğada olup biten her olay kendinden önceki neden veya nedenlerin zorunlu bir sonucudur. Belirli nedenler, kaçınılmaz olarak belirli sonuçları doğurur. Bu, doğada düzenliliğin olduğu varsayımından çıkarılmış bir öngörüdür.

Determinizmi insan davranışlarına uyguladığımızda, özgürlük bakımından şöyle bir durum ortaya çıkmaktadır: Eğer insanın bütün eylemleri daha önceki olayların nedensel bir sonucu ise insan özgür değil, tutsaktır. Hegel (Gunner:1971)’in, tarih felsefesine göre, insan

tarih sahnesinde yalnızca bir figürandır. Özne değil, nesnedir. Tin'in kendi amaçları için kullandığı bir oyuncaktır.

Hegel'in (Gökberk:1999), tarih karşısında bireye biçtiği rolü göstermesi bakımından aşağıdaki pasaj önemlidir:

Tek kişi devletin[Tinin eş deyişle tarihsel mutlak ruh'un] kendisine vermiş olduğu ödevi yerine getirdi mi, ölümü artık bir kayıp sayılmaz: Bu kişi ister İskender, bir Ceaser ya da bir Napoleon olsun. Gerçi büyük kişiler tarihin gidişini sezmiş olan, tarihin istediğini kavramış olan kimselerdir. Ama tarih onları kendi amaçları emrinde bir araç olarak kullanır; onları kendi tutkuları ardından koştururken bu arada kendi istediğini gerçekleştirir; buna erişince de onları birer boş kabuk gibi bir kenara atar. Bu da "aklın hilesi" dir(s:392).

Yazıcı'ya (1999) göre, insan özgürlüğü ve determinizm konusunda üç farklı yaklaşım vardır: "Birincisi, katı belirlenimcilik (Hard determinizm) görüşüdür. İkincisi, ılımlı determinizm (Soft determinizm) ve son olarak üçüncü görüş Özgürlükçülük (libertarian)tür (s:160-161).

1.1.12.1. Katı Determinizm (Hard determinism):

Bu görüşe göre; insanın bütün eylemleri diğer bazı olayların zorunlu bir sonucundan başka bir şey değildir. İnsan içinde yaşadığı çevrenin ve doğuştan getirdiği kalıtsal özelliklerin bir ürünüdür. Dolayısıyla belirli durumlarda insanın nasıl davranacağı önceden belirlenmiştir. Bu görüşe göre, yukarıdaki pasajda da belirtildiği gibi " ister İskender, bir Ceaser ya da bir Napeleon olsun" hepsinin nasıl davranacağı önceden belirlenmişti.

Yazıcı'ya (1999) göre, katı belirlenimcilik, "bütün zihinsel ifadeler ve eylemler, seçim ve kararlar da dahil önceki nedenlerin zorunlu bir sonucudur"(s:161). Dolayısıyla, bu kurama göre, özgürlük yoktur.

Buna ek olarak Katı deterministler (Cevizci:1999),

insan varlıklarının hiçbir şekilde etkide bulunamadıkları nedenler tarafından belirlenmiş olan bir dünyaya geldikleri, genetik yapılarına seçerek ve isteyerek sahip olmadıkları ve içinde bulundukları durumlar ve fiziksel olaylarla başka insanların

eylemlerine bağlı olduğu için, bizim özgür olduğumuzu hiçbir zaman söyleyemeyeceğini (s:223) iddia ederler.

1.1.12.2. İlmli Determinizm(Soft determinism)

Bu görüşe göre, evrensel belirlenim olmadan bilimsel bilgi olamayacağı gibi ahlaki davranış da olamaz. Yazıcı (1999)ise, “[i]nsan davranışlarının belirlenemez olduğunu düşünelim. Böyle bir durumda insan davranışlarının nedenini bilmek, anlamak ve açıklamak imkansızlaşır (s:162) şeklinde ılımlı determinizmi açıklar.

Cevizci’ye (1999) göre, “ılımlı determinizm görüşü, evrensel bir nedenselliğin geçerli olduğunu kabul etmekle birlikte, katı determinizmden farklı olarak, insan için belirli bir özgürlüğün mümkün olduğunu savunur” (s:223). Bu durumda ılımlı determinizm insan davranışının hem belirli nedenler tarafından belirlendiğini aynı zamanda özgür olduğunu söylemektedir.

1.1.11.3. Özgürlükçülük (libertarian)

Bu görüşe göre, evrende katı belirlenimcilik olamaz, olsaydı özgürlük ve sorumluluk olamazdı. Eğer evren her şeyi belirlenmiş duvarlardan örülü olsaydı, ne yapılması gerektiği konusunda kati suretle muaf olmamız icap ederdi. Oysa dinler tarihi açısından bu böyle değildir. Çünkü her dinin yasakları yada ona inananların uymak zorunda oldukları belirli ödevleri-kuralları vardır. İnsan iradesi çeşitli eylemler karşısında seçme şansına sahiptir. Bu irade dış baskı, koşullar ve zorlamalardan bağımsız olup, kendi istencini öne sürebilen özgür bir iradedir. Kant’a (Aydın: 1991) göre özgürlük “duyular dünyasının neden-sonuç determinasyonundan bağımsız olmak demektir (s:33). Bu bağlamda Kant, ahlakın olabilmesi için “özgürlüğü” bir postulat olarak koyuyordu. Aslında tarihin yapması gerekende özgürlüğü bir “postulat” olarak ortaya koymaktır. Zira, özgür insan “postulat”ı olmazsa tarihte kim, niçin, neyle savaşsın ki?

1.1.12. Tarihte Rastlantılarda Vardır

Spengler'e (Özlem:1996) göre," [g]erçek tarih kaderseldir"(s:161). Poper, Lessing, gibi düşünörlere göre ise, tarihte düzenli olgulardan ziyade, rastlantısal olaylar çoğunluktadır. Dolayısıyla, bu düşünörlere göre tarih rasyonel değil, aksine irrasyonel bir alandır. Wittgenstain (2003): "Dünya olguların toplamıdır, şeylerin değil" diye belirtip, ve cümleyi şöyle bağlıyor: "Mantukta hiçbir şey rastlantısal değildir: Şey olgu bağlamında yer alabiliyorsa, olgu bağlamının olanağının şeyde zaten önceden ayırt edilmiş olması gerekir"(s:13).

Tarihçinin rolü olaylar arasındaki ilişkileri bulup açığa çıkarmaktır. Tarihsel olayların akışını açıklayacak saikler iç içe geçmiş nedenler silsilesi midir, yoksa rastlantısal sürprizler midir? Aslında her ikisi de değildir. Çünkü tarihsel olaylar iç içe geçmiş nedenlerden ibaret olsaydı, bugün çözülmüş bir olaya bakarak gelecekte henüz çözülmemiş bir başka olayı kolaylıkla görebilirdik. Öte yandan tarihsel olaylar sürpriz rastlantılardan ibaret olsaydı, o zaman da bir tarih biliminden söz etmek anlamsız olurdu. Bu bağlamda Wittgenstain'ın (2003) ünlü " Üzerinde konuşulamayan konusunda susulmalıdır." (s:171) önermesini anımsamak yerinde olur. Gerçekler ne falcılığa emanet edilecek kadar ucuz, ne de rastlantılara kurban edilecek kadar değersiz değildir. Tarihteki rastlantılar, hesaba katılmadığı takdirde, büyük oranda gerçekliğin bozulmasına bile neden olabilirler. Dolayısıyla, bize göre, burada kurtarıcı olarak imdadımıza Aristoteles'in(Gunner:1997) "Altın orta" diye tabir ettiğı bir dengeleyici formöl bulmak daha makul gelmektedir. Bize göre, tarihsel olayın nedensel bağlamları olabileceğı gibi, rastlantısal bağlamları da olabilir. Bunu tespit etmek, açığa çıkarmakta tarihçinin görevlerinden biri olarak kabul edilebilir.

Collingwood (2000) bir tespitinde ,

Örnek olarak, Paston Mektupları'nın Onbeşinci yüzyıla ait bilgilerimiz içerisinde vazgeçilmez bir yeri vardır. Talih eseri bu mektuplara sahibiz. Talihimiz farklı gitseydi böyle bir koleksiyona değil, belki de anılan dönemin çok farklı tasvirini veren ve her şeyi hesaba katan değişik bir koleksiyona sahip olabilirdik (s:118)

Carr-Fontana'ya (1992) göre ise,

1918 yılı Ekim ayının 13'ünü 14 'üne bağlayan gece Ypres yakınlarındaki Werwick'de İngiliz askerlerinin Alman Birliklerine karşı giriştikleri zehirli gaz saldırısı sonucu Onbaşı Adolf Hitler geçici olarak kör olmuştu. Eğer Hitler saldırı sırasında zehirli gazın kendisini öldüreceği bir yerde bulunsaydı ne olurdu?(s:48)

Mustafa Kemal Atatürk'e(Zafer yay:2003) 1926 yılında İzmir de “ Eski milletvekillerden Ziya Hurşit, Saruhan milletvekili Şükrü, Eskişehir milletvekili Arif ve bazı ittihatçılar suikast planı hazırladılar”(s:432). Rastlantı sonucu Mustafa Kemal'in İzmir seyahatine bir gün geç çıkması bu suikastın başarısızlıkla sonuçlanmasına neden oldu.

Carr ve Fontana'ya (1992) göre, “Yunan Kralı Aleksandros, 1920 güzünde maymun ısırması sonucu olarak öldüğü zaman, bu kaza Sir Winston Churchill'e “ çeyrek milyon insan bu maymun ısırması sonucu öldü” dedirtmiştir” (s:48).

Hitler'in zehirli gazdan kurtulması, kral Aleksandros'u öldüren maymun ısırması, Lenin'in ölümü, Atatürk'ün suikasttan kurtulması bunlar tarihin akışını değiştiren rastlantılar olarak kabul edilebilir mi? Carr'a (1996) göre, “bunları bir tarafa bırakmak veya şöyle yada böyle bunların[hiç] bir etkisinin olmadığını söylemek boşuna bir çabadır” (s:121).

1.1.13. Avrupa Birliği Süreci ve Tarih Öğretimi

Önümüzdeki yıllarda Türkiye'de tarih öğretiminin nasıl olacağını, Avrupa Birliği(AB) ile sürdürülen müzakereler belirleyecektir. Dolayısıyla, Türkiye'de ki tarih öğretiminin analizini yaparken, Avrupa Birliği sürecinde yaşanacak gelişmelerin hesaba katılmaması büyük bir eksiklik olur. Çünkü, AB içinde yer aldıktan sonra Türkiye'de her açıdan köklü değişimlerin/tartışmaların/düzenlemelerin olacağı açıktır. Bu değişimlerin/tartışmaların/düzenlemelerin başında genelde eğitim sistemimiz, özelde ise tarih öğretiminde var olagelen geleneksel/tutucu yaklaşımlar gelmektedir. Erdoğan'a (Ed.Kaya ve Demirel:2003) göre AB süreci, diğer alanlarda yapılacak geçiş çalışmaları, eğitim anlayışı ve uygulamaları ile desteklenmez ise sekteye uğrayabilir(s:293).

Bize göre, bu bağlamda öncelikle, AB ile bütünleşme sürecinde tarih müfredatının bir revizyona ihtiyacı var mıdır, yok mudur? sorusunun yanıtlanması gerekir.

AB'ye geçişin sağlıklı bir şekilde olması için Tarih kitaplarında önemli hazırlıkların yapıldığını biliyoruz. Sözgelimi; Milli Eğitim Bakanı Çelik,

“Türk milli eğitim meselelerine ideolojik saplantılarla, peşin hükümle bakmak bu işi kesinlikle çözmez. Bu meseleye yaklaşım pedagojik olmalıdır. İdeolojik yaklaşımlar dogmatizmi de beraberinde getirir. Biz bilimsel bir yöntemle bu işi çözeceğiz”(www.egitimportalı.com/haber.php) diye ifade etmişti.

Türkiyede milli eğitim sistemi, geçmişten günümüze ideolojik hedeflerin, eğitimin amaçlarına sindiği bir alan olarak var olagelmıştır. Bu istismardan en çok tarih biliminin zarar gördüğü bilinen bir gerçektir. Erdoğan'a (Kaya ve Demirel:2003) göre, Türkiye'nin adeta atasözü haline gelmiş olan, “Türk'ün Türk'ten başka dostu yoktur, bütün etrafımız düşmanlarla sarılı” gibi söylemlerin hakim olduğu zamanlardaki şartların etkisi ile yapılandırılmış olan(s:293) tarih anlayışının yeniden yapılandırılması gerekmektedir. Bize göre, tarih öğretiminde sorunları siyah ve beyaz sınırlılığı içerisinde sloganik bir yaklaşımla çözümleme alışkanlığı Türkiye'nin AB sürecine ciddi zararlar vermekte ve oluşması beklenen Avrupalılık bilincini baltalamaktadır.

Yine bize göre, cevap aranması gereken bir diğer soru ise, AB ile bütünleşme sürecinde tarih öğretiminde hangi kavramlar öne çıkarılmalıdır? sorusudur.

Kabapınar'a (Öztürk ve Dilek: 2003) göre, ilköğretim birinci kademesinden liseye kadar kullanılan tarih kitapları “biz” merkezli ve duygusal söylemli, sürekli Türklerin haklılığını, cesurluğunu, mükemmeliğini öven; başarısızlıklarını da çeşitli bahanelerle mazur gören, diğer toplumları da “öteki” olarak gösteren kavramlarla doludur.

AB ile bütünleşirken bu tür alışkanlıkları, önyargıları savunmak yerine; ilişki içinde olacağımız toplumların kültürlerinin, inançlarının, tarihlerinin önyargısız olarak bilinmesi için çaba harcamak daha makuldür. Ülkemizde bu yönde çabalarda yok değildir. Sözgelimi, Tarih Vakfı ile Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Tarih Öğretmenliği Anabilim Dalı Başkanlığı'nın işbirliğiyle düzenlenen “Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları Sempozyumu” 29 Eylül 1 Ekim 1994 tarihleri arasında İzmir'de gerçekleştirdiği sempozyumda, tarih öğretiminin uluslar, ırklar ve dinsel gruplar arasındaki anlayışı, hoşgörü ve dostluğu desteklemesi gerektiği vurgulanarak öğrencilerin evrensel bir bakış açısı yakalaması için

geçmiş ve güncel sorunların yorumunda ulusal sınırların aşılması ve okullarda öğrencilere yaşadıkları ülkenin dış dünyadan ayrı olmayıp bir bütünün parçası olduğu düşüncesinin egemen kılınması istenmiştir. Türkiye insanı bundan böyle bir Avrupa vatandaşı olacaksa, geçmişin şartlarına göre yapılandırılmış eğitim sisteminden vazgeçmelidir. Zira, dünya o bildiğimiz dünya olmaktan çıkmıştır.

Son tahlilde diyebiliriz ki, tarih öğretimi, her türlü önyargıdan, ayrımcılıktan şovenizmden uzak bir tarih bilincini geliştirmeyi, tarihte bilimsel bir yaklaşımı yaygınlaştırmayı ve tarihi mirası köklü bir duyarlılıkla, geniş toplum kesimlerinin desteğiyle korumayı amaç edinmelidir.

1.2. Problem Cümlesi

Lise öğrencilerine tarih kavramlarının kazandırılma düzeyi ve tarih felsefesi açısından değerlendirilmesi.

1.3. Alt Problemler

Yukarıda belirtilen genel problem cümlesinin dışında araştırmanın alt problemleri şunlardır:

1. 9.sınıf tarih ders kitaplarında “ Tarih Bilimine Giriş”, “Eski Çağlarda Türkiye ve Çevresi”, “ Türklerin Tarih Sahnesine Çıkışı ve İlk Türk Devletleri ‘adlı ünitelerdeki hedefler ve bu ünitelerde bulunan tarihsel kavramlar hangileridir?
2. 9. sınıf Tarih derslerinde öğretilen “kültür”, “ Türk destanları”, “ana kaynak”, “zaman”, “mekan”, “Türk”, “vatan”, “göç”, “tudun”, “derebeylik” gibi kavramların ünitelere göre kazanılma düzeyi durumları nedir?
3. 9.sınıf öğrencilerinin, tarih dersinde anlamakta güçlük çektiği kavramlar nelerdir?
4. 9.sınıf öğrencilerinin, kavram öğretiminin önemi hakkındaki düşünceleri nelerdir? Öğrenciler, öğrendikleri tarih kavramlarının günlük hayatta kendilerine ne gibi bir faydasının olacağını düşünmekteler?
5. 9.sınıf öğrencileri, birbirine yakın/benzer olan tarihsel kavramları ve birbirine karşıt/zıt olan tarihsel kavramları nasıl ayırt ediyorlar?

6. 9.sınıf öğrencileri, Devlet, Türk, Vatan, Irk, Kültür gibi kavramları öğrendiğinde daha çok hangi tutumlarının artacağına inanmaktalar?
7. 9.sınıf öğrencileri, öğretmenlerinin tarihsel kavram öğretiminde ne gibi bir etkisi olduğunu düşünüyorlar? 9.sınıf öğrencileri, tarih derslerinde öğretilen kavramların ne tür özelliklere sahip olmasını istiyorlar? Tarih derslerinde kullanılan araç gereçlerin kavram öğretimi üzerinde ne gibi bir etkisi vardır? 9.sınıf öğrencileri, okul dışında, tarihsel kavramları daha çok nerelerde öğreniyorlar? 9.sınıf öğrencileri daha çok tarihin hangi kısmını merak ediyorlar ve tarihe yönelik düşünceleri nasıldır? 9.sınıf öğrencilerinin tarih ders kitaplarına yönelik düşünceleri ve bu konudaki önerileri nelerdir? 9.sınıf öğrencilerinin, tarih derslerine yönelik ne gibi düşünceleri ve tarih derslerinde verimi arttırmak için ne gibi önerileri vardır?

1.4. İlgili Araştırmalar

Bu bölümde; tarih öğretimi, kavram öğretimi, kavram gelişimi, tarih felsefesi ve bununla ilgili araştırma ve yayınlara yer verilmiştir.

1.4.1. Yüksek Lisans Tezleri

Keskin (2003) “ *İlköğretim 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Öğrencilere Tarih Kavramlarının Kazandırılma Düzeyinin Araştırılması*” başlıklı bir çalışma yapmıştır. Bu araştırma Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsünde yapılmıştır.

Araştırmanın amacı; ilkokulda Sosyal Bilgiler dersinde kavram öğretiminin ne durumda olduğunun saptanmasıdır. Araştırmacı çalışmada, biri öğrencilere biri öğretmenlere olmak üzere toplam iki anket uygulamıştır. Araştırmanın evrenini İstanbul İli’ne bağlı Kadıköy, Ümraniye, Üsküdar ilçelerindeki ilkokul 5. sınıf öğrencileri ve öğretmenleri oluşturmaktadır. Araştırmacı hazırladığı anketleri 107 öğretmene, 3331 öğrenciye uygulamış, ve uygulanan bu anketlerin tamamı geçerli sayılmıştır.

Çalışma sonucunda araştırmacı aşağıda sıralanan bulgulara ulaşmıştır:

1. İlköğretim okulları 5. sınıf Sosyal Bilgiler programında öğretilmesi öngörülen kavramların bilgi basamağındaki kalıcılık düzeyleri anlamlı çıkmıştır. Fakat yapılan eğitim öğretim etkili görünmesine rağmen tam öğrenme alt sınırı olan %70 ve üstüne 39 kavramdan sadece 11'inde ulaşılmıştır.
2. İlköğretim okulları 5.sınıf Sosyal Bilgiler programında öğretilmesi öngörülen kavramların kavrama basamağındaki kalıcılık düzeyleri anlamlı çıkmıştır. Fakat tam öğrenme alt sınırı olan %70 ile karşılaştırıldığında 11 kavramdan sadece 2'si tam öğrenme alt sınırı üzerindedir.
3. Cinsiyet değişkeni ile Sosyal Bilgiler derslerinde tarih kavramlarını kazanma düzeyi arasında istatistiksel açıdan 50 kavramdan 34'ünde anlamlı bir ilişki bulunmuştur.
4. 5. sınıf Sosyal Bilgiler derslerinde öğrenim durum değişkeni ile tarih kavramlarını kazanma düzeyi arasında istatistiksel açıdan 50 kavramın yarısından azında anlamlı bir ilişki bulunmuştur.
5. 5. sınıf Sosyal Bilgiler derslerinde öğrenim durum değişkeni ile tarih kavramlarını kazanma düzeyi arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmuştur.
6. 5. sınıf Sosyal Bilgiler derslerinde mesleki kıdem değişkeni ile tarih kavramlarını kazanma düzeyi arasında istatistiksel açıdan 50 kavramdan 37'sinde anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Çaydaş (2003), "Orta Öğretim 10.sınıf Tarih Dersinde Tarihsel Düşünme Becerilerinin Geliştirilmesine Yönelik Yapılan Etkinliklerin Değerlendirilmesi: Adana İli'nde Bir Örnek Olay Çalışması" adlı bir araştırma yapmıştır. Bu araştırma, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yapılmıştır. Araştırmanın amacı; düşünme becerilerini geliştirdiği belirlenmiş üç öğretmenin onuncu sınıflarda bu becerileri geliştirmeye yönelik ne tür etkinlikler yaptıklarını ortaya koymaktır. Araştırmanın ilk aşamasında gözlem ve görüşme ikinci aşamasında da örnek olay çalışmalarında sıklıkla kullanılan veri toplama araçlarından gözlem ve görüşme yöntemleri kullanılmıştır. Araştırmanın evrenini 2001-2002 öğretim yılı, Adana ili Seyhan ilçesindeki resmi genel orta öğretim kurumlarında ki tarih öğretmenleri ve öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır.

Çalışma sonucunda araştırmacı aşağıda sıralanan bulgulara ulaşmıştır.

1. Öğretmenler sınıf içinde anlatım ve soru cevap tekniğini kullanmaktadır.

2. Öğretmenler araç gereç olarak sıklıkla ders kitabı ve dönemi yansıtan resimleri kullanmaktadır.
3. Yapılan gözlemler sonucunda öğretmenlerin kullandıkları teknik ve araç gereçlerin oldukça sınırlı olduğu, bunun da öğrencilerin düşünmelerini geliştirmede yetersiz kaldığı saptanmıştır.
4. Sözel olduğundan dolayı öğrencilerin zihninde konuların somutlaşmasına yönelik bir takım sıkıntıların doğabildiği tarih derslerinde anlatım ve soru cevaptan çok özellikle sözlü tarih, grup çalışmaları , tartışma , drama gibi tekniklerin yanı sıra tarihi mekanların ve müzelerin eğitim ortamı olarak kullanılmasının da bilgilerin kalıcılığını arttıracak ve öğrencilerde tarihsel düşünmeyi geliştirmeye büyük katkı sağlayacağı düşünülmektedir.
5. Öğretmenler tarihi olayların farklı dönemlerdeki olaylarla ve bugünle bağlantısını kurarken, tarihi olayları kendi dönemlerindeki olaylarla ilişkilendirme etkinliğine çok az yer vermişlerdir.
6. Öğretmenler tarihi olaylarla ilgili yorum ve görüşlere oldukça az yer vermektedirler. Dolayısıyla farklı tarihçilerin konular hakkındaki bakış açıları irdelenmemektedir.
7. Yapılan gözlemler sonucunda öğrencilerin tarihsel empatik düşünmelerine yönelik hiçbir etkinliğin yapılamamasının da öğrencilerin tarihi olayları içinde yaşanan dönemin gerçekleri bağlamında değerlendirmelerini engelleyeceği söylenebilir.

Candan (1998), “Kavramlara Dayalı Tarih Öğretimi” başlıklı bir çalışma yapmıştır. Bu çalışma Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde yapılmıştır. Araştırmanın amacı; tarih disiplininin genel olarak soyut kavramlar üzerinde temellendiği düşünülerek, öğrencilere soyut ve somut kavramların ne şekilde aktarılabilirliğini açıklamaya yöneliktir.

Bu araştırmada, aşağıdaki noktaların aydınlatılmasına çalışılmıştır:

1. Kavramın tanımı, özellikleri
2. Kavram öğretimi nedir, tarih dersindeki yeri nedir.
3. Kavram öğretimine ait metot ve teknikler tarih öğretimine ne yönde katkı sağlamaktadır.
4. Kavramlara dayalı tarih öğretimine yönelik ne gibi yöntem, teknik ve grafik malzemeler kullanılabilir.

Araştırma sonucunda aşağıdaki sonuçlara ulaşmıştır:

1. Tarih ders kitaplarının isim ve kronoloji ezberlettirici mahiyette ve genellikle siyasi tarih öğretimine yönelik hazırlanmış olması, öğrencinin derse yönelimini olumsuz etkilemektedir. Bunun yanında, öğretim yöntem ve teknikleri zengin olmaması da tarih derslerini sıkıcı ve verimsiz bir hale dönüştürmektedir. Bu yüzden öğrencilere tarih kavramlarını öğretmek zor olmaktadır.
2. Tarih derslerinde tekrar ve örnekleme gibi uygulamalara gidilememekte, bu nedenle kavramlar arasında bağ kurulamadığından öğrenilen kavramlar kısa bir süre sonra unutulmaktadır.
3. Kavramların yerli yerine oturtulmadığı, zamanında ve tam olarak karşılıklarının verilmediği bu yüzden tarih derslerinden istenilen verim alınamamaktadır.

Azak (1999), “ Orta Öğretim Kurumlarında Tarih Dersi Eğitim - Öğretim Uygulamalarının Değerlendirilmesi” başlıklı bir çalışma yapmıştır. Bu çalışma Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde yapılmıştır. Araştırmanın amacı orta öğretim kurumlarında tarih dersi eğitim öğretim uygulamalarının değerlendirilmesi amacıyla yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda Trabzon ili Akçaabat ilçesinde bulunan 60 tarih öğretmenine anket uygulanmış ayrıca bu öğretmenlerle görüşmeler yapılmıştır.

Çalışma sonucunda araştırmacı aşağıda sıralanan bulgulara ulaşmıştır:

- 1.Tarih programlarının çok ağır, geliştirilmemiş, bilimsellikten ve günümüz gelişmelerinden uzak olduğu ortaya çıkmıştır.
- 2.Öğretmen yetiştirme programlarının modern ve bilimsel olmadığı, günümüz gelişmelerinden uzak olduğu ve mesleki formasyon açısından yetersiz olduğu belirlenmiştir.
- 3.Programları daha etkili uygulayabilme açısından çeşitli öğretim araç gereçleri, öğretmen el kitabı, görsel ve işitsel eğitim araçlarına ihtiyaç olduğu görülmektedir.
- 4.Objektif ölçme teknikleriyle ilgili örnek dokümanlara ve uzmanlar tarafından hazırlanmış testlere ihtiyaç olduğu ileri sürülmektedir.

Güngör (2004) “ İlköğretim 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Öğrencilere Tarihsel Kavramların Öğretiminde Bilgi Ve Kavram Haritası Kullanımının Başarıya Etkisi” başlıklı

bir çalışma yapmıştır. Araştırma Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsünde yapılmıştır. Bu araştırma da şu sorulara cevap aranmaktadır:

1. *İlköğretim 5. sınıf Sosyal Bilgiler derslerinde tarih kavramlarının öğretiminde bilgi ve kavram haritalarının öğrenci başarısına etkisi var mıdır?*
2. *Kavram öğretiminde geleneksel yöntem ve tekniklerin kullanımı ile kavram haritaları kullanımının başarıya etkisi arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?*
3. *İlköğretim 5.sınıf öğrencilerinin Sosyal Bilgiler dersinde kullanılan tarihsel kavramları öğrenmelerinde kavram haritaları etkili midir?*
4. *Tarih kavramlarının geliştirilmesinde kavram haritaları etkili midir?*

Çalışma sonucunda araştırmacı aşağıda sıralanan bulgulara ulaşmıştır:

1. *Bilgi ve kavram haritası tekniği ile işlenen derslerin işlendiği deney grubu, geleneksel yöntem ve tekniklerle ders işlenen kontrol grubuna göre daha başarılı olmuştur.*
2. *Bilgi ve kavram haritası tekniği Sosyal Bilgiler ders başarısı düşük olan deney grubunun ders başarısını artırmıştır.*
3. *Bilgi ve kavram haritası tekniği öğrencilerin; taksonomik yaklaşımın bilgi kavrama, analiz, sentez basamaklarında işlem yapabilmelerini olumlu yönde etkilemiştir.*
4. *Bilgi ve kavram haritası tekniği kalabalık sınıflarda başarıyı olumlu yönde etkilemiştir.*
5. *Bilgi ve kavram haritası tekniğinin kullanımı öğrencilerin tarihsel kavramları geliştirmesini olumlu yönde etkilemiştir.*
6. *Bilgi ve kavram haritası tekniği, öğrencilerin kazandıkları kavramları farklı alanlarda kullanabilmelerini olumlu yönde etkilemiştir.*

Diriöz (2006), ‘ ‘ Tarih Öğretiminde Eleştirel ve Yaratıcı Düşüncenin Geliştirilmesi ’ ’ başlıklı bir çalışma yapmıştır. Araştırma Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsünde yapılmıştır.

Bu araştırmada şu sorulara cevap aranmaktadır:

1. *Tarih öğretmenlerinin eleştirel ve yaratıcı düşünceyi harekete geçiren etkinlikleri kullanma oranları ve konu ile ilgili görüşleri nelerdir?*
2. *Tarih öğretmenlerinin eleştirel ve yaratıcı düşünce yöntem ve tekniklerini kullanma durumları ve konu ile ilgili görüşleri nelerdir?*

3. Tarih öğretmenlerinin tarih dersini işleme durumları, tarih öğretimine yönelik düşünceleri ve derslerde yaptıkları uygulamalar nelerdir?
4. Eleştirel ve yaratıcı düşüncenin kullanıldığı bir ders ile kullanılmadığı bir ders arasında öğrenmenin gerçekleşmesine yönelik farklılıklar nelerdir?
5. Eleştirel ve yaratıcı düşüncenin kullanıldığı bir ders ile kullanılmadığı bir ders arasında öğrencilerin tarih dersine yönelik tutumları arasında farklılıklar nelerdir?
6. Eleştirel ve yaratıcı düşüncenin kullanıldığı bir ders ile kullanılmadığı bir ders arasında, öğrencilerin eleştirel ve yaratıcılıklarının gelişmesiyle ilgili farklılıklar nelerdir?

Çalışma sonucunda araştırmacı genel olarak aşağıda sıralanan bulgulara ulaşmıştır:

1. Tarih öğretmenleri, tarih öğretiminde proje çalışmalarını, tarihsel kaynak inceleme, kanıt toplama, yazma ve sunma etkinliklerini oldukça az kullanmaktadırlar.
2. Tarih öğretmenleri, tarih öğretimi sırasında ders kitabı dışında farklı materyalleri kullanma, öğrencileri kaynaklara yönlendirerek birer tarihçi gibi çalışma etkinliklerini gerektiği kadar yapmamaktadırlar.
3. Tarih öğretmenleri, tarih öğretimi sırasında, tarihsel bir olay anlatıldığında öğrencileri tartışma ortamına çekme, olaylar arasında karşılaştırmalar yapma, karar verme, savunma, eleştirme gibi öğrenciyi aktif kılan etkinlikleri az kullanmaktadır.
4. Öğretmenler tarih öğretimi sırasında okul dışı ortamları, müzeleri, tarihi yerleri oldukça az kullanmaktadırlar.
5. Eleştirel ve yaratıcı düşünme yöntemine uygun tekniklerle ders işlenen deney grubu öğrencileri geleneksel yöntem ve tekniklerle ders işlenen kontrol grubu öğrencilerine göre bilgi yönünden daha başarılı olmuşlardır. Eleştirel ve yaratıcı düşünme yöntemine uygun tekniklerle derslerin işlenmesi öğrencilerin başarılarını arttırmaktadır.
6. Eleştirel ve yaratıcı düşünme yöntemine uygun tekniklerle tarih dersinin işlenmesi, öğrencilerin tarih dersine karşı olan tutumlarını olumlu yönde geliştirmiş ve tarih dersine karşı olan ilgilerini arttırmıştır.
7. Eleştirel ve yaratıcı düşünme tekniklerinin tarih öğretiminde kullanılması, öğrencilerin tarihsel kavramları geliştirmelerini olumlu yönde etkilemiştir.

8. Eleştirel ve yaratıcı düşünme tekniklerinin tarih öğretiminde kullanılması, öğrencilerin görüşlerini transfer etmelerini, yeni durumda kullanmalarını kendi anlayışını farklı durumlarla birleştirmelerini olumlu yönde etkilemiştir.
9. Eleştirel ve yaratıcı düşünme tekniklerinin tarih öğretiminde kullanılması, öğrencilerin olayların oluş zamanını ve özelliklerini hatırlamada aynı olayın farklı zamanlarda farklı sonuçlar vermesinin sebeplerini sorgulamasında, sorunlara farklı açılardan bakıp değerlendirmede başarılı olmalarını sağlamıştır.
10. Eleştirel ve yaratıcı düşünme tekniklerinin tarih öğretiminde kullanılması, öğrencilerin olguları nedenlerine ayırarak, olgularla ilgili bazı özellikleri görünce tanıyıp hükümde bulunabilme, savunma, saptama, karşı çıkma, öneride bulunma, anlam çıkarma ve bağlantı kurabilmelerini sağlamıştır.

Bozcan (2002), “ İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi Tarih Konularının Öğretiminde Öğrencilerin Tarih Düşüncesinin Gelişimi” adlı bir çalışma yapmıştır. Araştırma Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsünde yapılmıştır.

Bu araştırmanın amaçları:

1. Kişisel özelliklerine göre tarih düşüncesinin gelişimindeki farklılıkları,
2. Tarihsel kavramlar (işgal, yüzyıl, çağ, vb.), “eski” ve “yeni” kavramları ile ilgili algılarını,
3. Geçmiş, günümüz arasındaki farkı ayırt edebilme durumlarını,
4. “Tarihin dili” ni anlama durumlarını,
5. Hangi ortamlarda tarih öğrendiklerini,
6. Kimlerden tarih öğrendiklerini,
7. Tarihin özel ve genel amaçlarından hangilerini daha çok benimsediklerini,
8. Öğrenciler için tarih öğrenmeyi zorlaştıran etkenleri,
9. Tarih öğrenirken hangi sınıf içi etkinliklerden yararlanıldığını,
10. Mevcut Sosyal Bilgiler ders kitapları hakkındaki düşüncelerini,
11. Öğrendiklerini ne kadar tartıştıklarını,
12. Tarihin hangi alanına daha çok ilgi duyduklarını

tespit etmektir.

Bu araştırma sonucunda:

1. Tarihsel konuların öğretiminin vatandaşlık eğitiminin amaçlarına yönelik olarak düzenlendiği,

2. Sınıflarda tarih öğretimi daha çok dinleme/izleme, soru/cevap, sesli/sessiz okuma, anlatma/anlattırma, tahtaya veya deftere yazdırma gibi geleneksel etkinliklerin kullanıldığı,
3. Milli Eğitim Sistemi'nin öğrencilere kazandırmaya çalıştığı tarihsel bilgi ve kavramların beklenen düzeyde gelişmediği,
4. Öğretmenlerin biraz zaman alan kavram öğretimi yaklaşımları yerine daha az zaman aldığını düşündükleri tanım ezberletme tekniğine başvurdukları,
5. Öğrencilerin daha çok tarih konularını sınıfta öğrendiklerini,
6. Öğrencilerin öğrendiği tarihi bilgileri tartışmadığı, tespit edilmiştir.

1.4.2. Makaleler

Özbaran (1998) tarafından hazırlanmış olan ‘‘Neden ve Nasıl Tarih?’’ adlı çalışmada tarih öğretimi ve tarih öğretiminin önemi üzerinde durulduğundan araştırmamızda kullanılmıştır.

1.4.3.Kitaplar

Dilek (2002) tarafından hazırlanan ‘‘Tarih Derslerinde Öğrenme ve Düşünce Gelişimi’’ adlı eser bu alandaki en önemli yapıtlardan birisidir. Bu eserin ana fikrini, geleceğin araştıran ve sorgulayan bireylerini yetiştirmek için tarih öğretimine geleneksel eğitimin sunduğu sosyal amaçlarla yaklaşmak yerine, tarihin ‘‘doğruyu arama etkinliği’’ne yönelik amaçlarıyla başlama düşüncesi oluşturmaktadır. Bu eser beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde tarihin anlamı, işlevleri ve kavramlarının incelenmesi eleştirel bir gözle incelenmiştir. İkinci bölümde tarihsel bir perspektifide içine alarak, İngiltere, ABD ve Türkiye eğitim sistemi içinde tarih öğretiminde var olan amaçlar, tarih düşüncesinin gelişimi ve öğrenme, dördüncü bölümde öğrencilerde tarihsel anlamının gerçekleşmesinde ‘‘yeni tarih öğretimi’’ anlayışının işlevi ve son bölüm olan beşinci bölümde ise tarihsel düş gücü veya imgelem açıklanmıştır. Bu çalışmadan, ilgili kısımların yazımında yararlanılmıştır.

Özlem'in (1996) ‘‘Tarih Felsefesi’’ isimli çalışması Türkiye’de tarih felsefesi alanında yazılmış önemli eserlerden biridir. Tarih Felsefesinin tarihi niteliğinde olan bu eser antik çağ ve orta çağda tarih kavramı hümanizm ve aydınlanmada tarih kavramı 19.yüzyıl: ‘‘tarih yüzyılı’’ (I), tarih ve özgürlük, 19.yüzyıl: ‘‘tarih yüzyılı’’ (II), Alman idealizmi, 19.yüzyıl:

“tarih yüzyılı” idealizm sonrasında tarih kavramı (III), 20.yüzyılda tarih kavramı, toplu bir bakış olmak üzere yedi bölümden oluşmaktadır. Bu çalışmadan ilgili kısımların yazımında faydalanılmıştır.

Tekeli (1998) tarafından hazırlanan “*Tarihyazını Üzerine Düşünmek*” adlı eser “Tekeli’nin” çeşitli zamanlarda yayınladığı yazıları ve çeşitli toplantılarda yaptığı konuşmaları bir araya getirmesi sonucu meydana gelmiştir. Kitap üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm tarih metodolojisi üzerine, ikinci bölüm 19. ve 20. yüzyıl Türkiye toplumsal tarihiyle ilgili araştırma ve dokümantasyon çalışmalarında önümüzdeki on yıl için perspektifler ve son olarak üçüncü bölümde de kurum tarihi yazmanın sorunsalları üzerine görüşler açıklanmıştır. Bu çalışmadan kuramsal tartışmalar bölümünde yararlanılmıştır.

Carr (1996) tarafından hazırlanan “*Tarih Nedir?*” adlı eserin Türkçe’ye çevirisi Misket Gizem Gürtürk tarafından yapılmıştır. Bu eser, ülkemizde tarih felsefesi alanındaki tartışmalarda hatırı sayılır bir ilgiye mazhar olmuştur. Birinci bölümde tarihçi ve olguları eleştirel bir gözle inceleyen Carr, ikinci bölümde toplum ve bireyi, üçüncü bölümde tarih, bilim ve ahlak ilişkisini dördüncü bölümde tarihte nedensellik sorununu, beşinci bölümde ilerleme olarak tarih, ve son olarak genişleyen ufuklar bölümü olmak üzere toplam altı bölümden oluşmaktadır. Bu çalışmadan, ilgili kısımların yazımında faydalanılmıştır.

Collingwood (2000) tarafından hazırlanan “*Tarih Felsefesi Üzerine Denemeler*” adlı eserin Türkçe’ye çevirisi Erol Özvar tarafından yapılmıştır. Bu eser, Collingwood’un 1921 ile 1930 yılları arasında çeşitli dergilerde yayınlanan denemelerinden oluşmaktadır. Denemelerin hepsi tarih felsefesi etrafında şekillenmiş yazılardır. Bu çalışmadan, özellikle kuramsal tartışmalar bölümünde yararlanılmıştır.

Evans (1999) tarafından hazırlanan “*Tarihin Savunusu*” adlı eserin Türkçe’ye çevirisi Uygur Kocabaşoğlu tarafından yapılmıştır. Bu eser, tarihi nasıl öğrendiğimiz, nasıl araştırdığımız ve yazdığımız ve nasıl okuduğumuz hakkındadır. Yine bu eser , tarihçinin geçmiş olayları gerçek bir kavrayış ve nüfuzla açıklama yeteneğinin etkili ve parlak bir savunusunu ortaya koyuyor. Bu çalışmadan araştırma ile ilgili kısımlardan yararlanılmıştır.

Yazıcı (1999) tarafından '' *Felsefeye Giriş*'' adlı eser hazırlanmıştır. Eser altı bölümden oluşmaktadır. Bu çalışmada felsefe nedir, bilgi kuramları, bilim felsefesi, sosyal bilimler felsefesi, ahlak felsefesi, siyaset felsefesi gibi konular ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Bu çalışmadan, ilgili kısımların yazımında faydalanılmıştır.

BÖLÜM II: YÖNTEM

Bu bölümde; araştırma modeli, evren ve örneklem, veri kaynakları, veri toplama araçları, araştırma süreci ve verilerin analizi yer almaktadır.

2.1. Amaç

Kuhn'un (Aksoy:2000),

1956-1970 yılları arasında verdiği bilim tarihi derslerini en az izleyenler tarihçiler olurken, bilim tarihi sertifikası alan öğrenci sayısı da, bu süre içinde beş öğrenciyi geçmemiştir. Bu durum karşısında Kuhn: " Anlaşılan bir dersin başlığında " bilim" sözcüğünün bulunması tarih öğrencilerini kaçırmaya yetiyordu"(s:29) der.

Carr, Fontana'ya (1992) göre," *Tarih bilimi günümüzde, eskiden gördüğü saygıyı artık görmüyor. Günümüzde insanların çoğu tarih dendiğinde, toplum için hiçbir yararı bulunmayan, sık sık zararlı ve korkunç bile olan –ölü kitaplar- bilimi söz konusu olduğunu sanıyor'' (s:23).*

Yukarıdaki tespitlere bakarak, ülkemizde ki durumun da aşağı yukarı böyle olduğu ileri sürülebilir. Örneğin Bozcan' nın (2002) yayımlanmamış yüksek lisans tezinde'' öğrencilerin sık sık dersten kopma davranışı gösterdiği'' tespit edilmiştir. Elbetteki bunun çeşitli nedenleri vardır. Bize göre bunun bir nedeni ülkemizde kavram öğretimine yeterince önem verilmiyor oluşudur.

Tarihin kavramları nelerdir? Öğrencide bu kavramları kazanma düzeyi nasıldır? Öğrenci, tarihsel bir olayı, hangi kavramları kullanarak düşünüyor? Tarihsel kavram öğretiminde kullanılan yöntem ve teknikler yeterli midir? Tarihsel kavramların etkili bir

şekilde öğretilmesi için neler yapılabilir? Öğrenciler tarihsel kavramları okul dışında daha çok nerelerde öğrenirler? Öğrenciler tarihin daha çok hangi alanlarına ilgi duymaktalar?

Devam edelim. 9.sınıf öğrencileri, birbirine yakın ve benzer olan tarihsel kavramları ve birbirine karşıt olan tarihsel kavramları nasıl ayırt etmekte? Tarihin özel ve genel amaçlarından daha çok hangisini benimsemekte? 9.sınıfların tarih derslerinde kullandıkları kavramlar hangileridir? Öğrenciler için kavram öğrenmeyi zorlaştıran etkenler nelerdir? 9.sınıf öğrencilerinin tarih derslerinin verimliliğini arttırmak için ne gibi önerileri vardır?

Bu çalışmada tarih öğretiminde kavram öğretimi konusunda elde edilen bulgular doğrultusunda öneriler geliştirilmesi de amaçlanmıştır.

2.2. Önem

Tarihçi için günümüzdeki en can alıcı soru şudur: Tarih öğretimini sıkıcı olmaktan nasıl kurtaracağız?

Dilek'e (Ed. Öztürk ve Dilek: 2002) göre , "[ö]ğretmenlerin çoğu tarih konularını anlatırken, tarihçiler gibi gerçeklerle uğraştıkları ve öğretim uygulamalarının geçmişin gerçekliğini yansıttığına inanırlar. Bu inanç, felsefe ve dilbilimin son saldırılarıyla yıkılmaya yüz tutmaktadır" (s: 186). Bu sebeple tarihçi, bilgi ve bakışını, yöntem ve tekniğini, kullanmış olduğu üslubu gözden geçirmesi gerekir. Zira, bu hem öğrenen için hem de öğretmenin kendisi için gerekli aynı zamanda yararlıdır da.

Yine Dilek'e(Öztürk, Dilek:2002) göre,

[g]eleneksel olarak, Sosyal Bilgiler veya Tarih derslerinde bilginin ön planda tutulması ve öğretimde klasik tekniklere başvurulması, bu derslere öğrencilerin ilgi duymamasının başlıca sebeplerini oluşturmaktadır. Tarihsel konular problem haline getirilmedikçe ve öğrencilere düşünceleri için fırsat verilmedikçe bu derslere olan ilgisizlik artacağı gibi, tarih veya sosyal bilgiler öğretmenin bu dersin neden öğretildiğine dair gerekçeleri de inandırıcılığını kaybedeceğe benziyor (s:187).

Demirel'e (2002) göre, "[t]artışma, bir konu üzerinde öğrencileri düşünmeye yöneltmek, iyi anlaşılmayan noktaları açıklamak ve verilen bilgileri pekiştirmek" (s:84) için gereklidir.

Nitekim Diriöz'ün (2006) tespitine göre, "[e]leştirel ve yaratıcı düşünce yöntemine uygun tekniklerle tarih dersinin işlenmesi, öğrencilerin tarih dersine karşı olan tutumlarını olumlu yönde geliştirmiş ve tarih dersine karşı olan ilgilerini artırmıştır" (s:161).

Tarih öğretimindeki bazı sıkıntılara karşı çare, yine eğitimin kendisinde gizlidir. Varış (Demirel:2002), "eğitim yoluyla kişinin amaçları, bilgileri, davranışları, tavırları ve ahlak ölçülerinin değiştiğini ifade etmektedir(s:6). Eğitimin iyi programlanmış olması, bir ülkenin kendi eğitim sistemi, eğitimin kültürel bağlamı ve bunlar arasındaki ilişki ile ilgili olarak çok sayıda veriyi açığa çıkartmaya yardımcı olabilir. Çıkan verilerin değerlendirilmesi o ülkenin eğitim alanında bulunduğu noktayı tespit edebilmesine ve ilerlemesine katkıda bulunacaktır.

Türkiye'de öğretilen tarih dersi geleneksel tarih öğretiminin aksine daha sorgulayıcıdır. Tarih öğretimi yaklaşımlarını daha isabetli, daha kolaylaştırıcı yapabilmek için tarihsel kavramlar ile tarihsel olmayan kavramlarında tespiti gereklidir. Bozcan (2002), tarihsel kavramların öğretimine önem verilmesi halinde çocukların tarihsel algılama ile ilgili problemlerinin azalacağını belirtmektedir.

Sonuç olarak bu araştırmanın önemini şu ifadelerle somutlaştırabiliriz:

- 1- Tarih öğretmenleri, Sosyal Bilgiler öğretmenleri bu araştırmanın bulgularından faydalananarak daha realist bir yaklaşım edinebilirler.
- 2- Tarih öğretmenleri, Sosyal Bilgiler Öğretmenleri bu araştırmanın bulgularından faydalananarak öğrencilerin tarih düşüncesinin gelişmesine katkıda bulunabilir ve onların tarih derslerindeki başarılarını yükseltebilir.

- 3- Eğitim politikacıları, ders kitabı hazırlayanlar bu araştırmanın bulgularından yararlanarak öğrencilerin düşünce ve kavram gelişimine uygun program ve materyal hazırlayabilirler.
- 4- Bu araştırma 9. sınıf öğrencilerine, tarih derslerinde kavram öğretiminde yardımcı olması açısından ve bundan sonra yapılacak çalışmalara küçük bir ışık tutması açısından da önemlidir.

2.3. Sınırlılıklar

Bu araştırmanın sınırlılıkları şunlardır:

1. Bu araştırma İstanbul ili Kadıköy ilçesinde bulunan liseler ile sınırlıdır.
2. Bu araştırma nicel araştırma tekniklerinden öğrenci anketi ve nitel araştırma tekniklerinden açık uçlu soru formları ile sınırlıdır.
3. Araştırma ulaşılan okullarla sınırlıdır.
4. Araştırmaya katılacak okulların ve öğrencilerin kimlikleri gizli tutulacaktır.
5. Bulguların gerçeğe uygunluk dereceleri, araştırmada izlenen yöntemin ve veri toplamak üzere kullanılan ölçme araçlarının güvenilirlik ve geçerlilikleriyle sınırlıdır.
6. Araştırma süresi 2005-2006 öğretim yılı birinci yarı yılı ile sınırlıdır.
7. Araştırma yapılacak örneklem grubu 9. sınıf (Lise 1. sınıf) öğrencileri ile sınırlıdır.
8. Bu araştırma, Tarih dersinde 2005-2006 öğretim yılı içinde öğretilen tarih kavramları ile sınırlıdır.
9. Araştırma 2005-2006 öğretim yılı içinde 9.sınıf (Lise 1. sınıf) ların’’ Tarih Bilimine Giriş’’, Eski Çağlarda Türkiye ve Çevresi’’, ‘‘ Türklerin Tarih Sahnesine Çıkışları ve İlk Türk Devletleri’’ adlı üniteleriyle sınırlıdır.

2.4. Sayıtlar

Bu araştırmada aşağıdaki sayıtlardan hareket edilmiştir:

1. Örneklem grubu evreni temsil etmektedir.
2. Ölçme araçlarındaki soruları cevaplandıracak öğrencilerin kişisel görüşlerini gerçeğe uygun olarak yansıtacakları kabul edilmektedir.

3. Bu araştırmada kullanılan araç, teknik ve yöntemlerin bu araştırma kapsamına ve amacına uygun olduğu kabul edilmektedir.

2.5. Tanımlar

Eğitim: Demirel'e (2002) göre, "Bireyde kendi yaşantısı ve kasıtlı kültürleme yoluyla istenilen davranış değişikliğini meydana getirme sürecidir" (s:6). Anayasanın 42. maddesine göre herkesin eğitim alma hakkı vardır.

Sönmez'e (1998) göre, "eğitimdeki temel amaç kişide çeşitli yönlerden, yetenekleri doğrultusunda, birey ve toplum için uygun şekilde davranış değişiklikleri meydana getirmektir "(s:37).

Tarih: Tarih (Zafer yay:2003), "insan topluluklarının, yaşayışlarını, birbirleriyle olan ilişkilerini, meydana getirdikleri kültür ve uygarlıkları, yer göstererek, zaman bildirerek, belgelere dayanarak, neden – sonuç ilişkisi içinde inceleyen ve anlatan bir bilim dalıdır"(s:7).

Felsefe: Hançerlioğlu'na (1977) göre, "gerçeğin düşünce yoluyla araştırılmasıdır (s:102). Hunt/ Honer(tarihsiz)ise felsefeyi, kendilerine "ben kimim" sorusunu soran ve var olan şeylerin anlamıyla derinden ilgilenen insanların üstlendikleri bir etkinlik" (s:9) olarak tanımlamaktadır.

Sokrates'e göre, felsefe sorularımıza yanıt vermekle sorumlu değildir. O daha çok, yanıtlarımıza soru bulmakla sorumludur. Gayesi nedir Felsefenin? Bir kişi hakikati bulmak yolunda nasıl ilerleyebilir? Bazı şeylerin iyi ve doğru olduğu apaçık mıdır? Felsefe önemli soruları bulmak, bunları eleştirmek ve herkesin tartışmasına açık tutmak için çaba gösteren gerekli bir etkinliktir. Aristoteles'e göre ise felsefe, " insanların yapmak zorunda olduğu şey"dir.

Tarih Felsefesi: Cevizci'ye (1999) göre,

bütün bir tarihsel sürece ilişkin olarak geniş, kapsamlı bir açıklama ya da yorum sunmayı amaçlayan, " Tarihin anlamı, amacı nedir?", " Tarihsel değişme ve

gelişmeyi yöneten temel yasalar nelerdir?’’ sorularını doyurucu bir biçimde yanıtlamaya çalışan felsefe disiplini ya da türü(s:824-825).

Kavram: Çalışlar’a (1991) göre kavram, “dile bağlı olarak bilme aşaması içinde, dünyayı yansıtmaya biçimlerinden biri, nesne ve fenomenleri genelleştirmenin bir biçimi” (s:263).

Güngör’e (2004) göre ise;

[e]şyayı, olayları, insanları ve düşünceleri benzerliklerine göre gruplandırırdığımızda bu gruplara verdiğimiz adlar kavramdır. Deneyimlerimiz sonucunda iki veya daha fazla varlığı ortak özelliklerine göre gruplayıp diğer varlıklardan ayırt ederiz. Bu grup zihnimizde bir düşünce birimi olarak yer eder: bu düşünce birimini ifade etmekte kullandığımız sözcük (veya sözcükler) bir kavramdır. Kavramlar somut eşya, olaylar veya varlıklar değil, onlara belirli gruplar altında topladığımızda ulaştığımız soyut düşünce birimleridir. Kavramlar gerçek dünyada değil, düşüncelerimizde vardır (s:8).

Ülgen (2001) ise kavramı şöyle tanımlamaktadır: “...insan zihninde anlaşılan, farklı obje ve olguların değişebilen ortak özelliklerini temsil eden bir bilgi formu/yapısıdır”(s: 100).

2.6.Araştırma Modeli

Araştırma, survey modeline uygun olarak yapılandırılmıştır. Kaptan’a (Keskin:2003) göre, [s]urvey tipi araştırmalarda anket, mülakat gözlem ve test tekniklerinden geniş ölçüde yararlanılmaktadır(s:48).

Karasar’a (1991) göre,

tarama modelleri, geçmişte ya da halen var olan bir durumu, var olduğu şekliyle, betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır. Araştırmaya konu olan olay, birey yada nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır. Onları herhangi bir şekilde değiştirme, etkileme çabası gösterilmez. Bilinmek istenen şey vardır ve oradadır. Önemli olan onu, uygun bir biçimde gözlemleyip belirleyebilmektir(s:77).

Bu nedenle araştırma verilerini toplamak amacı ile öğrencilere nicel araştırmalarda sıkça kullanılan anket tekniği, yine nitel araştırmalarda araştırmacıların oldukça sık başvurduğu bir yöntem olan açık uçlu, kapalı uçlu ve yapılandırılmış sorular sorulmuştur.

Demirel'e (2002) göre, "hedef ve davranışların en az çoktan seçmeli bir test maddesi ya da soru ile sınanması gerekir. Bu kurala olabildiğince uygun hareket etmek gerekir. Böylece öğrenciye kazandırılması planlanan her davranışın ölçülmesi[de]" (s:36) sağlanmış olur.

Nitel araştırma tekniklerine başvurma nedenlerimizden biri, öğrencilerin tarihsel kavramları kazanma düzeylerine ilişkin derinlemesine araştırma yapma da nicel yaklaşımların tek başına kullanılmasının yetersiz olacağının düşünülmesidir. Çünkü; bilindiği gibi insan denen varlık çok spesifik bir yapıda olup, doğal ve fiziki çevreden etkilenebilmektedir. Bu nedenle insanı her zaman için "*kendi koşulları içinde, olduğu gibi*" araştırma olanağına sahip olamayabiliriz.

Bir diğer neden ise; nicel araştırma sonuçlarından elde edilen bulguların neden/niçin'ini olgusal cevaplar bulma düşüncesidir. Nitel veri toplama teknikleri sayesinde, nicel bulgulardan çıkan sonuçların yorumlanması ve betimlenmesinde farklı bakış açıları elde edilmektedir. Dolayısıyla, bu iki yöntem bir arada kullanılarak, sınırlılıkları en aza indirmeye ve farklı yöntemler kullanarak daha zengin bilgiler elde edilmeye çalışılmıştır.

Bu aşamada, hangi araştırma modelinin benimseneceği (survey), hangi bireylerin ya da ortamların kullanılacağı(örneğin Mehmet Beyazıt Lisesi'ndeki öğrenciler), araştırma verilerinin nasıl toplanacağı (nicel-nitel teknikler) ve araştırma verilerinin nasıl analiz edileceği (örneğin, istatistiksel analiz) uzman görüşüne başvurularak değerlendirilmiştir.

2.7. Evren ve Örneklem

2.7.1. Evren

Araştırmanın evrenini 2005-2006 öğretim yılında İstanbul ili Kadıköy ilçesine bağlı 5 resmi ortaöğretim okulunda bulunan 9.sınıf (lise 1.sınıf) öğrencileri oluşturmaktadır. Evrende bulunan okullardan random (tesadüf) yöntemiyle 5 okul örneklem olarak seçilmiştir. Seçilen ilçede yer alan ortaöğretim okullarının sayısı Tablo 3. 1' de verilmiştir.

TABLO 3.1: Evrenden Alınan Örneklemde Yer Alan İlçede Bulunan Ortaöğretim Okullarının Sayısı

İlçe Adı	Okul Sayısı(Resmi Lise)
Kadıköy	20
TOPLAM	20

Tablo 3.1. de görüldüğü üzere evrendeki ilçede toplam 20 orta öğretim okulu bulunmaktadır.

2.7.2. Örneklem

TABLO 3.2: Örneklem Alımp, Uygulama Yapılan Resmi Ortaöğretim Okullarının Dağılımı

İlçe Adı	Seçilen Okul Sayısı (Resmi)	Uygulama Yapılan Okul Sayısı (Resmi)
Kadıköy	5	5
Toplam	5	5

Tablo 3.2’de görüldüğü gibi, İstanbul iline bağlı Kadıköy ilçesinden toplam 5 resmi ortaöğretim okulu örneklem olarak belirlenmiştir.

TABLO 3.3 : İlçe ve Okullara Göre Cevaplanan Anketlerin ve Açık Uçlu Soru Formlarının Dağılımı

KADIKÖY	Okul Adı	Öğrenci Anket Cevaplama Durumu		Öğrenci Açık Uçlu Soruları Cevaplama Durumu	
		f	%	f	%
	İstanbul Atatürk Fen Lisesi	37	20	51	25,5
	Anakent Lisesi	43	23,245	49	24,5
	Remzi Bayraktar Ticaret Meslek Lisesi	35	18,918	30	15
	Mehmet Beyazıt Lisesi	36	19,459	27	13,5
	Gözcübaba Lisesi	34	18,378	43	21,5
	Genel Toplam	185	100,0	200	100,0

Tablo 3.3'te görüldüğü gibi, İstanbul Fen Lisesi'nde 37 öğrenci (%20) anket, 51 öğrenci (%25,5) açık uçlu soru formunu; Anakent Lisesi'nde, 43 öğrenci (23,245) anket, 49 öğrenci (%24,5) açık uçlu soru formunu; Remzi Bayraktar Ticaret Meslek Lisesi'nde 35 öğrenci (%18,918) anket, 30 öğrenci (%15) açık uçlu soru formunu; Mehmet Beyazıt Lisesi'nde 36 öğrenci (%19,459) anket, 27 öğrenci (%13,5) açık uçlu soru formunu ve son olarak Gözcü baba Lisesi'nde 34 öğrenci (%18.378) anket, 43 öğrenci (%21,5) açık uçlu soru formunu yanıtlamıştır.

2.8. Veri Kaynakları

İstenilen verilere ulaşmak için veri kaynaklarımız; ortaöğretim 9. sınıf öğrencileri ve 9. sınıf ders kitaplarıdır.

2.9. Veri Toplama Araçları

Bu kısımda araştırmanın ihtiyaç duyduğu verilerin nasıl toplanacağını gösteren planın ana hatları verilmiştir.

Yapılacak araştırmada gerekli verilerin toplanması için, nicel araştırmalarda sıkça kullanılan tekniklerden biri olan anket ve nitel araştırma tekniklerinden de açık uçlu, kapalı uçlu ve yapılandırılmış soru formu kullanılmıştır.

Nedir anket? Armağan’a (Balcı: 2005) göre, “[a]nket, belli bir konuda saptanmış hipotezlere ya da sorulara bağlı olarak, bir evren ya da örnekleme oluşturan kaynak kişilere sorular yöneltmek suretiyle sistemli veri toplama tekniği olarak tanımlanabilir” (s: 140).

Balcı’ya (2005) göre ise anket, “sosyal bilimlerde gözlemleri standartlaştırmak üzere başvurulmuş araçlardan biridir. Anketteki sorularla insanların inanç, görüş, düşünce, tutum ve davranışları, tercih ve ilgileri vb. ölçülmek istenebilir” (s: 140).

Bu araştırmada neden anket kullanılmıştır?

Balcı’nın da (2005) belirttiği gibi:

İnsanların taşıdıkları karakteristiklerin, gösterdikleri davranışların, benimsedikleri kanı ya da görüşlerin ve sahip oldukları tutumların öğrenilmesinde belki de en güvenilir kaynak, kendileri, onların sözlü ve yazılı açıklamalarıdır. Bu açıklamaları elde etmenin yolu ise; onlara sorular sorarak iletişime girmektir. İşte anketle bilgi toplama da, insanlardan gerekli bilgileri sorularla toplama yolunu benimser(s:140).

Anketin avantajları nelerdir? Balcı (2005), anketin avantajlarını şöyle sıralar:

Anket tekniği özellikle sosyoloji, psikoloji ve eğitim araştırmalarına büyük katkıda bulunmuştur. Anket ile geniş kitlelere ulaşmak, araştırmayı büyük gruplara dayandırmak mümkün olabilmektedir. Bu özellikleri araştırmacılara para, zaman ve

enerji tasarrufu sağlar. Anketin geniş coğrafi bölgelere ve çok sayıda insana uygulanabilmesi yüzünden, daha geniş bir örneklem üzerinde çalışma, dolayısıyla örneklemin temsil düzeyini, böylece de araştırmanın dış geçerlilik derecesini arttırmak mümkün olabilmektedir. Anketlerin anonimliği sağlama özelliği dolayısıyla, nesnelliğinin daha yüksek olduğu düşünülebilir. Anket sorularının yazılı olması, kaynak kişinin onları tekrar tekrar incelemesine imkan verir; sonuçta anketle ulaşılan bilgilerin daha doğru olacağı söylenebilir (s: 158).

Diğer taraftan bu araştırmada, açık uçlu, kapalı uçlu ve yapıli alternatif sorular biçiminde sorularda sorulmuştur.

Bu araştırma da neden açık uçlu sorular sorulmuştur? Açık uçlu sorularda öğrenciler, önceden belirlenmiş sorular yerine, kendi öz cevaplarını verirler. Diğer taraftan Balcı'nın(2005) da belirttiği gibi; [a]çık uçlu sorular kaynak kişilere bir sınır getirmeden cevap verme imkanı sağlarlar. Genellikle bilgi ve sondaj soruları açık uçlu sorular olarak ifade (s:143) edildiği için tercih edilmektedir.

Balcı'ya (2005) göre, her iki tür soruların avantajlarından yararlanmak için iki türün birden birleştirilmesi en uygun yoldur(s:144). Bu araştırmada yapılan da budur.

Nicel bir araştırma tekniği olan anketi geliştirmek için, Milli Eğitim Bakanlığı'nın yürürlükte olan orta öğretim 9.sınıf ders kitapları temin edilmiş, bunlardan yararlanılarak nicel bir araştırma tekniği olan anket formu; ayrıca nitel araştırmalarda sıkça kullanılan bir yöntem olan açık uçlu sorular geliştirilmiştir. Geliştirilen bu anket ve açık uçlu sorularda, araştırmanın danışmanı ve uzman kişilerin görüşleriyle son şekil verilmiştir. Anket ve açık uçlu soruların örnekleri EKLER'de verilmiştir.

Anket iki bölümden oluşmaktadır: Birinci bölümde anketi cevaplayan öğrenciye ait kişisel, spesifik bilgilere(olgusal sorular), ikinci bölümde ise ortaöğretim 9. sınıfların Tarih derslerinde kullanılan tarih kavramlarının kazanılma düzeyi ile ilgili spesifik sorulara(bilgi soruları) yer verilmiştir. Anketin ikinci aşamasında, veri toplamada eşitliği sağlayıcı yönde kontrol kritik sorularına da yer verilmiştir.

Nicel veriler toplamak için hazırladığımız ankette şu aşamalar gerçekleştirilmiştir:

1. Araştırma kapsamına giren konular analiz edilmiştir.
2. Konuların hedef ve davranışları belirlenmiştir.
3. Konularda geçen tarihsel kavramlar tespit edilmiştir.
4. Tespit edilen kavramların kapsam ve geçerliliği için uzman görüşüne başvurulmuştur.
5. Düzeltilen maddelerden bir anket oluşturulmuştur.

Nitel araştırmalarda uygun bir yöntem olan, açık uçlu sorular için ise, yine uzman görüşüne başvurulmuş ve bu doğrultuda hazırlanmış olan bir çok sorudan, tezin amacına en uygun olduğu düşünülen 28 adet soruyla uygulama yapılmış; ve şu gibi sorulara cevap aranmıştır: Öğrencilerin belleğinde, daha çok hangi kavramlar öne çıkmaktadır? Öne çıkan bu kavramlar, öğrencinin tutumlarını etkilemekte midir? Öğrenciler, tarihsel bir kavram hakkında araştırma yaparken ne gibi yöntemler kullanırlar? Öğrencilerin “zaman” kavramına karşı tutumları nasıldır? Öğrenciler, tarihsel kavramların gerçekte ne ifade ettiğini biliyorlar mı? Tarih derslerinin verimliliğini arttırmak için öğrencilerin ne gibi önerileri var? Öğrencilerin, kavram öğretiminin önemi hakkındaki düşünceleri nelerdir? Öğrenciler, okul dışında en çok hangi ortamlarda tarihsel kavramları öğreniyorlar? Tarih derslerinde, kavramların karşılaştırılması, analiz edilmesi, tartışılması ne sıklıkla yapılıyor?

2.10. Araştırma Süreci

Araştırmanın problemini tanımlamak için, tarih felsefesi, tarih öğretimi, kavram öğretimi ile ilgili literatür taraması yapılmıştır. Daha sonra araştırma modeline uygun olması nedeniyle nicel veri toplama aracı olarak anket geliştirmesine karar verilmiştir. Anketlerin uygulanması amacıyla İstanbul iline bağlı Kadıköy ilçesinde 5 resmi orta öğretim okulunda randum yöntemiyle araştırma yapılmıştır. Bu okullarda uygulama yapılabilmesi için, gerekli izin alınması amacıyla Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü tarafından İstanbul il milli eğitim müdürlüğüne dilekçe ve anket örnekleri gönderilmiştir. Anketler İstanbul il Milli eğitim Müdürlüğü bünyesinde görev yapan Müfettişler tarafından incelenip onay verildikten sonra, İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü tarafından Valilik Makamına, Valilik izni onayı için gönderilmiştir. 03.05.2006 tarih ve 580/1235 sayılı Valilik onayı alındıktan sonra, 04.05.2006 tarih ve 1246 sayılı İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü’nden izin onayı alınmıştır. İlgili izin belgeleri Ek’te verilmiştir.

Bundan sonraki aşamada, Kadıköy ilçe Mili Eğitim Müdürlüğüne bağlı Ortaöğretim okullarında uygulama yapılabilmesi için bu okullara gönderilmek üzere ilçe onayları alınmıştır. Araştırma yapılacak okullarda Okul idarecilerinin izniyle 9. sınıf öğrencilerinin sayısı kadar anket dağıtılmıştır. Bu esnada anketin amacı ve önemi özellikle vurgulanmıştır.

Anketler yapıldıktan 1 hafta sonra söz konusu okullardaki 9. sınıf öğrencilerine, hazırladığımız, toplam 28 sorudan oluşan 200 adet açık uçlu, kapalı uçlu ve yapılandırılmış soru formu dağıtılmıştır.

2.11. Verilerin Analizi

Öğrencilere uygulanan anket sorularının cevapları, frekans ve yüzde dağılımları hesaplanarak gösterilmiştir. Öğrencilere yönelik açık uçlu, kapalı uçlu, yapılandırılmış soru formları ise tarih kavramlarının kazanılma düzeyine uygun olarak belirlenen hedeflere uygun olup olmama durumuna göre değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır. Veriler, içerik analizi, anket, betimsel analiz olarak değerlendirilecektir.

BÖLÜM III: BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde, 185 öğrenci üzerinde uygulanan anketlerden elde edilen veriler analiz edilmiş, açık uçlu, kapalı uçlu ve yapılandırılmış sorulardan elde edilen bulgularla yorumlar yapılmıştır. Araştırmanın sonuçları da bu bölümde elde edilen bulgulara dayandırılmıştır.

3.1. Öğrencilerin Kişisel Bilgileri

TABLO 3.1: Öğrencilerin Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet	f	%
Kız	78	42.161
Erkek	107	57.839
Toplam	185	100.0

Araştırmaya katılan öğrencilerin %42.161'i kız, %57.839'u erkektir.

3.2. Genel Bulgular

Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmamızın alt problemlerinden birincisi olan, 9.sınıf tarih ders kitaplarının “Tarih Bilimine Giriş”, “Eski Çağlarda Türkiye ve Çevresi”, “Türklerin Tarih Sahnesine Çıkışı ve İlk Türk Devletleri” adlı ünitelerdeki hedefler ve bu ünitelerde bulunan kavramlar tablosu aşağıdaki gibidir.

TABLO 3.2.1: 9.sınıf Tarih Ders Kitaplarının ‘ Tarih Bilimine Giriş’, ‘Eski Çağlarda Türkiye ve Çevresi’, ‘ Türklerin Tarih Sahnesine Çıkışı ve İlk Türk Devletleri ‘ Ünitelerindeki Hedefler ve Bu Ünitelerde Bulunan Kavramlar Tablosu

ÜNİTELER(HEDEFLER)	TEMEL KAVRAMLAR	
TARİH BİLİMİNE GİRİŞ 1. ''Tarih Bilimine Giriş'' ünitesinde geçen kavramların anlam bilgisi 2. Zaman ve Takvim bilgisini kavrayabilme 3. Tarihe yardımcı olan bilim dallarının neler olduğunu kavrayabilme 4. Tarih öğrenmenin yararlarını kavrayabilme 5 .Tarih biliminin tanımını kavrayabilme	*Ana kaynak *Nüvizmatik *Kronoloji *Yüzyıl *Kitabe *Tarih *Çağ	*Kitabe *Savaş *Tarihsel Belge *Epigrafi *Takvim
ESKİ ÇAĞLARDA TÜRKİYE VE ÇEVRESİ 1.Türkiye’de ortaya çıkarılan tarih öncesi merkezlerin bilgisi 2. ''Eski çağlarda Türkiye ve çevresi'' ünitesinde geçen kavramların anlam bilgisi 3.Eski çağlarda Türkiye ve çevresi ile ilgili olgular bilgisi 4. Eski çağlarda Anadolu’da kurulmuş olan uygarlıkların bilgisi 5.Eski çağlarda yaşamış olan düşünürlerin bilgisi	*Höyük *Polis *Tiran *Mezopotamya *Helenizm *Hyeroglif *Papürüs	*Ziggurat * Mekan *Koloni *Kültür *Satraplık
TÜRKLERİN TARİH SAHNESİNE ÇIKIŞI VE İLK TÜRK DEVLETLERİ 1. ‘ ‘ Türklerin tarih sahnesine çıkışı ve ilk Türk devletleri’’ ünitesinde geçen kavramların anlam bilgisi. 2. ‘ ‘Türk’ adının anlam ve önemini kavrama 3. ‘ ‘ Vatan’’ sevgisinin anlam ve önemini kavrama 4. Türk devletlerini tanıyabilme 5. Türk devletlerindeki kültür ve uygarlığı tanıyabilme 6. Türklerde devlet ve ordu örgütlenmesinin temel kavramlarını açıklayabilme	*Türk *Vatan *Han *Türk destanları *Meclis *Tudun *Ahi *Saray *Kurultay *Tuğra *Kral *Sancak	*Ferman *Vatansever *Taht *Türk devletleri *Atabey *Göç *Kağan *Turan *Tiğın *Balbal *Subaşı *Emir-i çandar

Tablo 3.2.1’de orta öğretim okulları 9.sınıf Tarih Derslerinde yer alan üniteler, bu ünitelerin mevcut programda yer alan hedefleri ve bu hedeflere uygun kavramlar yer almaktadır.

“*Tarih Bilimine Giriş*” ünitesinden ana kaynak, numizmatik, kronoloji, yüzyıl, kitabe, tarih, savaş, tarihsel belge, epigrafi, takvim, çağ olmak üzere toplam 11 kavramdan, “Eski Çağlarda Türkiye ve Çevresi” ünitesinden höyük, polis, tiran, Mezopotamya, hyroglif, koloni, kültür, helenizm, koloni, papürüs, satraplık, yerleşim merkezleri (mekan), ziggurat olmak üzere toplam 13 kavramdan ve son olarak “Türklerin Tarih Sahnesine Çıkışları ve İlk Türk Devletleri” ünitesinden ise türk, vatan, han, türk destanları, meclis, ahi, saray, kurultay, tuğra, atabey, göç, ferman, vatansever, sıpahi, türk devletleri, tudun, taht,subaşı, balbal, kral, sancak, kağan, turan, tiğın ve emir-i çandar olmak üzere toplam 25 kavramdan oluşmaktadır.

3.2.2 Tarih Derslerinde Öğretilmesi Öngörülen Tarih Kavramlarının Ünitelere Göre Kazanılma Düzeyi İle İlgili Yüzde ve Frekans Tabloları/Grafikleri

İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

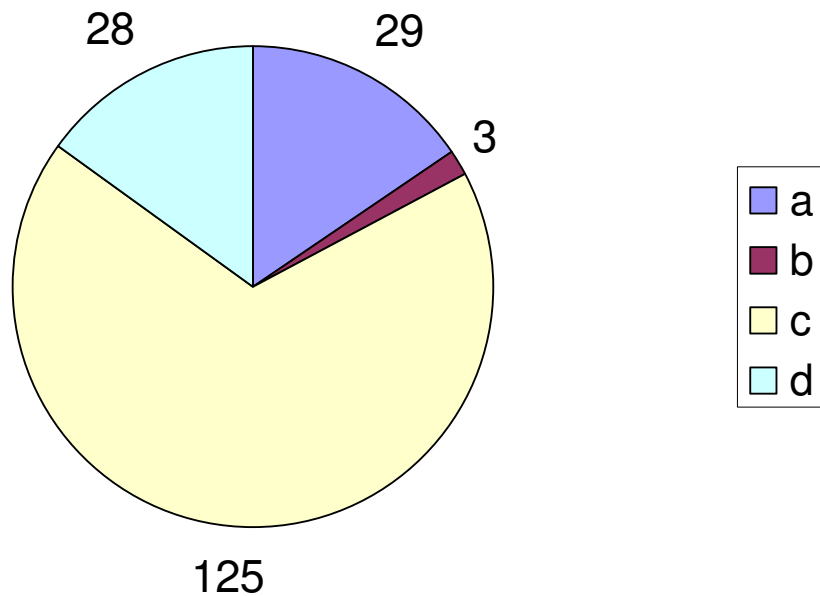
Araştırmamızın alt problemlerinden ikincisi olan 9. sınıf Tarih derslerinde öğretilen “kültür”, “Türk destanları”, “ana kaynak”, “zaman”, “mekan”, “Türk”, “vatan”, “göç”, “tudun”, “derebeylik” gibi kavramların ünitelere göre kazanılma düzeyi durumlarının incelenmesi aşağıdaki gibidir.

TABLO 3.3: Öğrencilerin ‘Tarih Bilimine Giriş’ Ünitesinde Öğrendikleri ‘Ana Kaynak’ Kavramı Hakkındaki Bilgilerinin Ölçümü ve Kazanılma Düzeyi Durumuna Göre Dağılımı

Aşağıdakilerden hangisi Ana Kaynak kavramının doğru tanımıdır?(4.soru)

	f	%
a)Her türlü belgenin korunduğu yerdir.	29	15.67
b)Halk arasında ağızdan ağza söylenen eserlerdir	3	1.635
c)Doğrudan doğruya tarihi bir olayı yaşayan kişilerin verdikleri bilgi ve eserlerdir	125	67.56
d)Tarihsel verilerin zamana mekana göre sınıflandırılmasıdır	28	15.135
Toplam	185	100,0

Grafik 3.3: Öğrencilerin ‘Tarih Bilimine Giriş’ Ünitesinde yer alan Ana Kaynak Kavramı Hakkındaki Bilgilerinin Ölçümü ve Kazanılma Düzeyi Durumuna Göre Dağılımı

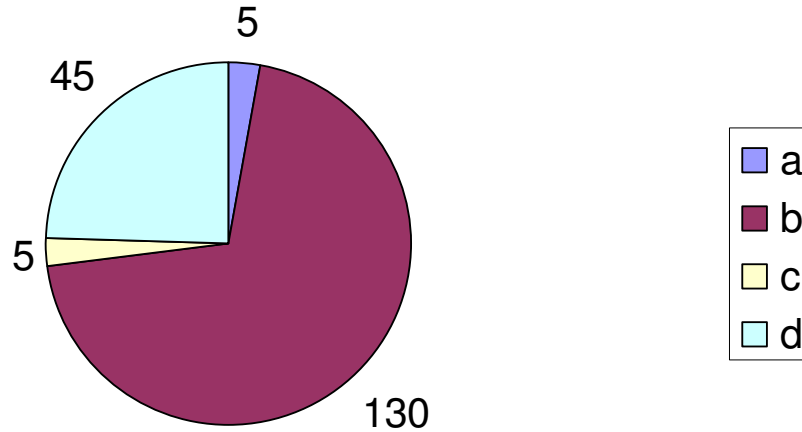
TABLO 3.3'te öğrencilerin 'Tarih Bilimine Giriş' ünitesinde yer alan "Ana Kaynak" Kavramı Hakkındaki Bilgilerinin Ölçümü ve Kazanılma Düzeyi Durumuna Göre Dağılımı görülmektedir. 4. soruda öğrencilerin %15.67'si "Her türlü belgenin korunduğu yerdir" şikkını, %1.635'i "Halk arasında ağızdan ağıza söylenen eserlerdir" şikkını, %67.56'sı doğrudan doğruya tarihi bir olayı yaşayan kişilerin verdikleri bilgi ve eserlerdir" şikkını, %15.135'i "Tarihsel verilerin zamana mekana göre sınıflandırılmasıdır" şikkını işaretlemiştir. Tablo 3.3'e bakıldığında yapılan eğitim öğretimin etkili olduğu; fakat tam öğrenme alt sınırı olan %70 ve üstüne ulaşamadığı görülmektedir. Bu bulgular doğrultusunda, 9.sınıf tarih derslerinde öğrencilerin " *Tarih Bilimine Giriş*" ünitesinde yer alan "Ana Kaynak" kavramını kazandıkları söylenemez.

TABLO 3.4: Öğrencilerin ‘Tarih Bilimine Giriş’ Ünitesinde Öğrendikleri ‘Zaman’ Kavramı Hakkındaki Bilgilerinin Ölçümü ve Kazanılma Düzeyi Durumuna Göre Dağılımı

Aşağıdaki tarihlerden hangisi diğerlerine göre daha eski bir **zamanı** gösterir?(39.soru)

	f	%
a)M.S.1923	5	2.702
b)M.Ö. 3500	130	70.27
c)M.S.48	5	2.702
d)M.Ö.1040	45	24.326
Toplam	185	100,0

TABLO 3.4: Öğrencilerin ‘Tarih Bilimine Giriş’ Ünitesinde Öğrendikleri ‘Zaman’ Kavramı Hakkındaki Bilgilerinin Ölçümü ve Kazanma Düzeyi Durumuna Göre Dağılımı

TABLO 3.4’de öğrencilerin ‘Tarih Bilimine Giriş’ ünitesinde yer alan ‘Zaman’ Kavramı Hakkındaki Bilgilerinin Ölçümü ve Kazanılma Düzeyi Durumuna Göre Dağılımı

görülmektedir. Bu soruya öğrencilerden %2.702'si (a) şıkkını, %70.27'si (b) şıkkını, %2.702'si (c) şıkkını, %24.326'sı (d) şıkkını işaretlemiştir. Bu bulgulardan yola çıkarak, 9.sınıf tarih derslerinde öğrencilerin büyük çoğunluğunun zaman kavramı hakkında bilgi sahibi olduğu “ Tarih Bilimine Giriş” ünitesinde yer alan “zaman” kavramını kazandıkları söylenebilir. Ancak, nicel bir araştırma tekniği olan anket sonuçlarında her ne kadar zaman kavramı, kavrama düzeyinde anlaşılmış gibi gözükse de, nitel bir araştırma tekniği olan açık uçlu sorularda çok farklı bulgulara ulaşılmıştır. Bu bulgulara dayalı yorumlara araştırmamızın sonuç ve tartışma kısmında yer verileceğinden şimdilik üzerinde durulmayacaktır.

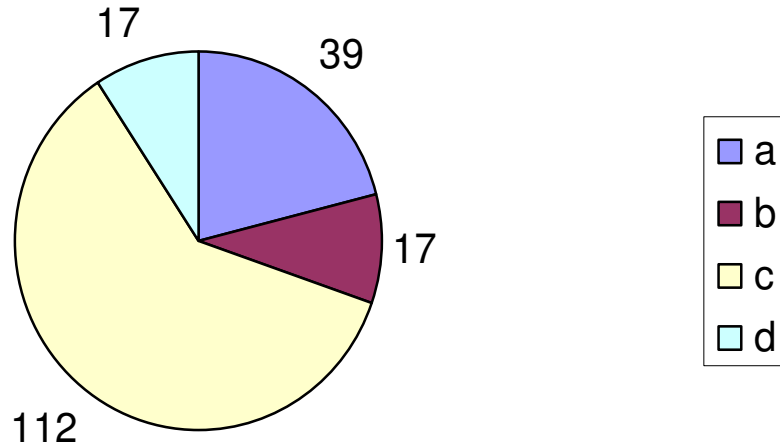
Birbirini izleyen olayların zamanlarını bilmek, tarihsel araştırma için yararlı sonuçlar doğurur mu? Tarih derslerinde öğrencilerin *tarihleri* kavrayamamasının nedeni nedir? Hangi yöntem ve teknikler kullanılırsa öğrenciye *zaman* kavramı etkili bir şekilde öğretilir? Öğrencilere tarihsel vakaların tarihlerini öğretmenin ne gibi yararları vardır?

TABLO 3.5: Öğrencilerin ‘Eski çağlarda Türkiye ve Çevresi ‘ Ünitesinde Öğrendikleri ‘ Eski Çağlardaki Yerleşim Merkezleri(Mekan Kavramı)’’ Hakkındaki Bilgilerinin Ölçümü ve Kazanılma Düzeyi Durumuna Göre Dağılımı

Aşağıdakilerden hangisi eski çağlarda Türkiye ve çevresinde kurulan yerleşim merkezlerinden değildir?(17.soru)

	f	%
a) Alishar	39	21.082
b) Truva	17	9.189
c) Homeros	112	60.54
d) Alacahöyük	17	9.189
Toplam	185	100,0

Grafik 3.5: Öğrencilerin ‘Eski çağlarda Türkiye ve çevresi ‘ Ünitesinde yer alan ‘ yerleşim merkezi(mekan) ’ Kavramı Hakkındaki Bilgilerinin Ölçümü ve Kazanılma Düzeyi Durumuna Göre Dağılımı

TABLO 3.5’de öğrencilerin ‘Eski çağlarda Türkiye ve çevresi ‘ ünitesinde yer alan ‘

yerleşim merkezi’’ Kavramı Hakkındaki Bilgilerinin Ölçümü ve Kazanılma Düzeyi Durumuna Göre Dağılımı görülmektedir.

17.soruda öğrencilerin %21.082’si “Alışar” şıkkını , %9.189’u “Truva” şıkkını , %60.54 “Homeros” şıkkını , %9.189’u “Alacahöyük” şıkkını işaretlemiştir. Bu verilere göre öğrencilerin, “*Eski çağlarda Türkiye ve çevresi* “ ünitesinde yer alan “*mekan*” kavramını kazandıkları söylenemez. Piaget'ye (Ata:2002) göre, somut işlem aşamasında, çocuklar, özgürlük, adalet, mekan gibi kavramları konuşmada kullanır, ama içeriklerini kavramada sorunları vardır.

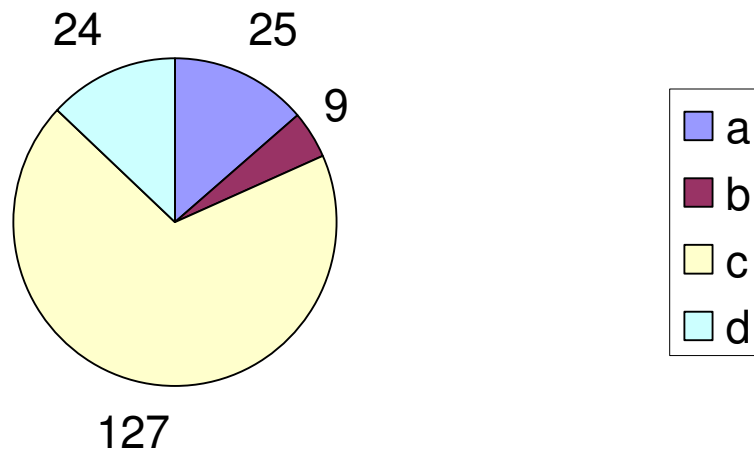
Mekan nedir? Tarih biliminde mekan kavramının ne kadar önemli bir kavram olduğuyla ilgili yeterince bilgi veriliyor mu? Mekan kavramının etkili bir şekilde öğretilmesi için neler yapılabilir? Öğrencilere tarihi mekanları gezdirip göstermenin, öğrencilerde gelişmesi beklenen “*mekan*” kavramı düşüncesi üzerinde olumlu bir etkisi olabilir mi?

TABLO 3.6: Öğrencilerin ‘Türklerin Tarih Sahnesine Çıkışları ve İlk Türk Devletleri’ Ünitesinde Öğrendikleri ‘Türk’ Kavramı Hakkındaki Bilgilerinin Ölçümü ve Kazanılma Düzeyi Durumuna Göre Dağılımı

*Aşağıdaki seçeneklerden hangisi **Türk** kelimesini doğru olarak ifade eder?(21.soru)*

	f	%
a)Türkiye sınırları içinde yaşayan kimse	25	13,51
b)Güçlü kuvvetli kavimlerin ortak adı	9	4,88
c)Dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşayan Türkçe’nin değişik lehçelerini konuşan soy ve bu soydan olan kimselere verilen ortak ad	127	68,64
d)Asya’nın batısından Orta Avrupa’ya kadar olan bölgede yaşayan göçebe topluluk	24	12,97
Toplam	185	100,0

Grafik 3.6: Öğrencilerin ‘Türklerin Tarih Sahnesine Çıkışları ve İlk Türk Devletleri’ Ünitesinde yer alan ‘Türk’ Kavramı Hakkındaki Bilgilerinin Ölçümü ve Kazanılma Düzeyi Durumuna Göre Dağılımı

TABLO 3.6 da öğrencilerin ‘Türklerin Tarih Sahnesine Çıkışları ve İlk Türk Devletleri’ Ünitesinde yer alan ‘‘Türk’’ Kavramı Hakkındaki Bilgilerinin Ölçümü ve Kazanılma Düzeyi Durumuna Göre Dağılımı görülmektedir. Yukarıdaki verilere göre öğrencilerin %13.51’i ‘‘Türkiye sınırları içinde yaşayan kimse’’ şikkını, %4.88’i ‘‘Güçlü Kuvvetli kavimlerim ortak adı’’ şikkını, %68.64’ü ‘‘Dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşayan Türkçe’nin değişik lehçelerini soy ve bu soydan olan kimselere verilen ad’’ şikkını, %12.97’si ‘‘Asya’nın batısından Orta Avrupa’ya kadar olan bölgede yaşayan göçebe topluluk’’ şikkını işaretlemiştir. Grafiğe bakıldığında toplamda, ankette 58 öğrenci yanlış, 127 öğrenci ise doğru şikkı işaretlemiştir.

Yukarıdaki bulgulara dayanarak, 9.sınıf tarih derslerinde, öğrencilerin ‘‘ Türklerin Tarih Sahnesine Çıkışları ve İlk Türk Devletleri’’ ünitesinde geçen ‘‘Türk’’ kavramını kazanamadıkları tespit edilmiştir. Ancak; her ne kadar nicel bir araştırma tekniği olan anketten elde edilen bulgulara da tam öğrenme alt sınırı olan %70’e ulaşılmamışsa da; uygulamış olduğumuz nitel araştırma tekniklerinden açık uçlu sorularda çok farklı bir sonuç ortaya çıkmıştır. Uzman görüşü eşliğinde hazırladığımız açık uçlu sorulardan biri olan, ‘‘Aşağıda bazı tarihsel kavramların isimleri yer almaktadır. Lütfen bu kavramları sizin için önem derecesine göre sıralayınız.(1.soru)’’ sorusuna verdikleri cevaplarda, öğrencilerin bir çoğu ‘‘ Türk’’ kavramını en önemli kavram olarak gördüğünü ifade etmiş, ve bunun gerekçesini de aşağıdaki gibi beyan etmiştir:

- Benim için en önemlisi Türk kavramıdır. Türk biziz. Türkler veya Türklük bizim parçamızdır, kişiliğimizdir.

- Benim için en önemlisi Türklük kavramıdır. Türklük her zaman her yerde çok yüce bir ırktır.

- Benim için en önemlisi Türk kavramıdır. Dünyanın neresinde olursam olayım kendi ırkımdan birini ararım.

- Benim için en önemlisi Türk kavramıdır. Dünyadaki en bağımsızlığına düşkün en cesur ve mert ırktır Türkler. Benim için her şeyden önce Türk gelir.

- Benim için en önemlisi Türk kavramıdır. Atatürk ne demiş: ‘‘ Bu memleket tarihte Türk’tü, bugünde Türk’tür, ebediyen Türk olarak yaşayacak..’’

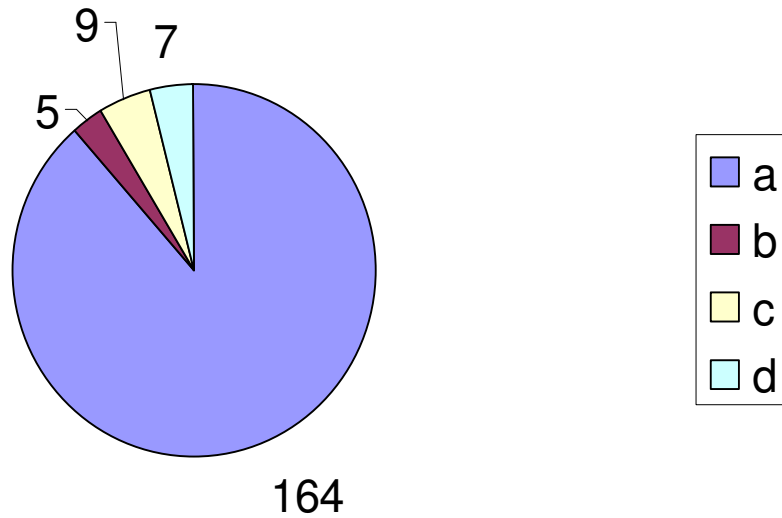
- Benim için en önemlisi Türk ve vatan kavramıdır. Çünkü, Türk olmak dünya üzerindeki en yüce erdemdir. Türk olmanın gereği ise vatanını sevmektir. Türk’ün üstünde hiçbir ırk olamaz. En gelişmiş vatan sevgisi Türklerde vardır. En büyük kültür ve tarih Türklerde bulunmaktadır.

TABLO 3.7: Öğrencilerin ‘Türklerin Tarih Sahnesine Çıkışları ve İlk Türk Devletleri’ Ünitesinde Öğrendikleri ‘‘Vatan’’ Kavramı Hakkındaki Bilgilerinin Ölçümü ve Kazanılma Düzeyi Durumuna Göre Dağılımı

*Aşağıdaki seçeneklerden hangisi **vatan** kavramına bir örnek oluşturur?(25.soru)*

	f	%
a) Milletin üzerinde yaşadığı ve kültürünü oluşturduğu kara parçasıdır.	164	88,64
b) Savaşlarda elde edilen topraklardır.	5	2,702
c) Siyasal bakımdan örgütlenmiş topluluktur.	9	4,868
d) Etrafı denizlerle çevrili yerleşim merkezidir.	7	3.79
Toplam	185	100,0

Grafik 3.7: Öğrencilerin ‘Türklerin Tarih Sahnesine Çıkışları ve İlk Türk Devletleri’ Ünitesinde yer alan ‘‘Vatan’’ Kavramı Hakkındaki Bilgilerinin Ölçümü ve Kazanılma Düzeyi Durumuna Göre Dağılımı

TABLO 3.7. de öğrencilerin ‘Türklerin Tarih Sahnesine Çıkışları ve İlk Türk Devletleri’ Ünitesinde yer alan ‘‘Vatan’’ Kavramı Hakkındaki Bilgilerinin Ölçümü ve Kazanılma Düzeyi Durumuna Göre Dağılımı görülmektedir. 25.soruda öğrencilerin %88.64’ü ‘‘Milletin üzerinde yaşadığı ve kültürünü oluşturduğu kara parçasıdır’’ şikkını, %2.702’si ‘‘Savaşlarda elde edilen topraklardır’’ şikkını, %4.868 ‘‘Siyasal bakımdan örgütlenmiş topluluktur’’ şikkını %3.79’u ‘‘Etrafı denizlerle çevrili yerleşim merkezidir’’ şikkını işaretlemiştir. Bu bulgulara dayanarak, 9.sınıf tarih derslerinde, öğrencilerin ‘‘ Türklerin Tarih Sahnesine Çıkışları ve İlk Türk Devletleri’’ ünitesinde geçen ‘‘Vatan’’ kavramını %88.64 oranında kavradıkları tespit edilmiştir.

Keskin’in(2003) yaptığı araştırmaya bakıldığında ‘‘ ...vatan kavramının kavrama basamağındaki kalıcılık düzeyinin [ki bu oran %88.4’tür] oldukça yüksek olduğunu’’ (s:68) görülmektedir. Bu araştırmanın sonuçları ile Keskin’in(2003) araştırma sonuçları birbirini desteklemektedir.

9.sınıf tarih derslerinde uyguladığımız açık uçlu sorularda(1.soru), öğrencilerin büyük çoğunluğu ‘‘vatan ve Türk’’ kavramının kendileri için en önemli kavramlar olduğunu belirtmişlerdir. Öte yandan 9.sınıf öğrencileri ‘‘vatan’’ kavramıyla ilgili görüşlerini(2.soru) ise şu şekilde dile getirmişlerdir:

-Vatan benim yaşadığım topraklardır. Bu topraklar uğruna nice kanlar dökülmüştür. Bu yüzden bu isim beni heyecanlandırır.

-Ben Türküm ve vatanımı her şeyden daha çok severim.

-Benim için en önemlisi vatan kavramdır. Çünkü, vatanımız her şeyimizdir. Yaşadığımız topraklardır. Eğer vatanımız olmasaydı, şuan biz yaşıyor olmayabilirdik.

-Vatan ve millet dünya yaşamında toplumsal olarak en önemsenmesi gereken kavramlardır. Din bireyseldir ve kişisel çapta vatan ve millettten önemlidir. Ancak toplumun bekası için önce vatan.

- Benim için en önemlisi vatan kavramdır. Çünkü, bizim vatanımız şehit kanlarıyla sulanmış ve böyle bir vatan bence her şeyin üstündedir. Herkesin kendi vatanı içinde bu böyledir.

Yine 9.sınıf öğrencileri, ‘‘ Devlet, Türk, Vatan, Irk, Kültür gibi kavramları öğrendiğinizde hangi tutumunuzun daha çok artacağına inanırsınız.(3.soru)’’ sorusuna çoğunlukla ‘‘Milliyetçilik ve Vatanseverlik’’ yanıtını vermişlerdir. Araştırmamız da göze

Çarpan bir diğ er sonuç ise, bu soruda(3.soru) ‘‘geçmişi öğrenme’’ ııkkını hiçbir öğrencinin işaretlememiş olmasıdır.

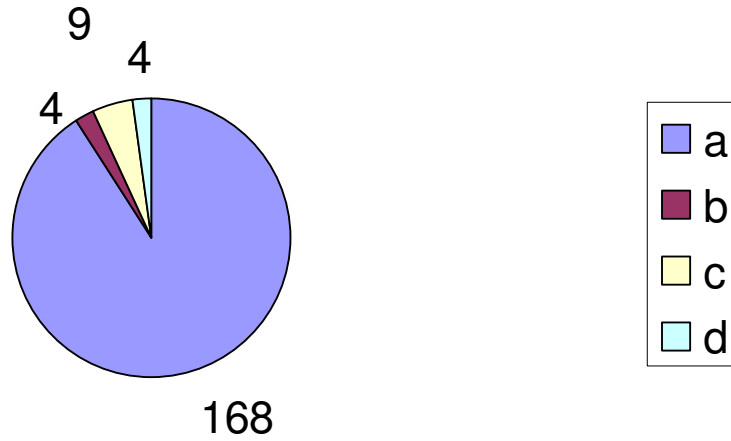
Tarih derslerindeki bu sonuçların benzerine bir önceki soruda(Tablo:3.6) tanıklık etmiştik. Bu mevzuyu sonuç ve tartışmalar kısmında ele alacağımız için şimdilik üzerinde durmamayı uygun buluyoruz.

TABLO 3.8: Öğrencilerin ‘Türklerin Tarih Sahnesine Çıkışları ve İlk Türk Devletleri’ Ünitesinde Öğrendikleri ‘‘Göç’’ Kavramı Hakkındaki Bilgilerinin Ölçümü ve Kazanılma Düzeyi Durumuna Göre Dağılımı

*İnsanların ekonomik, toplumsal siyasi sebeplerle bir yerden başka bir yere gitmelerine **ne ad verilir?** (27.soru)*

	f	%
a) Göç	168	90,81
b) Seyahat	4	2,165
c) Göçebe	9	4,86
d) Turizm	4	2,165
Toplam	185	100,0

Grafik 3.8: Öğrencilerin ‘Türklerin Tarih Sahnesine Çıkışları ve İlk Türk Devletleri’ Ünitesinde yer alan ‘‘Göç’’ Kavramı Hakkındaki Bilgilerinin Ölçümü ve Kalıcılık Düzeyine Göre Dağılımı

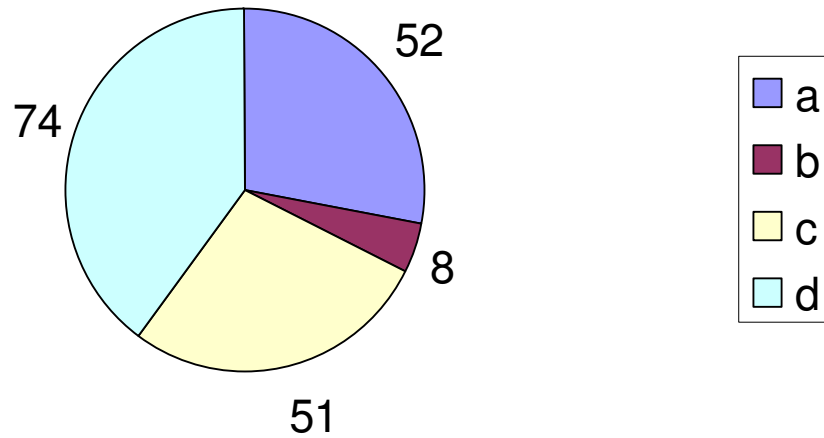
TABLO 3.8 de öğrencilerin ‘Türklerin Tarih Sahnesine Çıkışları ve İlk Türk Devletleri’ Ünitesinde yer alan ‘‘Göç’’ Kavramı Hakkındaki Bilgilerinin Ölçümü ve Kazanılma Düzeyi Durumuna Göre Dağılımı görülmektedir. Öğrencilerin %90.81’i ‘‘Göç’’ şıkkını, ‘2.165’i ‘‘Seyahat’’ şıkkını, %4.86’sı ‘‘Göçebe’’ şıkkını, %2.165’i ise ‘‘Turizm’’ şıkkını işaretlemiştir. Yukarıdaki verilere bakarak, 9.sınıf tarih derslerinde öğrencilerin ‘‘göç’’ kavramını bilgi düzeyinde kazandıkları söylenebilir.

TABLO 3.9: Öğrencilerin ‘Türklerin Tarih Sahnesine Çıkışları ve İlk Türk Devletleri’ Ünitesinde Öğrendikleri ‘Türk Destanları’ Kavramı Hakkındaki Bilgilerinin Ölçümü ve Kazanılma Düzeyi Durumuna Göre Dağılımı

Aşağıdaki seçeneklerden hangisi **Türk destanlarından** biri değildir?(22.soru)

	f	%
a) Alp Er Tunga	52	28.108
b) Oğuz Kağan	8	4.328
c) Ergenekon	51	27.564
d) Kültiğin	74	40
Toplam	185	100,0

TABLO 3.9: Öğrencilerin ‘Türklerin Tarih Sahnesine Çıkışları ve İlk Türk Devletleri’ Ünitesinde yer alan ‘Türk Destanları’ Kavramı Hakkındaki Bilgilerinin Ölçümü ve Kazanılma Düzeyi Durumuna Göre Dağılımı

TABLO 3.9 da öğrencilerin ‘Türklerin Tarih Sahnesine Çıkışları ve İlk Türk Devletleri’ ünitesinde yer alan ‘‘Türk Destanları’’ Kavramı Hakkındaki Bilgilerinin Ölçümü ve Kazanılma Düzeyi Durumuna Göre Dağılımı görülmektedir. Yukarıdaki verilere göre öğrencilerin %28.108’i ‘‘Alper Tunga’’ şıkkını, %4.328’i ‘‘Oğuz Kağan’’ şıkkını, %27.564’ü ‘‘Ergenekon’’ şıkkını, %40’ı ‘‘Kültiğin’’ şıkkını işaretlemiştir.

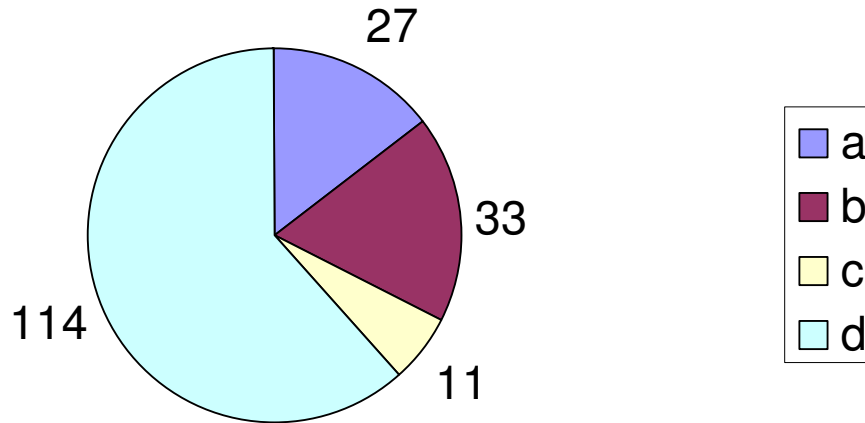
Yukarıdaki bulgulara bakıldığında, araştırmada örneklem alınan toplam 185 öğrenciden 111’ nin yanlış cevap verdikleri görülmektedir. Her ne kadar nitel araştırma tekniklerinden biri olan açık uçlu sorularda(2. ve 3.sorular) öğrenciler, benzer kavramları ayırt etmeye yarayacak bir takım yöntemler öne sürmüşlerse de bu soruda büyük çoğunluğunun bunu başaramadığı anlaşılmıştır. Bu bulgulara dayanarak, 9.sınıf tarih derslerinde öğrencilerin genelinin ‘‘ Türk Destanları’’ hakkında yeterince bilgiye sahip olmadıkları tespit edilmiştir.

TABLO 3.10: Öğrencilerin ‘Türklerin Tarih Sahnesine Çıkışları ve İlk Türk Devletleri’ Ünitesinde Öğrendikleri “tudun” Kavramı Hakkındaki Bilgilerinin Ölçümü ve Kazanılma Düzeyi Durumuna Göre Dağılımı

*Eski Türk devletlerinde bugünkü valinin görevini yapan **devlet yöneticisine** ne ad verilir?(30.soru)*

	f	%
a) Balbal	27	14,59
b) Tudun	33	17.85
c) Kral	11	5,94
d) Subaşı	114	61.62
Toplam	185	100,0

Grafik 3.10: Öğrencilerin ‘Türklerin Tarih Sahnesine Çıkışları ve İlk Türk Devletleri’ Ünitesinde yer alan “Devlet yöneticisi” Kavramı Hakkındaki Bilgilerinin Ölçümü ve Kazanılma Düzeyi Durumuna Göre Dağılımı

TABLO 3.10 da öğrencilerin ‘Türklerin Tarih Sahnesine Çıkışları ve İlk Türk Devletleri’ Ünitesinde yer alan ‘‘Devlet yöneticisi’’ Kavramı Hakkındaki Bilgilerinin Ölçümü ve Kazanılma Düzeyi Durumuna Göre Dağılımı görülmektedir. Bu soruda öğrencilerin %14.59’u ‘‘Balbal’’ şıkkını, %17.85’i ‘‘Tudun’’ şıkkını, %5.94’ü ‘‘Kral’’ şıkkını, %61.62’si ‘‘Subaşı’’ şıkkını işaretlemişlerdir.

Yukarıdaki verilere göre, araştırmada örneklem alınan toplam 185 öğrenciden 33 kişi soruyu doğru, 152 kişi ise yanlış cevaplamıştır.Yani soruyu bilmeyenlerin sayısı, bilenlerin sayısından yaklaşık beş kat fazladır. Bu verilerden hareketle, 9.sınıf tarih derslerinde öğrencilerin ‘‘tudun’’ kavramını kazanamadıkları anlaşılmıştır.

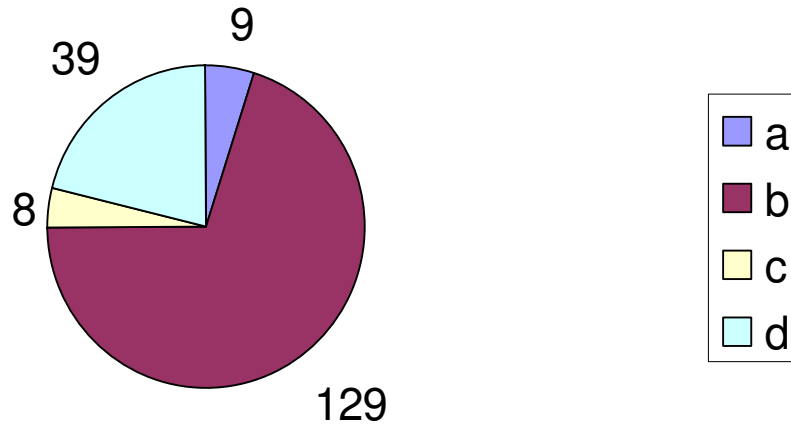
Keskin’in (2002) yaptığı araştırmada da benzer sonuçlara ulaşılmış; öğrencilerin eski Türkçe kavramları tam olarak kazanamadıkları ve bu yüzden karıştırdıkları tespit edilmiştir.

TABLO 3.11: Öğrencilerin ‘Türklerin Tarih Sahnesine Çıkışları ve İlk Türk Devletleri’ Ünitesinde Öğrendikleri ‘‘Derebeylik’’ Kavramı Hakkındaki Bilgilerinin Ölçümü ve Kazanılma Düzeyi Durumuna Göre Dağılımı

Ortaçağ Avrupa’ında toprağı ve üzerinde yaşayan köylüyü kendi malı sayan siyasal düzene ne ad verilir? (33.soru)

	f	%
a) Cumhuriyet	9	4,86
b) Derebeylik	129	69,73
c) Demokrasi	8	4,33
d) Tiranlık	39	21,08
Toplam	185	100,0

Grafik 3.11: Öğrencilerin ‘Türklerin Tarih Sahnesine Çıkışları ve İlk Türk Devletleri’ Ünitesinde yer alan ‘‘Derebeylik’’ Kavramı Hakkındaki Bilgilerinin Ölçümü ve Kazanılma Düzeyi Durumuna Göre Dağılımı

TABLO 3.11 de öğrencilerin ‘‘Türklerin Tarih Sahnesine Çıkışları ve İlk Türk Devletleri’ Ünitesinde yer alan ‘‘Derebeylik’’ Kavramı Hakkındaki Bilgilerinin Ölçümü ve

Kazanılma Düzeyi Durumuna Göre Dağılımı görülmektedir. 33. soruda öğrencilerin %4.86'sı “Cumhuriyet” şikkını, %69.73'ü “Derebeylik” şikkını, %4.33'ü “Demokrasi” şikkını, %21.08'i “Tiranlık” şikkını işaretlemiştir.

Uzman görüşüne başvurarak hazırladığımız açık uçlu soruda'' *Monarşi, Oligarşi, Tiranlık, Derebeylik, Teokrasi gibi kavramların gerçekte ne ifade ettiğini anlamakta güçlük çekiyorum*'' görüşüne, öğrencilerin %53'ü “katılıyorum” cevabını , %12'si “ kararsızım” cevabını ve son olarak %35'i “ katılmıyorum” cevabını vermiştir. Bu verilere göre, nicel araştırma tekniklerinden elde edilen sonuçlar ile, nitel araştırma tekniklerinden elde edilen sonuçlar paralellik göstermektedir.

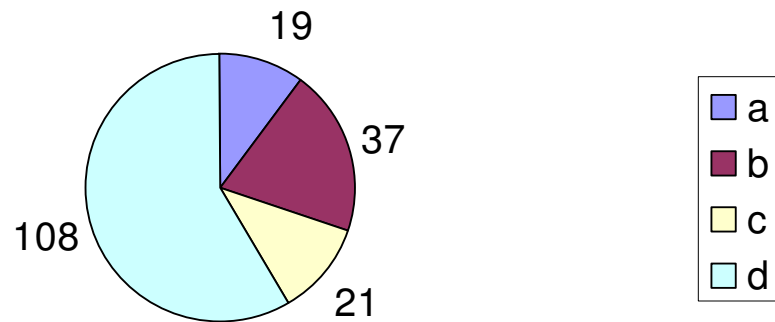
Bu bulgulardan hareketle, 9.sınıf öğrencilerinin “Derebeylik” kavramını kazandıkları söylenemez.

TABLO 3.12: Öğrencilerin ‘Türklerin Tarih Sahnesine Çıkışları ve İlk Türk Devletleri’ Ünitesinde Öğrendikleri ‘göç’ Kavramı Hakkındaki Bilgilerinin Ölçümü ve Kazanılma Düzeyi Durumuna Göre Dağılımı

Türklerin Orta Asya’dan göç etmelerinin nedeni aşağıdakilerden hangisi olamaz?(38.soru)

	f	%
a) İklim koşulları	19	10.27
b) Kendi aralarındaki savaşlar	37	20
c) Salgın hastalıklar	21	11.35
d) Kuvvetli liderlerinin olmayışı	108	58.38
Toplam	185	100,0

TABLO 3.12: Öğrencilerin ‘Türklerin Tarih Sahnesine Çıkışları ve İlk Türk Devletleri’ Ünitesinde Öğrendikleri ‘göç’ Kavramı Hakkındaki Bilgilerinin Ölçümü ve Kazanılma Düzeyi Durumuna Göre Dağılımı

TABLO 3.12 de Öğrencilerin ‘Türklerin Tarih Sahnesine Çıkışları ve İlk Türk Devletleri’ Ünitesinde yer alan ‘göç’ Kavramı Hakkındaki Bilgilerinin Ölçümü ve Kazanılma Düzeyi Durumuna Göre Dağılımı görülmektedir. Yukarıdaki verilere bakarak öğrencilerin %10.27’si “iklim koşulları” şikkını, %20’si “Kendi aralarındaki savaşlar” şikkını, %11.35’i “salgın hastalıklar” şikkını, %58.38’i “Kuvvetli liderlerinin olmayışı” şikkını işaretlemiştir. Bu bulgulara dayanarak, 9.sınıf öğrencilerinin genelinin ‘Türklerin Orta Asya’dan Göç’ü hakkında yeterince bilgiye sahip olmadıkları tespit edilmiştir.

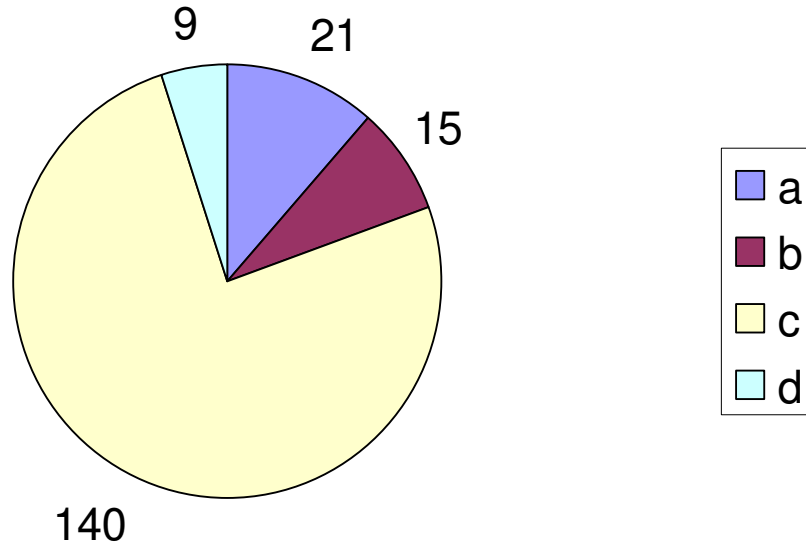
Öte yandan Keskin’in (2002) yaptığı araştırmada bizimkilerden farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Keskin, ‘Hz. Muhammed’in Mekke’ den Medine’ ye göç etmesi olayına ne ad verilir?’ (s:66) sorusunu sormuş, araştırmaya katılan toplam 3331 öğrenciden 2930’undan (%88) doğru yanıt almıştır.

TABLO 3.13: Öğrencilerin ‘Türklerin Tarih Sahnesine Çıkışları ve İlk Türk Devletleri’ Ünitesinde Öğrendikleri ‘Kültür’ Kavramı Hakkındaki Bilgilerinin Ölçümü ve Kazanılma Düzeyi Durumuna Göre Dağılımı

Bir milletin tarihsel ve toplumsal gelişme süreci içerisinde yarattığı bütün maddi ve manevi değerlerin tümüne ne ad verilir?(9.soru)

	f	%
a) Örf	21	11,351
b) Adet	15	8.164
c) Kültür	140	75,625
d) Anayasa	9	4.86
Toplam	185	100,0

TABLO 3.13: Öğrencilerin ‘Türklerin Tarih Sahnesine Çıkışları ve İlk Türk Devletleri’ Ünitesinde yer alan ‘Kültür’ Kavramı Hakkındaki Bilgilerinin Ölçümü ve Kazanılma Düzeyi Durumuna Göre Dağılımı

TABLO 3.13'te Öğrencilerin 'Türklerin Tarih Sahnesine Çıkışları ve İlk Türk Devletleri' Ünitesinde yer alan 'Kültür' Kavramı Hakkındaki Bilgilerinin Ölçümü ve Kazanılma Düzeyi Durumuna Göre Dağılımı görülmektedir. Tablodaki verilere bakarak öğrencilerin 9. soruda %11.351'i "Örf" şıkkını, %4.328'i "Adet" şıkkını, %75.625'i "Kültür" şıkkını, %4.86'sı ise "Anayasa" şıkkını işaretlemiştir.

Yukarıdaki bulgulara dayanarak, 9.sınıf öğrencilerinin "Kültür" kavramını kazandıkları söylenebilir.

Keskin'in (2002) yaptığı araştırmada da benzer sonuçlara ulaşılmış, "öğrencilerin "kültür" kavramını büyük oranda kazandıkları (s:62) tespit edilmiştir.

3.2.3. Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmamızın üçüncü alt problemi, 9.sınıf öğrencilerinin, tarih dersinde anlamakta güçlük çektiği kavramlar nelerdir? sorusuna yönelik bulguları içermektedir.

"Tarih dersinde anlamakta güçlük çektiğiniz kavramlar nelerdir? Bu kavramları anlamakta güçlük çekmenizın nedenleri nelerdir? Açıklayın.(Inolu açık uçlu soru formu:5.soru)" sorusuna öğrenciler çeşitli cevaplar vermişlerdir. Buna göre, öğrencilerin anlamakta zorlandığı kavramların başında, kronoloji (X padişahı ne zaman doğdu/öldü/tahta çıktı; X beyliği ne zaman kuruldu/yıkıldı ve kaç yıl hüküm sürdü; X savaşı hangi zamanlar arasında oldu ondan önce olan en yakın savaşın tarihi neydi gibi.), yer/mekan isimleri(X devleti nerede kuruldu, başkenti neresi oldu, doğuda/batıda/kuzeyde/güneyde sınırları nereye kadardı; ilk fethettiği yerin adı yahut son kaybettiği yerin adı neydi gibi), eski Türkçe de kullanılan kavramlar(tudun- tiğın- kengeş- yabgu-emir-i çandar...gibi) ve devletlerin yönetim şekilleriyle ilgili (oligarşi, tiranlık, teokrasi, derebeylik gibi) kavramların geldiği tespit edilmiştir.

Yukarıda ki bulgular hem anket sonuçlarına hem de açık/kapalı/yapılandırılmış sorulardan elde edilen sonuçlara dayanmaktadır. Buna göre öğrencilerin kronoloji, mekan,

eski Türkçe kavramlar ve devletlerin yönetim şekilleriyle ilgili düşünceleri aşağıda verilmiştir.

'Tarihsel olayların zamanlarını öğrenmek zordur.(2nolu açık uçlu soru formu:5.soru)' görüşüne öğrencilerin %72'si katılırken *' Tarihsel olayların zamanlarını öğrenmek kolaydır.(5.soru) '* görüşüne ise öğrencilerin ancak %28'i katılmıştır. Bu verilere göre, öğrencilerin %72'si *"zaman/kronoloji"* kavramının anlaşılması güç bir kavram olduğunu belirtmektedir. Bu güçlüğün nedeni 9.sınıflara göre;

- *Tarihleri öğrenmek zor geliyor. Asıl nedeni tarihler ezberdir.*
- *Antlaşma tarihleri zor geliyor.Kafamda somutlaştıramıyorum.*
- *Tarih dersinde yalnızca tarihleri tam olarak ezberleyemiyorum.*
- *Olayları hatırlıyorum ama tarihlerini hatırlayamıyorum. Çünkü çok fazla tarih var.*
- *Padişahların doğum ölüm tarihlerini aklımda tutmakta zorlanıyorum.*
- *Kişileri ve zamanları anlayamıyorum. Çünkü çok fazla kişi ve çok fazla tarih var.*
- *Tarih dersinde tarihleri akılda tutmak dışında güçlük çekmiyorum.*
- *Tarihler arasında ilişki kuramıyorum, şeklindedir.*

Dilek'in (1999) tespit ettiği bulgularla bizim tespit ettiğimiz bulgular aynıdır. Buna göre Dilek, sınıflarda yapılan gözlemlerin değerlendirilmesi sonucunda, öğrencilerin kişileri ve tarihleri hatırlamada zorlandıkları ve bunlar arasında mantıklı ilişkiler kuramadıklarını tespit etmiştir. Öztürk ve Otluoğlu(2002), Bozcan(2002) ve Güngör(2004) de öğrencilerin kronoloji bilgisinin istenen düzeyde olmadığını altını çizmişlerdir.

9.sınıflara sorduğumuz *' Tarih derslerinde en zorlandığım konular padişahların isimleri ve savaşların tarihleridir.(2nolu açık uçlu soru formu:6.soru) görüşüne''*, öğrencilerin %39'u *"Katılıyorum"* cevabını vermiştir. Ancak, 9.sınıf öğrencileri her ne kadar yukarıdaki sorularda zaman/kronoloji kavramını öğrenmenin zor olduğunu ileri sürmüş olsa da, nicel bir araştırma tekniği olan ankette, öğrencilerin kronoloji bilgisini ölçmeye yönelik olarak hazırlanmış 6.soru, 8.soru, 11.soru ve 39.sorularda, öğrencilerin başarılı olduğu (Tablo:3.4) tespit edilmiştir.

9.sınıf öğrencilerinin anlamakta zorlandığı bir diğer kavram da *mekan/yer* kavramıdır. Mekan/yer kavramına yönelik elde ettiğimiz bulgular, Candan(1998) ve Bozcan'ın(2002) elde ettiği bulgularla paralellik göstermektedir.

Hazırlamış olduğumuz spesifik sorulardan biri olan, ‘‘Aşağıdakilerden hangisi eski çağlarda Türkiye ve çevresinde kurulan yerleşim merkezlerinden biri değildir?17.soru) sorusu, 9.sınıf öğrencilerinin *mekan* bilgisini ölçmeye yöneliktir. Bu soruda öğrencilerin %21.082’si ‘‘Alişar’’ şikkını , %9.189’u ‘‘Truva’’ şikkını , %60.54 ‘‘Homeros’’ şikkını , %9.189’u ‘‘Alacahöyük’’ şikkını işaretlemiştir. Bu sonuçlar Tablo:3.5’te grafik şeklinde daha detaylı gösterilmiştir.

Öğrenciler neden ‘‘ Eski Çağlarda Türkiye ve Çevresindeki Yerleşim Merkezlerini’’ kavrayamamış olabilir? Yada, eşdeyişle, neden yanlış kavramış olabilir? Öğrencilerin ‘‘mekan’’ kavramına yönelik düşüncelerini öğrenmek için, uzman görüşüne başvurarak şöyle bir soru hazırlanmıştır: ‘‘Aşağıda bazı tarihsel kavramların isimleri yer almaktadır. Lütfen bu kavramları sizin için önem derecesine göre sıralayınız.(2nolu açık uçlu soru formu:1.soru)’’. Bu soruya öğrencilerin bir çoğu ‘‘vatan ve Türk’’ kavramını en önemli kavram, ‘‘mekan ve göç’’ kavramını ise önemi en az olan kavram şeklinde derecelendirmişlerdir. Bu bulgulara bakarak, 9.sınıf tarih derslerinde öğrencilerin ‘‘mekan’’ kavramını önemsiz bir kavram olarak gördükleri tespit edilmiştir.

- 9.sınıf öğrencilerinin geneli tarih dersinde eski Türkçe kavramları anlamakta zorlanmaktadır. Öğrenciler ‘‘ Tudun, Tiğın, Emir-i Çandar, Kengeş, Yabgu’’ gibi kavramlar hakkında aşağıda sunulmuş yargılardan size uygun olan seçeneği ya da seçenekleri işaretleyiniz.(2nolu açık uçlu soru formu:9.soru)’’ sorusuna öğrencilerin %8.7’si ‘‘Tudun, Tiğın, Emir-i Çandar, Kengeş,Yabgu gibi kavramları öğrenmek zordur. Çünkü ders kitaplarında bu kavramlar yeterince tanıtılmıyor’’ şikkını, %6’sı ‘‘ Tudun, Tiğın, Emir-i Çandar, Kengeş,Yabgu gibi kavramlara benzeyen bir çok kavram olduğundan ezberlemesi zordur’’şikkını,%22’si ‘‘ Tudun, Tiğın, Emir-i Çandar, Kengeş,Yabgu gibi kavramlar soyuttur. Bu yüzden zihnimde canlandırmam zor oluyor’’ şikkını, %63.3’ü ise ‘‘ Öğretmenler, Tudun, Tiğın, Emir-i Çandar, Kengeş, Yabgu gibi eski Türkçe kavramlar üzerinde yeterince durmamakta, zamanında-tam olarak karşılıklarını vermemekte, sık sık tekrarlar yapmamakta bu yüzden bu kavramları anlamak zorlaşmaktadır.’’ şikkını işaretlemiştir. Bu bulgulardan

hareketle 9.sınıf öğrencilerinin, tarih derslerinde geçen eski Türkçe kavramları anlamakta bazı güçlükleri olduğu söylenebilir.

Son olarak, 9.sınıfların, yönetim şekilleri(Oligarşi, Derebeylik, Teokrasi) kavramını anlaşılması zor olan kavramlar kategorisinde değerlendirdiği anlaşılmıştır. Uzman görüşüne başvurarak hazırladığımız açık uçlu soruda’’ *Monarşi, Oligarşi, Tiranlık, Derebeylik, Teokrasi gibi kavramların gerçekte ne ifade ettiğini anlamakta güçlük çekiyorum*(2nolu açık uçlu soru formu:7.soru)’’ görüşüne, öğrencilerin %53’ü ‘’katılıyorum’’ cevabını , %12’si ‘’kararsızım’’ cevabını ve son olarak %35’i ‘’ katılmıyorum’’ cevabını vermiştir.

Öte yandan uygulamış olduğumuz anketin 33. sorusunda ‘’*Ortaçağ Avrupa’sın da toprağı ve üzerinde yaşayan köylüyü kendi malı sayan siyasal düzene ne ad verilir*’’ öğrencilerin %4.86’sı ‘’Cumhuriyet’’ şikkını, %69.73’ü ‘’Derebeylik’’ şikkını, %4.33’ü ‘’Demokrasi’’ şikkını, %21.08’i ‘’Tiranlık’’ şikkını işaretlemiştir. Bu sonuçlar Tablo:3.11’de grafik şeklinde daha detaylı gösterilmiştir.

Bu verilere bakarak, nicel araştırma tekniklerinden elde edilen sonuçlar ile, nitel araştırma tekniklerinden elde edilen sonuçların birbirini destekler nitelikte olduğu söylenebilir.

3.2.4. Dördüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmamızdaki dördüncü alt problem 9.sınıf öğrencilerinin, kavram öğretiminin önemi hakkındaki düşünceleri nelerdir? Öğrenciler, öğrendikleri tarih kavramlarının günlük hayatta kendilerine ne gibi bir faydasının olacağını düşünmekte? şeklinde formüle edilmiştir.

Dördüncü alt probleme ilişkin 9.sınıf öğrencilerine sorduğumuz’’ *Tarih derslerinde kavramları bilmek önemli midir? Neden?*(2nolu açık uçlu soru formu:12.soru)’’ sorusuna öğrencilerin geneli şu cevapları vermiştir:

- *Önemlidir. Çünkü kavramlar tarihi oluşturur.*
- *Önemlidir. Çünkü tarih dersinde o kavramlardan söz edilince herkes kavramın anlamını bilirse ders bölünüp farklı yerlere kaymaz.*
- *Önemlidir. Bu kavramları bilmeden olaylar hakkında yorum yapamayız.*

- *Evet, önemlidir. Bu kavramları anlayamıyorsak dersi takip etmek ve anlamak çok zor olmaktadır.*
- *Önemlidir. Tarih dersini kolay anlamak için ve olayları o günün çerçevesinde incelemek için kavramları bilmek gerek.*
- *Bence önemlidir. Çünkü tarih dersi o kavramlarla işleniyor. Anlamalarını bilmediğin sürece tarih dersi anlaşılmazdır.*
- *Tarih dersini soyutluktan kurtarmak ve bize daha yakın hale getirmek için gereklidir.*
- *Kavramları bilmek genel kültürümüzü ve sınavlardaki başarıyı artırır.*
- *Öğrenilen bilgilerin akılda kalması ve anlaşılır olması için kavramları bilmek önemlidir.*
- *Tarih dersindeki kavramlar dildeki harfler gibidir. Onlarsız bir şey yapamayız.*
- *Önemlidir. Çünkü o kavramlar konu içerisinde çıkar ve anlaşılmayan bir kavram çok önemli bir cümlede de anlaşılmamasına sebep olabilir.*
- *Tabi ki önemlidir, bazı kavramları bilmeden tarih nasıl bilinir ki?*
- *Önemlidir, çünkü dünya kavramları üzerine kuruludur.*

9.sınıf öğrencileri, öğrendikleri tarihsel kavramların günlük hayatta ise kendilerine yukarıdaki önem durumlarından oldukça farklı yanıtlar vermişleridir. Örneğin,

“ Öğrendiğiniz tarihsel kavramların günlük hayatta size ne gibi bir faydası olacağını düşünüyorsunuz? Açıklayın.(Inolu açık uçlu soru formu:4.soru)” sorusuna öğrencilerin birçoğu ” tarihten ders alırım, devletimi tehlikelerden korurum, dostu düşmanı tanırım” şeklinde cevaplar vermişlerdir.

Yukarıda kavram öğrenimine dair sorulan sorulara, ilginçtir ki hiçbir öğrenci olumsuz yanıt vermemiştir. Dolayısıyla, denilebilir ki uygulama yapılan 9.sınıf öğrencilerinin %100’ü tarih derslerinde öğrendikleri tarihsel kavramların gerek okulda gerekse de günlük hayatta kendileri açısından önemli olduğunu düşünmekte.

3.2.5. Beşinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmamızın beşinci alt problemi, 9.sınıf öğrencileri, birbirine yakın/benzer olan tarihsel kavramları ve birbirine karşıt/zıt olan tarihsel kavramları nasıl ayırt ediyorlar? sorusuna dayanmaktadır.

Öğrenciler, birbirine benzeyen tarihsel kavramları hangi yöntemleri kullanarak ayırt ediyorlar? Bu sorunun yanıtı, “Birbirine benzer ve yakın olan tarihsel kavramları öğrenirken nasıl bir yöntem kullanırsınız? Açıklayın.(Inolu açık uçlu soru formu:2.soru)” sorusuyla anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu soruya öğrencilerin geneli şu şekilde yanıt vermiştir:

- Farklılıklarını ortaya çıkarır, zıttını düşünürüm.
- Olayların baş harflerini anlamlı bir şekilde sıraya dizerim.
- Hayal ederim.
- Ortak yönleri arasında bağlantı kurarak.
- Aralarındaki farklılıkları ve benzerlikleri incelerim.
- Gruplandırırım.
- O tarihsel kavramı yerine göre ezberlerim.
- Arasındaki farkta dikkatimi toplarım.
- Kişilerin yerine arkadaşlarımı koyarım.
- Sözcükleri başka bir sözcükle özdeşleştiririm. Böylece aklıma daha kolay gelir.
- Kronolojik sıralama içinde düşünürüm.
- Ortak olmayan noktaları bulurum.
- Benzetme, ikisini benzetip farkları bulurum.
- Olayların isimleriyle bağlantı kurmaya çalışırım.

Öte yandan, 9.sınıf öğrencileri, “ Birbirine karşıt olan tarihsel kavramları öğrenirken nasıl bir yöntem kullanırsınız? Açıklayın.(Inolu açık uçlu soru formu:3.soru)” sorusuna ise ilginçtir ki, yukarıdaki cevapların hemen hemen aynısını vermişlerdir. Ancak, öğrenciler birbirine benzeyen/benzemeyen tarihsel kavramları ayırt etmek için kimi yöntemler öne sürmüşlerse de, bunu tam anlamıyla başarabildikleri söylenemez. Bu gerçek, uyguladığımız ankette, 9.soru, 18.soru, 34.soruda da tespit edilmiştir.

3.2.6. Altıncı Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmamızın altıncı alt problemi, 9.sınıf öğrencileri, Devlet, Türk, Vatan, Irk, Kültür gibi kavramları öğrendiğinde daha çok hangi tutumlarının artacağına inanmaktalar? sorusuna dayanmaktadır. Bu amaçla, 9.sınıfların bu kavramlara yönelik düşüncelerinin ne olduğunu test etmek için dört ayrı soru hazırlanmıştır. Örneğin bir anket sorusunda(21.soru)

Aşağıdaki seçeneklerden hangisi ‘‘Türk’’ kelimesini doğru olarak ifade eder?’’ sorusunu sorarak ‘Türk’’ kavramının kazanılma düzeyi durumunu test etmeye çalıştık. 9.sınıf öğrencileri bu soruda: %13.51’i ‘‘Türkiye sınırları içinde yaşayan kimse’’ şikkını, %4.88’i ‘‘Güçlü Kuvvetli kavimlerim ortak adı’’ şikkını, %68.64’ü ‘‘Dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşayan Türkçe’nin değişik lehçelerini soy ve bu soydan olan kimselere verilen ad’’ şikkını, %12.97’si ‘‘Asya’nın batısından Orta Avrupa’ya kadar olan bölgede yaşayan göçebe topluluk’’ şikkını işaretlemiştir. Bu sonuçlar Tablo:3.6’da grafik şeklinde daha detaylı gösterilmiştir.

Öte yandan 9.sınıfların, ‘‘Aşağıda bazı tarihsel kavramların isimleri yer almaktadır. Lütfen bu kavramları sizin için önem derecesine göre sıralayınız.[Vatan-Türk-Kültür-Ana Kaynak-Göç-Monarşi-Zaman-Mekan](2nolu açık uçlu soru formu:1.soru)’’ sorusuna verdikleri cevapta ise, %94’ü ‘‘ Türk ve Vatan’’ kavramını en önemli kavram olarak gördüğünü ifade etmiş ve bunun gerekçesini de(2nolu açık uçlu soru formu:2.soru) aşağıdaki gibi beyan etmiştir:

- Benim için en önemlisi Türk kavramıdır. Türk biziz. Türkler veya Türklük bizim parçamızdır, kişiliğimizdir.

- Benim için en önemlisi Türklük kavramıdır. Türklük her zaman her yerde çok yüce bir ırktır.

- Benim için en önemlisi Türk kavramıdır. Dünyanın neresinde olursam olayım kendi ırkımdan birini ararım.

- Benim için en önemlisi Türk ve Vatan kavramıdır. Dünyadaki en bağımsızlığına düşkün en cesur ve mert ırktır Türkler. Benim için her şeyden önce Türk gelir.

- Benim için en önemlisi Türk kavramıdır. Atatürk ne demiş: ‘‘ Bu memleket tarihte Türk’tü, bugünde Türk’tür, ebediyen Türk olarak yaşayacak..’’

- Benim için en önemlisi Türk ve vatan kavramıdır. Çünkü, Türk olmak dünya üzerindeki en yüce erdemdir. Türk olmanın gereği ise vatanını sevmektir. Türk’ün üstünde hiçbir ırk olamaz. En gelişmiş vatan sevgisi Türklerde vardır. En büyük kültür ve tarih Türklerde bulunmaktadır.

Birinci ve ikinci soruların adeta tamamlayıcısı durumunda olan ‘‘ Devlet,Türk, Vatan, Irk, Kültür gibi kavramları öğrendiğinizde hangi tutumunuzun daha çok artacağına inanırsınız.(2nolu açık uçlu soru formu: 3.soru)’’ sorusuna öğrencilerin %98’i

“*Vatanseverlik ve Milliyetçilik*” cevabını vermiştir. Keskin’in (2002) yaptığı araştırmada da bizim tespitlerimize benzer bulgulara ulaşılmıştır. Söz konusu araştırmada; Ulus (Millet), Vatan, Şehit, Gazi, Milliyetçilik gibi kavramların, diğer kavramlara oranla daha fazla kazanıldığı tespit edilmiştir. Denilebilir ki, uygulama yaptığımız 9.sınıf öğrencileri için “*Devlet, Türk, Vatan, Irk, Kültür*” kavramları öğrencilerin “*Vatanseverlik ve Milliyetçilik*” yönünde tutumlarını arttırmaktadır.

3.2.7. Yedinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmamızın yedinci alt probleminde ise şu sorulara yanıt aranmıştır: 9.sınıf öğrencileri, öğretmenlerin tarihsel kavram öğretiminde ne gibi bir etkisi olduğunu düşünüyorlar? 9.sınıf öğrencileri, tarih derslerinde öğretilen kavramların ne tür özelliklere sahip olmasını istiyorlar? Tarih derslerinde kullanılan araç gereçlerin kavram öğretimi üzerinde ne gibi bir etkisi vardır? 9.sınıf öğrencileri, okul dışında, tarihsel kavramları daha çok nerelerde öğreniyorlar? 9.sınıf öğrencileri daha çok tarihin hangi kısmını merak ediyorlar ve tarihe yönelik düşünceleri nasıldır? 9.sınıf öğrencilerinin tarih ders kitaplarına yönelik düşünceleri ve bu konudaki önerileri nelerdir? 9.sınıf öğrencilerinin tarih derslerinde verimi arttırmak için ne gibi önerileri vardır?

- “*Kavram ve Terimleri öğrenmenizde öğretmenlerin nasıl bir katkısı olduğunu düşünüyorsunuz? Açıklayın.(İnolu açık uçlu soru formu:6.soru)*” sorusuna öğrencilerin neredeyse %100’ ü “*çok büyük katkısı var, ne öğrendiysek onlar sayesinde öğrendik, onlar bizim her şeyimiz*” şeklinde yanıtlamıştır. 9.sınıflarda öğretmenlere karşı oluşmuş bu mutlak güvenilir öğretmen imajının sebebi yada sebepleri nelerdir?

- 9.sınıf öğrencilerinin tarih derslerinde öğretilen kavramların seçiminde ne tür özellikler aradığını tespit etmek için, “*Tarih derslerinde tarihsel kavramların seçimi sizce nasıl olmalıdır? Lütfen size uygun olan seçenek ya da seçenekleri işaretleyiniz?(2nolu açık uçlu soru formu:15.soru)*” sorusu sorulmuştur. Buna göre 9.sınıf öğrencilerinin %82.3’ü “*Tarihteki temel olgular hakkında bilgi vermeli*” şikkını, %36.7’si “*Hayal gücümüzü harekete geçirmeli*” şikkını, %75.6’sı “*Ulusumuzun gelenek göreneklerini tanıtmalı*” şikkını, %63.7’si “*Tarihten dersler çıkarmamıza yardım etmeli*” şikkını, %91.3’ü “*Akılda kalıcı,*

basit ve anlaşılır olmalı’’ şikkını, %41.9’u ‘*’Barışçı bir tarih anlayışına katkı sunmalı’’* şikkını ve son olarak %50’2’si ‘*’Dünya tarihini öğrenmemize katkı sunmalı’’* şikkını işaretlemiştir. Bu verilere göre, 9.sınıf öğrencilerinin büyük çoğunluğu tarihsel kavramların *akılda kalıcı, basit, anlaşılır; tarihteki temel olgular hakkında bilgi vere; ulusun gelenek göreneklerini tanıtan* özelliklere sahip olmasını istedikleri söylenebilir.

■ Tarih derslerinde kullanılan araç gereçlerin kavram öğretimi üzerinde nasıl bir etkisi vardır? sorusuna da yedinci alt problemde cevap aranmıştır. Bu amaçla 9.sınıflara sorduğumuz, ‘*’ Tarihsel kavramları öğrenirken harita, fotoğraf, cd, slayt, vb. araçların öğrenmenize katkısı var mıdır? Nasıl?(Inolu açık uçlu soru formu:7.soru) ’’* sorusu sorulmuş ve öğrencilerin büyük çoğunluğundan aşağıdaki cevaplar alınmıştır:

- *Zihnimde hayal etmeme, canlandırmama yardımcı oluyor.*
- *Katkısı vardır. İlgimi çeken bir fotoğraf bile zihnime kazınır ve o olayı bir daha asla unutmam.*
- *Görerek öğrendiğim için bu gibi araç gereçlerin öğrenmemde katkısı vardır.*
- *Görsel olarak edinilen bilgi sözel bilgiyle bir araya gelince daha kalıcı oluyor.*
- *Elbette katkısı var. Bir kavramı sadece dinlemek başka, görmek, dinlemek, okumak daha farklı bir şey. İnsanın gördüğü şeyleri aklında tutması daha kolay.*
- *Yalnızca yazı yazarak, hocayı dinleyerek kavram öğrenmek yerine gezip görmek, dinlemek daha etkili olur.*
- *8. sınıfta tarih derslerini barkovizyon ortamında işliyorduk. Belki daha eğlenceli olması, daha fazla ilgi çekmesine neden olduğundan pozitif bir etkisi vardı.*
- *Tabi ki bu şekilde tarih dersi sıkıcı olmuyor, daha çok ilgi çekici oluyor.*
- *Tabi ki iyi bir katkısı olur. Böylece öğrenciler kitaplara gömülüp ezberlemek yerine akılda kalıcı bir eğitim almış olur.*
- *Olabilir. Yer, mekan, olay görsel öğelerle daha kolay kavranır.*
- *Görsel olduğu için zihinde somutlaştırabiliyorsun. Örneğin savaşlardaki olaylar dendiği zaman önceden izlediğim belgesel aklıma gelir.*

Yukarıdaki verilere göre, tarih derslerinde harita, fotoğraf, belgesel, cd, slayt gibi araçların kullanılmasının tarihsel kavramların öğrenilmesinde olumlu bir etkiye sahip olduğu söylenebilir.

- 9.sınıfların tarih ders kitapları hakkındaki düşüncelerini test etmek için uzman görüşü eşliğinde hazırladığımız “ Tarih ders kitabı hakkındaki düşüncenizi belirtmek için uygun gördüğünüz parantezi işaretleyin(2nolu açık uçlu soru formu:17.soru).” sorusuna, öğrencilerin %82’si “Gereksiz bilgilerle dolu olduğunu düşünüyorum” şikkını, %73’ü “Yetersiz buluyorum”, %75’i “Anlaşılmaz ifadeler içerdiğini düşünüyorum” şikkını, %79’u “Çok sıkıcı buluyorum” şikkını, %61’i “Yeterli resim olduğunu düşünmüyorum” şikkını, %36’sı ise “Kavramların günümüzdeki karşılığı belirtilmiyor.” şikkını işaretlemiştir. Bu bulgulara dayanarak bir çok 9.sınıf öğrencisinin tarih ders kitaplarını yetersiz, anlaşılmaz ve sıkıcı bulduğu söylenebilir.

- Öğrenciler tarihsel kavramları yalnızca okulda mı öğrenirler? Okul dışında tarihsel kavram öğrenimi devam etmekte midir? Araştırmamızda ortaya çıkan kimi bulgular, bu soruların cevabı niteliğindedir. “Okul dışında en çok hangi ortamlarda tarihsel kavramları öğreniyorsunuz?(2nolu açık uçlu soru formu:16.soru)” sorusuna öğrencilerin %91’i “evde ve yakın çevremde”, %4’ü “kitap, sözlük, dergi, gazetelerde”, %2’si “tv ve sinemalarda” %1’i “internette” %2’si’de “hepsinden” öğrendiğini belirtmiştir. Bu verilere göre, 9.sınıfların, okul dışında en çok evde ve yakın çevresinde tarihsel kavramları öğrendiği söylenebilir.

- 9.sınıfların, daha çok tarihin hangi kısmını merak ettiklerini test etmek için öğrencilere, “ Aşağıda ki tarih çağlarından hangisini daha çok merak ediyorsunuz?(2nolu açık uçlu soru formu:11.soru)” sorusu yöneltilmiştir. Buna göre öğrencilerin, %71.8’i ilkçağı, %19.2’si “Ortaçağı”, %3.7’si “Yeniçağı”, %2.3’ü “Yakınçağı” ve son olarak %3’ü ise “ Tarih öncesi çağları” “çok” merak ettiğini belirtmiştir. Bu verilere göre uygulama yapılan 9.sınıf öğrencilerinin, tarihin daha çok ilk çağ kısmını merak ettiği söylenebilir.

Bu araştırmada elde edilen bir diğer bulgu ise, ‘‘Aşağıdaki coğrafik alanlardan hangisinin tarihi daha çok ilginizi çekmektedir.(18.soru)’’ sorusundan çıkan verilere dayanmaktadır. Buna göre, ‘‘Şu anda yaşadığım semtin tarihini merak ediyorum’’ şikkını öğrencilerin %10.3’ü, ‘‘ Doğduğum ilin/ilçenin/köyün tarihini merak ediyorum’’ şikkını %11’i, ‘‘Türkiye’nin tarihini merak ediyorum’’ şikkını %27.8’i, ‘‘ Dünya tarihini merak ediyorum’’ şikkını %40.1’i, ‘‘Avrupa tarihini merak ediyorum’’ şikkını %10.8’i işaretlemiştir. Bu bulgulara göre, uygulama yapılan 9.sınıf öğrencilerinin ilgisinin daha çok Türkiye ve dünya tarihi üzerinde yoğunlaştığı söylenebilir.

9.sınıfların zihninde oluşturduğu tarih düşüncesine dair ortaya çıkan bir diğer bulguya göre; öğrenciler tarihin daha çok ‘‘tekerrürden ibaret(71.2)’’ olduğuna ve tarihte bir kötüye gidişin(%1) olmadığına inandıkları söylenebilir. Bu bulguya aşağıdaki verilerin yorumlanması neticesinde ulaşılmıştır. *Tarihi gelişmeleri bir çizgiye benzetirsek, sizce tarihi gelişme aşağıdaki çizgilerden hangisine benzer?(2nolu açık uçlu soru formu:19.soru)’’* sorusuna 9.sınıf öğrencilerinin, %4’ü ‘‘İyi yönde gelişme gösterir’’, %6 ‘sı ‘‘Aynı yönde devam eder.’’, %1’i ‘‘Kötü yönde gelişme gösterir’’, %71.2’si ‘‘Tarih tekerrürden ibarettir’’, %9.2’si ‘‘ Geçmişin bazı dönemleri hakkında yeterince bilgi olmadığından tarih kesinti halindedir’’ ve son olarak %8.6’sı ‘‘Tarih hem iyi yönde hem kötü yönde gelişir’’ şikkını işaretlemiştir.

- Yedinci alt probleme dair elde ettiğimiz son yorum ise ‘‘ Tarih derslerinin verimliliğini arttırmak için aşağıda bazı seçenekler verilmiştir. Lütfen, bu seçenekleri önem derecesine göre sıralayınız.(2nolu açık uçlu soru formu:8.soru)’’ sorusundan elde edilen bulgulara dayanmaktadır. Bu sorudan elde edilen en önemli bulgu şudur: Öğrencilerin %93.4’üne göre, tarih derslerinde verimliliği arttırmak için ‘‘Müzelere ve arkeolojik kazı alanlarına geziler düzenlemek’’ gerekir. Yine bu sorudan çıkan bir diğer önemli bulgu ise, 9.sınıf öğrencileri için ‘‘Ders kitabı okutulması ve Öğretmenin anlatması’’ tarih derslerinde etkililiği arttırmada fazla bir önem(%84.7) taşımamaktadır.

BÖLÜM IV: TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde, araştırmada elde edilen bulgulara dayalı sonuçlar ve bu bahisle diğer araştırma sonuçları da göz önünde bulundurularak tartışma yoluna gidilmiştir. Ayrıca araştırmanın başlangıcında amaçlar arasında bulunmayan ancak bulguların yorumlanması sonucu elde edilen ve Tarih öğretimi alanında da önemli olduğu düşünülen bazı bulguların da sonuçlarına yer verilmiş ve bu sonuçlardan öneriler geliştirme yoluna gidilmiştir.

4.1. SONUÇ ve TARTIŞMA

Ülkemizde tarihsel kavram öğretimine yeterince önem veriliyor mu? Öğrencilerin, tarihsel bilgi ve tarihsel kavram düzeyleri nasıldır? Tarih derslerinde öğrencilerin başarı yada başarısızlık düzeyi ünitelerden üniteye, yahut konudan konuya göre değişme göstermekte midir? Tarihsel kavramlar yeterince anlaşılabilir mi? Öğrenciler tarihsel kavramları yeterince tartışabiliyor mu? Öğrenci tarih konularını daha çok nerelerde öğreniyor? Tarihsel bir kavramı anlamak için neler yapılabilir? Birbirine yakın ve benzer olan tarihsel kavramlar birbirinden nasıl ayırt edilebilir? Birbirine karşıt olan tarihsel kavramlar nasıl öğretilebilir?

4.1.1.Tarihsel Kavramlara Yönelik Elde Edilen Sonuçlar

* Nicel ve nitel veri toplama tekniklerinin bir arada kullanıldığı bu araştırmada, MEB'in öğrencilere kazandırmaya çalıştığı tarihsel kavramların beklenen düzeyde kazandırılmadığı, öğrencilerin tarihsel kavramların tanımlarını eksik bildiği, tarihsel kavramları birbirine karıştırdığı ayrıca birçok öğrencinin tarih bilgisinin eksik ve yanlış olduğu tespit edilmiştir. Araştırmamızda 9.sınıflara, tarihsel kavramları (tudun, göç, türk, derebeylik, yabgu, ana kaynak, zaman, mekan...vb) içeren çoktan seçmeli anket soruları sorulmuştur. Kimi sorularda(Tablo:3.3, Tablo:3.6, Tablo:3.11 gibi) yapılan eğitim öğretim etkili görünmesine rağmen, tam öğrenme alt sınırı olan %70 ve üstüne ulaşamadığı tespit edilmiştir. Bu araştırmada %70 ve üstüne 12 kavramdan ancak 4 tanesinde ulaşılmıştır. Bloom'un (Senemoğlu:2004) tespit ettiği tam öğrenme alt sınırı olan %75'e göre ise;

öğrenilmiş kabul edilen kavramların sayısı 3'e düşmektedir. Keskin'in (2003) araştırmasında da bizimkine yakın sonuçlar elde edilmiş; öğrencilerin, 11 kavramdan yalnızca 2'sinde tam öğrenme alt sınırı olan %70 ve üzerine çıkabildikleri saptanmıştır.

9.sınıf öğrencilerinin, kavram öğreniminde başarıları neden bu derece düşüktür? Bu durumun nedenlerinden biri, öğrencilerin tarihsel kavramlara yönelik tutumlarıyla ilgili olabilir. Birçok öğrenci tarihsel kavramlara önyargıyla bakmakta; tarihsel kavramların anlaşılması güç ayrıntılar olduğuna inanmaktadır. Örneğin, açık uçlu bir soruda “ *Tarihsel kavramları anlamak/kazanmak zordur.(2nolu açık uçlu soru formu:10.soru)*” görüşüne öğrencilerin %80'i katılmıştır. 9.sınıflarda, tarihsel kavramlara yönelik bu negatif tutumun nedeni, kavram öğrenmenin “ *işe yaramayan bir etkinlik, faydası olmayan bir çaba, yahut zaman kaybı*” olduğu türünden kaba inanışlardan kaynaklı değildir. Bilakis öğrenciler kavram öğretiminin çok önemli olduğunu düşünmektedirler. Sözelimi;” *Tarih derslerinde kavramları bilmek önemli midir? Neden(2nolu açık uçlu soru formu:12.soru)* ” sorusunu öğrencilerin %100'ü “*önemlidir*” diye yanıt vermiştir. 10. ve 12. sorudan elde edilen veriler bir arada değerlendirildiğinde şöyle bir sonuç ortaya çıkmaktadır: 9.sınıf öğrencileri, tarihsel kavramları bilmenin önemli olduğunu inanıyor; fakat aynı zamanda bu kavramlara “*öğrenilmesi zor kavramlar*” gözüyle bakıyorlar. Bozcan'ın (2004)da belirttiği gibi, bu durumun nedeni ülkemizde kavram öğretimine yeterince önem verilmiyor oluşu olabilir.

* Bu araştırma da ortaya çıkan bir diğer gerçek ise, 9.sınıf öğrencilerinin tarih biliminin en temel kavramlarından biri olan “*ana kaynak*” hakkında bile oldukça sınırlı bilgiye sahip oldukları yönündedir.

“*Aşağıdakilerden hangisi Ana Kaynak kavramının doğru tanımıdır(4.soru-Tablo3.3)*” sorusuna öğrenciler, %15.67'si “*Her türlü belgenin korunduğu yerdir*”, %1.635'i “*Halk arasında ağızdan ağıza söylenen eserlerdir*”, %67.56'sı “*Doğrudan doğruya tarihi bir olayı yaşayan kişilerin verdikleri bilgi ve eserlerdir*”, %15.135'i “*Tarihsel verilerin zamana mekana göre sınıflandırılmasıdır*” cevabını vermişlerdir. Yukarıdaki verilere bakıldığında görülmektedir ki, “*ana kaynak*” kavramının doğru tanımını(Tablo:3.3) bir çok 9.sınıf öğrencisi bilmemektedir.

Ana kaynağa yönlendirilmeyen bir öğrenci, pek tabiidir ki, ana kaynağın ne olduğunu bilmemesinin yanında, tarih biliminde ana kaynağın ne kadar önemli olduğunu da asla kavrayamayacaktır. Ülkemizde tarih öğretmenlerinin, bu mevzunun önemini kavramış olduğu söylenemez. Diriöz' ün (2006) yaptığı araştırmada bu durum şöyle tespit edilmiştir: "...öğretmenler, öğrencileri [ana] kaynaklara yönlendirerek birer tarihçi gibi çalışma etkinliklerini gerektiği kadar yapmamaktadırlar" (s:161). Öğretmenlerdeki bu ilgisizlik Dilek'in ifade ettiği gibi, öğrencilerin kaynak veya delil karşısında ulaştıkları sonuçları ve sorulara verdikleri karşılıkları etkilemektedir (www.egitim.aku.edu.tr/ddilek.htm). Tarihçilerin, tarihi yorumlamalarında birer işaret kazığı görevi gören ana kaynaklar, tarih biliminin temel taşlarıdır. Onlar olmadan, tarih biliminde bilimsellikten ziyade keyfilikler başını alıp gidecektir. Collingwood'un (2000) tespit ettiği gibi, ana kaynaklar olmasaydı, tarihçi geçmişi asla bilemezdi.

* Bu araştırmada ortaya çıkan önemli bir gerçekte, "*mekan/yer*" kavramının istenilen düzeyde kazandırılmadığıdır. Anketin 17.sorusunda öğrencilerin %21.082'si "Alişar" şikkını , %9.189'u "Truva" şikkını , %60.54 "Homeros" şikkını , %9.189'u "Alacahöyük" şikkını(Tablo:3.5) işaretlemiştir.

Yukarıdaki bulgulara bakarak, 9.sınıf tarih derslerinde öğrencilerin "Eski çağlarda Türkiye ve Çevresindeki Yerleşim Merkezleri" ünitesinde geçen "*Mekan/yer*" kavramını kazanamadıkları(Tablo:3.5) tespit edilmiştir. 9.sınıf öğrencileri neden " Eski Çağlarda Türkiye ve Çevresindeki Yerleşim Merkezlerini" kavrayamamış olabilir? Eşdeyişle, neden yanlış kavramış olabilir? Öğrencilerin "*mekan/yer*" kavramına yönelik düşüncelerini öğrenmek için, uzman görüşüne başvurarak şöyle bir soru hazırladık. Buna göre: "*Aşağıda bazı tarihsel kavramların isimleri yer almaktadır. Lütfen bu kavramları sizin için **önem derecesine** göre sıralayınız.(Inolu açık uçlu soru formu:1.soru)*" sorusuna verdikleri cevaplarda, öğrencilerin bir çoğu "vatan" kavramını en önemli kavram sayarken "*mekan/yer*" kavramını ise önemi en az olan kavramlardan saymışlardır. Bu bulgulara bakarak, 9.sınıf tarih derslerinde öğrencilerin "*mekan*" kavramını önemsiz bir kavrammış gibi gördükleri tespit edilmiştir. 9.sınıf öğrencilerinin kavramlara karşı tutumlarının sonuçları etkilediği ileri sürülebilir.

Piaget'nin (Ata:2002), kendisi de, 7-10 yaş arasındaki çocukların *mekan/yer* kavramlarına ait bazı tanımlarına dikkat çekmiş, 9 yaşına kadar görülen öğrencilerin 4/3'nün aynı zamanda hem Cenevizli hem de İsviçreli olunabileceğini kabul etmediklerini, yani parça-bütün ilişkisini kavrayamadıklarını tespit etmiştir.

Tarih bilimi için tarihi mekanların, sadece belli mevkileri ifade eden birer ad olmaktan öte çok büyük önemi vardır. Eskiden, yeni bir köy veya kasaba kuruluşunda, oraya yeni bir ad aramaya ihtiyaç kalmaksızın, yerleşen topluluğun adı verilmiştir. Anadolu bunun en güzel örnekleriyle doludur. Bu adlar bize, aynı adı taşıyan boy, aşiret, cemaat gibi grupların nasıl bir yayılma gösterdiklerini anlatır. Mekan/yer bilgisinin diğer bir faydası da, tarih boyunca var olan devletlerin neden başka yerlerde değil de şimdi bulundukları yerlerde kurulduğunun önemli ip uçlarını da verirler.

Öğretmenler tarih derslerinde "*mekan/yer*" bilgisinin önemine yeterince değinmek midirler? Eğitim politikacılarının öğrencilerde ki "*mekan/yer*" kavramının gelişmesi yönünde müspet çalışmaları var mıdır?

* Bu araştırmadan elde edilen bir diğer önemli bulgu ise, 9.sınıf öğrencilerinin tarihsel vakaların kronolojisini öğrenmekte hayli zorlandıkları gerçeğine dayanmaktadır. "*Tarihsel olayların zamanlarını öğrenmek zordur.*(2nolu açık uçlu soru formu:5.soru)" görüşüne öğrencilerin %72'si katılırken "*Tarihsel olayların zamanlarını öğrenmek kolaydır.*(2nolu açık uçlu soru formu:5.soru)" görüşüne ise öğrencilerin ancak %28'i katılmıştır.

9.sınıflara sorduğumuz bir diğer soruda "*Tarih derslerinde en zorlandığım konular padişahların isimleri ve savaşların tarihleridir.*(2nolu açık uçlu soru formu:6.soru)" görüşüne, öğrencilerin büyük çoğunluğu (%29) "*Katılıyorum*" cevabını vermişlerdir.

Yine 9.sınıf öğrencilerine sorduğumuz, "*Tarih dersinde anlamakta güçlük çektiğiniz kavramlar nelerdir?*(1nolu açık uçlu soru formu:5.soru)" sorusuna bir çok öğrenci "*Sadece tarihleri tam olarak hatırlayamadığımı*" ifade etmiş, bunun nedenini ise tarihlerin "*ezbere dayanıyor*" oluşuna ve "*tarihi olayların çok fazla olmasına*" bağlamışlardır.

Bozcan(2002) da ilköğretim 4.ve 5.sınıf öğrencilerince zaman dilimlerinin tam olarak anlaşılmadığını(s:168) ortaya koymuştur. 1946'da Piaget(Ata:2002), çocukta zaman kavramının gelişmesine ilişkin bulgularını ortaya koymuş ve çocuğun soyut zaman ile uğraşmadaki zorluğunu göstermiştir. Buna göre, 11 yaşına kadar çocukların 4/3'ü zaman şeridini anlamamaktadır.

Fakat 9.sınıf öğrencileri, açık uçlu ve yapılandırılmış sorularda her ne kadar zaman/kronoloji kavramını öğrenmenin zor olduğunu ileri sürmüş olsa da, nicel bir araştırma tekniği olan ankette, kronoloji bilgisini ölçen 6.soru, 8.soru, 11.soru ve 39.soruların tamamında öğrenme sınırı olarak kabul edilen %70'i (Tablo:3.4) aşmışlardır.

Bozcan(2002), tarih derslerinde kronolojiye sıkı sıkıya bağlı kalınmasının pedagojik anlamda büyük bir yanlışlık olduğunu ileri sürmüştür. Ancak, tarihte "neden" sorusu, çoğu zaman birbirini izleyen olayların bir açıklaması şeklinde olmaktadır. Örneğin, Cumhuriyet neden 1920'de değil de 1923'te kuruldu gibi. Etkili bir tarih öğretiminde olayların birbiri ardı sıra sunulması gerekmektedir. Carr'ın (1996) belirttiği gibi, [t]arihi dönemlere bölmek bir olgu değil, gerekli bir varsayım ya da düşünce aracıdır; aydınlatıcı olduğu ölçüde geçerlidir(s:72).

Öğretmenler derslerde, kronoloji bilgisinin tarih bilimi açısından önemine yeterince vurgu yapıyorlar mı? Tarih derslerinde kronoloji bilgisinin geliştirilmesi için neler yapılabilir?

* Nitel ve nicel araştırma tekniklerinin birlikte kullanıldığı bu çalışmada ortaya çıkan bir diğer gerçekte, disiplinler arası olan tarihsel kavramlar, disipline özgü tarihsel kavramlara oranla daha fazla kazanılmaktadır. Anket'in 3.sorusu(*ekonomi*-%88,76), 9.sorusu(*kültür*-%75) ve 27.sorusundan(*göç*-%90.81) elde edilen nicel veriler, söz konusu kavramların kazanılma düzeylerinin yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Benzer bulgulara Keskin(2003) tarafından da ulaşılmıştır.

Örneğin göç kavramını ele alalım. Bilindiği gibi, "göç" kavramı disiplinler arası bir kavramdır. Sosyolojinin temel kavramlarından biride göçtür. Bu çalışmada göç kavramının diğer kavramlara oranla daha yüksek bir düzeyde(%90.81) kazanıldığı görülmüştür. Bu sonuçlardan hareketle şöyle bir genelleme yapılabilir: 9.sınıf öğrencileri tarih derslerinde,

disiplinler arası kavramları, disipline özgü kavramlara oranla daha yüksek oranda kazanmaktadırlar.

Bruner'e (1961) göre, tarihte diğer derslerle bağlantı gereklidir. Öğretmenler tarih derslerinde daha zengin bir öğretme/öğrenme yaşantısı oluşturmak için konuları ve dersleri birbiriyle ilişki içinde olacak şekilde düzenlemelidirler. Öztürk ve Otluoğlu'na (2002) göre de, “örneğin Sosyal Bilgiler öğretmeni, Matematik, Fen Bilgisi, Türkçe gibi derslerin öğretmenleriyle ilgili konularda işbirliğine gitmelidir” (s:83). Bu yaklaşımla tarih derslerinde kullanılan kimi kavramların, diğer derslerin kavramlarıyla *entegre* olabileceğini düşünmekteyiz.

* 9.sınıf öğrencilerine sorduğumuz’’ *Tarih derslerinde kavramları bilmek önemli midir? Neden?(2nolu açık uçlu soru formu:12.soru)*’’ sorusuna öğrencilerin geneli şu cevapları vermiştir:

- *Önemlidir. Çünkü kavramlar tarihi oluşturur.*
- *Önemlidir. Çünkü tarih dersinde o kavramlardan söz edilince herkes kavramın anlamını bilirse ders bölünüp farklı yerlere kaymaz.*
- *Önemlidir. Bu kavramları bilmeden olaylar hakkında yorum yapamayız.*
- *Evet, önemlidir. Bu kavramları anlayamıyorsak dersi takip etmek ve anlamak çok zor olmaktadır.*
- *Önemlidir. Tarih dersini kolay anlamak için ve olayları o günün çerçevesinde incelemek için kavramları bilmek gerek.*
- *Bence önemlidir. Çünkü tarih dersi o kavramlarla işleniyor. Anlamalarını bilmediğin sürece tarih dersi anlaşılmazdır.*
- *Tarih dersinde soyutluktan kurtarmak ve bize daha yakın hale getirmek için gereklidir.*
- *Kavramları bilmek genel kültürümüzü ve sınavlardaki başarıımızı artırır.*
- *Öğrenilen bilgilerin akılda kalması ve anlaşılır olması için kavramları bilmek önemlidir.*
- *Tarih dersindeki kavramlar dildeki harfler gibidir. Onlarsız bir şey yapamayız.*
- *Önemlidir. Çünkü o kavramlar konu içerisinde çıkar ve anlaşılmayan bir kavram çok önemli bir cümlede de anlaşılmamasına sebep olabilir.*

- *Tabi ki önemlidir, bazı kavramları bilmeden tarih nasıl bilinir ki?*
- *Önemlidir, çünkü dünya kavramlar üzerine kuruludur.*

9.sınıf öğrencileri, öğrendikleri tarihsel kavramların günlük hayatta ise kendilerine yukarıdaki önem durumlarından oldukça farklı yanıtlar vermişlerdir. Örneğin,

“ *Öğrendiğiniz tarihsel kavramların günlük hayatta size ne gibi bir faydası olacağını düşünürsünüz? Açıklayın.(Inolu açık uçlu soru formu:4.soru)*” sorusuna öğrencilerin birçoğu “ *tarihten ders alırım, devletimi tehlikelerden korurum, dostu düşmanı tanırım*” şeklinde cevaplar vermişlerdir.

Yukarıda kavram öğrenimine dair sorulan soruya, ilginçtir ki hiçbir öğrenci olumsuz yanıt vermemiştir. Dolayısıyla, denilebilir ki uygulama yapılan 9.sınıf öğrencilerinin %100’ü tarih derslerinde öğrendikleri tarihsel kavramların gerek okulda gerekse de günlük hayatta kendileri açısından önemli olduğunu düşünmekte.

* 9.sınıf öğrencileri, birbirine yakın/benzer olan tarihsel kavramları ve birbirine karşıt/zıt olan tarihsel kavramları nasıl ayırt ediyorlar?

9.sınıf öğrencileri, birbirine benzeyen tarihsel kavramları hangi yöntemleri kullanarak ayırt ediyorlar? Bu sorunun yanıtı, “*Birbirine benzer ve yakın olan tarihsel kavramları öğrenirken nasıl bir yöntem kullanırsınız? Açıklayın.(Inolu açık uçlu soru formu:2.soru)*” sorusuyla anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu soruya öğrencilerin geneli şu şekilde yanıt vermiştir:

- *Farklılıklarını ortaya çıkarır, zıttını düşünürüm.*
- *Olayların baş harflerini anlamlı bir şekilde sıraya dizerim.*
- *Hayal ederim.*
- *Ortak yönleri arasında bağlantı kurarak.*
- *Aralarındaki farklılıkları ve benzerlikleri incelerim.*
- *Gruplandırırım.*
- *O tarihsel kavramı yerine göre ezberlerim.*
- *Arasındaki farkta dikkatimi toplarım.*

- *Kişilerin yerine arkadaşlarımı koyarım.*
- *Sözcükleri başka bir sözcükle özdeşleştiririm. Böylece aklıma daha kolay gelir.*
- *Kronolojik sıralama içinde düşünürüm.*
- *Ortak olmayan noktaları bulurum.*
- *Benzetme, ikisini benzetip farkları bulurum.*
- *Olayların isimleriyle bağlantı kurmaya çalışırım.*

Öte yandan, 9.sınıf öğrencileri, “ Birbirine **karsıt** olan tarihsel kavramları öğrenirken nasıl bir yöntem kullanırsınız? Açıklayın.(1nolu açık uçlu soru formu:3.soru)” sorusuna ise ilginçtir ki, yukarıdaki cevapların hemen hemen aynısını vermişlerdir. Ancak, öğrenciler birbirine benzeyen/benzemeyen tarihsel kavramları ayırt etmek için kimi yöntemler öne sürmüşlerse de, bunu tam anlamıyla başarabildikleri söylenemez. Bu gerçek, uyguladığımız ankette 9.soru, 18.soru, 34.soruda da tespit edilmiştir. Bellek destekleyici stratejiler (imajlar, sözel semboller) özellikle sözcüklerin, terimlerin ve kavramların öğrenilmesine, hatırlanmasına yardımcıdırlar. Moely’ in (Senemoğlu:2004) yaptığı araştırmada da, “sınıflarda bellek destekleyici stratejilerin öğretime çok az yer verildiği, bu yüzden de öğrencilerin bazı kavramları ayırt etmede zorluklar yaşadıkları tespit edilmiştir.

Ata’ya (2002) göre, somut işlem döneminde çocuklara, somut nesnelere bağlı olarak karşılaştırma, sınıflama, sıralama yaptırılmalıdır. Örneğin İngiltere’de, modern dönemdeki evler, ile Tudor ve Roma dönemi evler karşılaştırılmakta, çocuğun, son 400 yılda hızlı değişimin olduğu sonucuna ulaşması sağlanmaktadır. Eskiçağ tarihinde de, gündelik hayat, piramitler, endüstri, ticaret, tarım gibi konular üzerinde durulmaktadır. Ülkemizde ki tarih öğretiminin, İngiltere örneğinden bambaşka olduğu bilinmektedir.

* Bu araştırmada ortaya çıkan bir diğer sonuç ise, 9.sınıf öğrencilerinin birçoğunda tarih dersinde kullanılan eski Türkçe kavramları anlamakta güçlükleri olduğu yönündedir. Öğrenciler “ *Tudun, Tiğin, Emir-i Çandar, Kengeş, Yabgu*” gibi kavramlar hakkında aşağıda sunulmuş yargılardan size uygun olan seçeneği ya da seçenekleri işaretleyiniz.(2nolu açık uçlu soru formu:9.soru)” sorusuna öğrencilerin %8.7’si “*Tudun, Tiğin, Emir-i Çandar, Kengeş,Yabgu* gibi kavramları öğrenmek zordur. Çünkü ders kitaplarında bu kavramlar yeterince tanıtılmıyor” şikkını, %6’sı “ *Tudun, Tiğin, Emir-i Çandar, Kengeş,Yabgu* gibi

kavramlara benzeyen bir çok kavram olduğundan ezberlemesi zordur” şikkını, %22’si “*Tudun, Tiğın, Emir-i Çandar, Kengeş, Yabgu gibi kavramlar soyuttur. Bu yüzden zihninde canlandırmam zor oluyor”* şikkını, %63.3’ü ise “*Öğretmenler, Tudun, Tiğın, Emir-i Çandar, Kengeş, Yabgu gibi eski Türkçe kavramlar üzerinde yeterince durmamakta, zamanında-tam olarak karşılıklarını vermemekte, sık sık tekrarlar yapmamakta bu yüzden bu kavramları anlamak zorlaşmaktadır.”* şikkını işaretlemiştir.

Yukarıdaki soruda da görüldüğü gibi tarih biliminde bazı spesifik kavramlar kullanılmaktadır. Buna Husbands’ın(1996) deyiimiyle tarihin dili denir. 9.sınıf öğrencilerinin %22’si tarihsel dilin/kavramların soyut olduğunu, bu yüzdende anlaşılmasında güçlükleri olduğunu ifade etmiştir. Yapılan araştırmalar somut kavramların öğrencilerce anlaşılabilirdiğini, ancak soyut kavramların yeterince anlaşılamadığını göstermektedir. Piaget’ye (Ata:2002) göre, ergenlik ve sonrası dönemde çocuklarda, hipotetik düşünme yetenekleri gelişmeye başlar. Yine Piaget bu dönemde, çocuğun genelleme, tümdengelim, tümevarım yapabildiğini; ve ancak bu yıllarda tarihin soyut dilini tam olarak çözebildiğini öne sürer. Gerçektende, Charlton’un(Dilek:2001) 14 yaş öğrencileri üzerinde yaptığı bir araştırmada çocukların tarihin diliyle ilgili kavramların yarısına yakını anlamadıkları ortaya çıkmıştır.

Bu durumun ortaya çıkmasındaki en önemli etkenlerden biri, ülkemizde kavram öğretimine gereken önemin verilmeyişidir. Açık uçlu sorularda da görülmüştür ki (%63.3)öğretmenlerin çoğu eski Türkçe kavramlar üzerinde durmamakta, zamanında tam olarak karşılıklarını vermemekte ve sık sık tekrarlar yapmamaktadır. Bu da öğrencilerin eski Türkçe kavramları öğrenmesinin önünde bariyer oluşturmaktadır.

* Bu araştırmada elde edilen bir diğer sonuç, bir üniteden diğer üniteye geçildikten sonra, yeni üniteye kavramların eski üniteye kavramlarla bir mukayesesinin yapılmadığıdır. Bu gerçek uyguladığımız açık uçlu soru formlarında ortaya çıkmıştır. “*İslamiyet’ten önce Türkiye Tarihi ve İslamiyet’ten sonra Türkiye tarihi (2nolu açık uçlu soru formu:20.soru)”* yada “*Coğrafi keşiflerden önce dünya tarihi ve Coğrafi keşiflerden sonra dünya tarihi’gibi ünitelerde, tarihsel kavramların bir karşılaştırmasını ne sıklıkla yaparsınız?”* sorusuna çoğunlukla “*hiçbir zaman”* cevabını verdikleri tespit edilmiştir.

Öğrencilerdeki, kavram karışıklığının, kavramlardaki anlam kaymasının bir nedeni bu nokta olabilir. Tarih öğretiminde yeni öğretilen tarihsel kavram daha önceden öğretilmiş eski kavramla bazı bakımlardan, sözelimi biçimsel benzerlik taşıması bakımından, kapital-kapitalasyon, neolitik-paleolitik, inşa divanı-işraf divanı, fetih/fetihname/ferman gibi, karıştırılarak eski kavram bozulmaya neden olabilmektedir. Piaget ve Bruner'in de tespit ettiği gibi, çocuğun kazanacağı yeni yaşantılar, eski yaşantılarına uygun olmalıdır.

Senemoğlu'na (2004) göre, öğretimin bir diğer önemli yönü de, öğretmenin, öğretim sırasında öğrencilerin ne derece öğrendiğini belirlemesi ve gerekli önlemleri almasıdır. Örneğin; öğrencilerde tarih derslerinde tarihsel kavramların tam öğrenme ölçütüne ulaşmış ulaşılmadığını tespit etmek, şayet ulaşılmışsa sonraki üniteye geçmek tarih öğretiminin niteliğini etkileyecek bir gösterge olabilir.

Son tahlilde, tarihsel kavram öğretiminde bir üniteden diğerine geçilirken kavramların mukayesesinin yapılmasının mevcut başarıyı arttıracak ileri sürülebilir.

* Bu araştırmanın ortaya koyduğu bir başka önemli gerçekte şudur: 9.sınıf öğrencileri, tarihsel kavramları ezberleyerek öğrenmektedir. Ülkemizde ezber yoluyla kavramların öğretildiği bir gerçektir. ‘‘ Tarihsel bir kavramı anlamak için neler yaparsınız?(Inolu açık uçlu soru formu:1.soru)’’ sorusuna öğrencilerin büyük çoğunluğu kavramları ‘‘ezberlerim’’ demiştir. Öğrenci neden kavramları ezberleme yoluna gider? Bozcan'a (2002) göre, bunun sorumlusu mevcut eğitim öğretim programının kendisidir. Tepeden inme, işin kolayına kaçıcı, ütopyacı, ülke gerçeğini göz önünde bulundurmeyen ve çoğu kez dayatmacı olan programlarla eğitim felce uğramaktadır. Yine Bozcan' ın (2002) tespitlerine göre, öğretmenler biraz zaman alan kavram öğretimi yaklaşımları yerine daha az zaman aldığını düşündükleri tanım ezberletme tekniğine başvurumaktadırlar.Buda ülkemizde bilimsel değil, tersine romansı bir tarih anlayışının yerleşmesine neden olmaktadır.

Dilek (1999) bir tespitinde öğretmenlerin ‘‘çok zaman alıyor’’ diye farklı yöntem ve tekniklere yeteri kadar zaman ayırmadıklarının altını çizmiştir. Oysa ezberletmek yerine, bellek destekleyici stratejiler geliştirilirse öğrenmenin daha üst düzeyde olacağı muhakkaktır. Bellek destekleyici kimi yöntemler şöyledir: Yerleşim yöntemi(belli bir bilgiyi doğru sırayla hatırlamaya yardım eder), zincirleme yöntemi(hatırlanması gereken öğeler öykü haline getirilir), askı sözcük yöntemi(birden ona kadar her bir sayı için bir askı sözcük bulmaktır),

anahtar sözcük(özellikle yabancı dildeki sözcükleri hatırlamada kullanılır), baş harflerle düzenleme stratejileri, kafiye oluşturma stratejisi. Bu tür stratejileri tarih derslerinde uygulanabileceğini düşünmekteyiz. Örneğin, Kurtuluş Savaşında kongreler sürecinin kronolojik sırayla öğrenilmesi gerektiğinde, ezberletmek yerine, kongrelerin baş harfleriyle şöyle bir cümle oluşturulabilir.

Havza Genelgesi, Amasya Genelgesi, Balıkesir Kongresi, Alaşehir Kong, Erzurum Kong, Sivas Kong.

Halil Amasyadan Bu Akşam Elma Söyledi

Ross ve Lavrence (Senemoğlu:2004) tarafından yapılan bir çalışmada,

öğrencilere her bir listede 40 sözcük bulunan bir çok isim listesi verilmiş, üniversite kampüsünde bildikleri 40 yere sıralı bir şekilde yerleştirerek listedeki isimleri sırasıyla öğrenmeleri istenmiştir. Diğer deyişle, 40 isimden oluşan listeyi yerleşim yöntemiyle öğrenmeleri sağlanmıştır. Her biri 13 saniye olmak üzere 40 sözcük sadece bir kez çalışılmıştır. Sürenin bitiminde ise deneklerin 40 sözcükten ortalama 30'unu doğru ve sırasıyla hatırladıkları gözlenmiştir. 40 sözcüğü bir gün sonra hatırlama ortalaması ise 34'tür (s:316).

Sonuç olarak, yapılandırmacı yaklaşımında ileri sürdüğü gibi problem, mekanik bir şekilde ezberlenen kavramları kullanarak değil, soru sorarak, keşfederek, sezerek, tartışarak, deneme yanılma ile çözümlenerek algısal alanda sağlamlaştırılmalıdır.

* Bu araştırma sonucunda tespit edilmiş bir diğer gerçek ise, öğrencilerin Monarşi, Oligarşi, Tiranlık, Derebeylik, Teokrasi gibi yönetim şekli ile ilgili kavramları konuşmada kullandıkları ancak gerçekte ne ifade ettiğini anlamakta güçlük çektikleridir. Bu gerçek, Tablo: 3.11'de ayrıntısıyla gösterilmiştir.

Öte yandan, uzman görüşüne başvurarak hazırladığımız açık uçlu soruda'' *Monarşi, Oligarşi, Tiranlık, Derebeylik, Teokrasi gibi kavramların gerçekte ne ifade ettiğini anlamakta güçlük çekiyorum(2nolu açık uçlu soru formu:7.soru)*'' görüşüne, öğrencilerin %53'ü ''katılıyorum'' cevabını , %12'si '' kararsızım'' cevabını ve son olarak %35'i '' katılmıyorum'' cevabını vermiştir. Görüldüğü gibi, nicel araştırma tekniklerinden elde edilen sonuçlar ile, nitel araştırma tekniklerinden elde edilen sonuçlar paralellik göstermektedir.

Piaget'ye(1939) göre, somut işlem aşamasında, çocuklar soyut kavramları konuşmada kullanır, ama içeriklerini kavramada sorunları vardır.

* Tarihsel kavramların kazanılma düzeyi ile ders saati arasında da bir ilişki olduğunu düşünmekteyiz. ” *Kavramları anlamakta güçlük çekmenizın nedenleri nelerdir? Açıklayın.(Inolu açık uçlu soru formu:5.soru)*” sorusuna öğrencilerin bir çoğu ‘*ders süresi kısa, zaman yetmiyor*’ gibi cevaplar vermiştir.

Bozcan (2002) ve Güngör (2004) kavram öğretiminde gerçekten de bir zaman sorunu olduğunu tespit etmişlerdir. Okullarımız da etkili bir eğitim öğretim için 40 dakikanın yeterli olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda Keller’in (Senemoğlu:2004) oldukça radikal olan sorusunu hatırlamak gerek: “Öğrenciye bir öğrenme birimini ya da tüm dersi tamamlaması için belli bir zaman sınırı konulmalı mıdır[yoksa konulmamalı mıdır]”(s:438)?

Tan’a(2005) göre, “[o]kulda derslerin öğretimine ayrılan süre tüm grup içindir, ve sabit süredir. Bu süre bazı öğrenciler için az bazıları için fazla gelebilir”(s:60). 15. Milli Eğitim Şurası raporunda(MEB TTKB Şura Genel Sekreterliği:1995) haftalık ders saatleri sayısının çocukların bulundukları temel eğitim basamaklarına uygun olarak yeniden düzenlenmesi (s:20) gerektiği vurgulanmıştır.

4.1.2.Tarih Öğretiminin Amaçlarıyla İlgili Sonuçlar

* Bu araştırmanın bir diğer önemli sonucuna göre, tarih dersleri hala bir vatandaşlık ve sosyalleşme aracı olarak görülmektedir. Bu gerçeği uzman görüşü eşliğinde hazırladığımız anketin 21.sorusu(Tablo:3.6), 25.sorusu(Tablo:3.7) ve açık uçlu-yapılandırılmış sorulardan(1.2. ve 3.sorular) tespit etmiş bulunuyoruz. Bu duruma ilişkin bulgular araştırmamızın önceki bölümlerinde(altıncı alt problemde) ayrıntısıyla gösterilmiştir.

Anketin 21.sorusunda ‘*Aşağıdaki seçeneklerden hangisi ‘Türk’ kelimesini doğru olarak ifade eder?*’ sorusunu sorarak ‘Türk’ kavramının kazanılma düzeyi durumunu test etmeye çalıştık. 9.sınıf öğrencileri bu soruda: %13.51’i “*Türkiye sınırları içinde yaşayan kimse*” şıkkını, %4.88’i “*Güçlü Kuvvetli kavimlerim ortak adı*” şıkkını, %68.64’ü “*Dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşayan Türkçe’nin değişik lehçelerini soy ve bu soydan olan kimselere*

verilen ad" şikkını, %12.97'si "Asya'nın batısından Orta Avrupa'ya kadar olan bölgede yaşayan göçebe topluluk" şikkını işaretlemiştir.

Uzman görüşü eşliğinde hazırladığımız açık uçlu, "Devlet,Türk, Vatan, Irk gibi kavramları öğrendiğinizde hangi tutumunuzun daha çok artacağına inanırsınız.(2nolu açık uçlu soru formu: 3.soru)" sorusuna öğrencilerin %98'i "Vatanseverlik ve Milliyetçilik" cevabını vermiştir. Keskin'in (2002) yaptığı araştırmada da Ulus (Millet), Vatan, Şehit, Gazi, Milliyetçilik gibi kavramların, diğer kavramlara oranla daha fazla kazanıldığı tespit edilmiştir.

Araştırmamızın en ilginç safhalarından biri hiç kuşkusuz yukarıdaki nitel ve nicel sorularda elde ettiğimiz bulgulardır. Çünkü, 9.sınıf öğrencilerinin büyük çoğunluğu bir taraftan "Türk" kavramını yaşamlarındaki en önemli kavram olarak gördüklerini ifade etmekte, diğer taraftan "Türk" kavramının ne anlama geldiğini dahi bilmemektedirler. Bloom'un (Dilek ve Öztürk:2003) taksonomisi bağlamında bu durumu şöyle değerlendirebiliriz: 9.sınıf öğrencileri öğrenmenin birinci aşaması olan "bilgi"yi bilmeden; ikinci aşama olan "kavrama" düzeyinde "yorumlama" basamağına geçmişlerdir. Bu sonuç bir ölçüde normaldir. Çünkü; Piaget, çocuğun somut işlemler döneminde değil, aksine soyut işlemler döneminde problem çözdüğünü, değer ve inanç sistemini yapılandırdığını ve fikir dünyasıyla aktif olarak ilgilenme düşüncesini, etkinliklerinde yansıtabildiğini 1946 da ortaya koymuştu.

İdealistlere (Sönmez:1998) göre, kişiye yani öğrenciye kültürel mirasın aktarılması önemlidir. Başka bir deyişle idealist eğitim, insanın olduğu gibi eğitilmesinden değil, tersine olmasını istediği gibi eğitilmesinden yanadır.

Bu alanda araştırma yapmış bir çok araştırmacıya göre, Bozcan (2002), Dilek(2002), Çaydaş(2003), Diriöz(2006), Güngör (2004) Ertosun(2003)gibi, eğitim politikacıları ve öğretmenler tarih dersini bir sosyalleşme ve vatandaşlık eğitimi aracı olarak görmekteler.

Tanilli (2006), Keskin (2002), Çaydaş (2003), Candan (1998), Dilek (2002), Tekeli (1998)gibi araştırmacılara göre ise tarih öğretimine şeklini veren şey "dost-düşman, siyah-beyaz" sınırlılığına neden olan sloganik bakış açısıdır.

Devam edelim. Neden tarih? Pufenddorf (Özlem:1996) için tarih, devletin hizmetinde olan [uygun] bir öğrenim ve eğitim tarzı(s:43)dır. Jenkins'e(Evans:1999) göre ise tarih, burjuvazi tarafından işletilen üniversitelerde, tarihçilere para ve iktidar sağlamaya yönelik ideolojidir. Neden okullar? Dilek (2002) bu durumun nedenini şuna bağlamaktadır: “Okullar aynı zamanda devletin toplum için öngördüğü ideolojinin bireylere aktarıldığı resmi kurumlardır. Konu devletin ideolojisi olunca, eğitim politikaları da siyasal içerikli olmak zorundadır. Tekeli (1998), bir ulusçu ideolojinin başarısını yeterli bir eğitim sistemi oluşturabilmesine bağlarken; İllich’de (2005) okulu tarih boyunca varolmuş güçlü kiliselere benzetmektedir.

Osmanlı devlet geleneğinde de tarih bilimine yüklenen misyon farklı değildir. Say’a (1998) göre, Osmanlı devlet geleneğinde eğitim devletin kontrolü altında yürütülmektedir. Yine Say’a (1998) göre, Tevhid-i Tedrisatla sağlanmak istenen, eğitim ve öğretimi devlet kontrolü altında birleştirmektir.

Dilek’e (1999) göre, gerek öğretmenlerin anlayışlarında, gerekse programda ‘tarih eğitimi’ bir amaç olarak değil, ‘yurttaşlık bilgisi’ dahilinde bir araç olarak görülmüştür. Bu yüzdende tarih konularının öğretimi, ulusal tarihimizin siyasal olaylarına dayandırılmıştır. Uçar’ın (1997) belirttiği gibi, bu vaziyette, Türkiye’de esaslı ve kesif bir tarih düşüncesi veya kaliteli bir tarih eğitimi mevcut olduğunu söylemek, maalesef mümkün değildir.

Bilinir ki, 1998 *İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretim Programı* (Öztürk ve Otluoğlu:2002) eğitim ve öğretim de “iyi vatandaşlar yetiştirme” amacıyla hazırlanmıştır. Ne var ki, Tekeli’nin (1998) de tespitlerinde belirttiği gibi bu durumun bazı sakıncaları da yok değildir:

[T]arih, ulus-devlete yurttaş yetiştirmek amacıyla yeniden yazıldığında, kullanılan dilde önemli değişiklikler meydana gelmektedir. Akademik faaliyetlerin serinkanlı dili yerine, duyguları harekete geçirmeye, duygudaşlık yaratmaya dönük, kullanılan sözcüklerin yan anlamlarının önem kazanmaya başladığı bir tarih yazımı ortaya çıkmaktadır(s:121).

Tarih derslerinde vurguyu disiplin içi olmayanı amaçlar üzerinde yoğunlaştırmak, bazı hadiselere kapı aralayan gerçek saikler olabilirler. Örneğin, Hitler (1998),

[b]enim bütün hayatıma yön veren tarih şuuru, eğitim ve imtihanlarda bu yoldan söylenenlere son derece önemli olan hususları anlamış olan bir tarih hocasına rastlamış olmamdır....Göz kamaştırıcı çerçevesi bizi sadece etkilemekle kalmıyor, aynı zamanda sürükleyip götürüyordu. Bugün bile hala ateşli açıklamalarıyla bizleri içinde bulunduğumuz andan çıkarıp, sihirli bir geçmişe götüren ...o adamı heyecanlanarak hatırlarım(s:25) diye ifade eder.

Birçok tarih araştırması salt bilmek için yapılmaz. Sybell'e (Özlem: 1996) göre, "yaşamakta olan kuşağa bir şeyler taşımak için yapılır"(s:103).

Piaget'e (1959) göre, tarih dersini 16.5 yaş sonrası başlatmak gerekir. Ancak, Ata'ya (2002) göre, bu yaşı çağdaş devletler, birer yurttaş olarak, geleceğin büyüklerine kendi değerlerini kazandırmada çok geç buldukları için kabul etmemektedirler. İngiltere'de 1995 tarih programında, tarih ders öğretiminde seçilen materyaller öğrencinin gelişim şemasına uygun olarak seçilmiştir. Yani, "ulusal tarihin siyasal olaylarından" ziyade, mümkün oldukça, nesnelerden, aileden, çevreden hareket eden bir program yapılmıştır.

Her demokratik ülke vatandaşının amaçlara alet edilmemiş bir tarih öğrenmeye hakkı vardır. Devlet bu hakka saygı duymalıdır. Öğretmenlerin, eğitim politikacılarının, hadi diyelim iktidarların, sahip olduğu dünya görüşü tarih derslerine yansımak zorunda değildir. Doğru olan, Ranke'nin (Carr:1996) belirttiği gibi, "nasılsa öyle göstermek"tir(s:13).

Son tahlilde denilebilir ki, tarih öğretiminin uluslar, ırklar ve dinsel gruplar arasındaki anlayışı, hoşgörü ve dostluğu desteklemesi gerektiği vurgulanmalı, öğrencilerin evrensel bir bakış açısı yakalaması için geçmiş ve güncel sorunların yorumunda ulusal sınırların aşılması ve okullarda öğrencilere yaşadıkları ülkenin dış dünyadan ayrı olmayıp bir bütünün parçası olduğu düşüncesinin egemen kılınması gerekmektedir.

4.1.3.Öğretmenlerle İlgili Sonuçlar

* Araştırmamızda, 9.sınıf öğrencilerinin, öğretmenlerini tarihsel bilginin aktığı doğruluk pınarları olarak gördüğü sonucuna da ulaşılmıştır. Bu gerçeği, 9.sınıflara sorduğumuz açık uçlu sorudan tespit etmiş bulunuyoruz. “ *Kavram ve Terimleri öğrenmenizde öğretmenlerin nasıl bir katkısı olduğunu düşünüyorsunuz? Açıklayın.(Inolu açık uçlu soru formu:6.soru)*” sorusuna öğrencilerin neredeyse %100’ ü “ çok büyük katkısı var, ne öğrendiysek onlar sayesinde öğrendik, onlar bizim her şeyimiz” şeklinde yanıtlamıştır. İlginçtir ki, anket sonuçlarına bakıldığında, öğrencilerde bir çok tarihsel kavramın kazanılamadığı, ve bu durumda öğretmenlerin aleyhine olduğu görülmüştür. Sormamız gereken soru şudur: Eğer öğretmenler doğruluk pınarıysa, anket sorularında bir çok öğrenci niçin tam öğrenme alt sınırının altında kalmıştır?

9.sınıfların, öğretmenlerine dair geliştirdikleri mutlak pozitif tutumlarını, ülkemizde tarih öğretiminin yalnızca okullarla sınırlı kalmış olmasıyla ve öğretmenlerin sınıf içindeki rolleriyle açıklamak mümkündür. Ertosun’a (2003) göre, öğretmenler tarih derslerinde öğrencinin etkin olması gerektiğini savunmalarına rağmen; öğrencilerin araştırma, inceleme ve karşılaştırma sonucu elde ettikleri bilgilerle değerlendirme yaptıkları zaman da dahi doğru bilginin kendileri tarafından öğrenciye verildiğini söylemektedirler. Bu tespitler bizim tespitlerimizle örtüşmektedir.

Öğretmenin sınıftaki rolü nedir? Bozcan (2002), öğretmenin sınıftaki rolünü, tarih derslerinde öğretmenin hep anlatıcı, öğrencilerinde hep dinleyici konumunda olduğunu belirtip, öğretmenlerin tanım ezberletmekten başka çok şey yapmadıklarının altını çizer. Öğretmenin sınıftaki rolü nasıl olmalıdır? Keller (Senemoğlu:2004), “öğretmenin doğrudan öğretmekten çok öğrenmeyi kolaylaştıran, öğrenmeyi destekleyen, öğrenmeye yardım eden kişi olması gerektiğini vurgulamıştır”(s:441). Yapılandırmacı ve İlerlemeci eğitim anlayışı da öğretmen rolünün bu perspektifte olması gerektiğini ileri sürer. Varoluşçular için ise tarih insanlığın kendisini gerçekleştirme mücadelesidir. Tarih dersi de bu anlayış içinde öğrencinin kendi düşüncesini oluşturmaya olanak sağlamasına fırsat vermeli, onların o olayı yaşayabilmelerini, kendilerini o olayın içinde hissedebilmelerini sağlamalıdır.

Carr (1996) ve Collingwood (2000) tarihin her dönemde yeniden yazıldığı, yani değiştirildiğinin, altını çizmişlerdir. Sonuçta tarih öğretmenleri de belirli bir paradigmadan hayata baktıkları için onların her daim doğruluk pınarı olduğunu inanmak fazlaca saflık olur. Onların da tarihe bakarken belirli *prizmaları* yok değildir. Bu nedenle öğretmen denen insan, aynı zamanda bir ‘‘davranış değiştirme mühendisi’’dir. Ergün (Demirel ve Kaya:2003), öğretmenlerin felsefi görüşlerinin, eğitim uygulamalarını bir biçimde etkilediğinin altını çizmiştir. Nitekim Ertosun(2003) da bu gerçeği tespit etmiş ve öğretmenlerin tarih derslerinde kişisel görüşlerini ve toplumun ona kazandırdığı kültürel özellikleri ve anlayışını derse yansıttığının altını çizmiştir. Tarih öğretmenleri için doğru olan Evans’ın(1999) dikkati çektiği gibi, kanıtların boyun eğmezliği karşısında çok sevdikleri yorumları fırlatıp atabilmektir(s:126).

Bozcan (2002), öğretmenlerin son bilimsel gelişmeleri takip etmediğini, kendini geliştirmediklerini ve hatta bir çok öğretmenin yeni yaklaşımlardan haberdar bile olmadığını belirtmiştir. Öğretmen merkezli anlayışlara karşı eleştirel bir perspektife sahip olan Erdoğan (Demirel ve Kaya: 2003) bu mevzuyu şöyle izah etmiştir: Eğitimi öğretmen-öğrenci ekseninden daha kapsamlı bir alana taşımak gerektiğini, başka bir deyişle, eğitimde ürünün elde edilmesinde öğretmenin yanında, memuru, hizmetlisi ve ebeveyn ile topluca bir çaba harcanmalıdır. Öğrencilere gerekli bilgiyi ve eğitimi verecek olan öğretmenlerin gerekli tarihsel bilgiye ve bilince sahip olması gereklidir. Senemoğlu (2004), davranış değiştirme mühendisleri diye tanımladığı öğretmenleri, gençlerin konuşma, düşünme, problem çözme psiko motor, sosyal, duygusal vb. yönlerini dikkate aldıklarında ancak başarılı bir öğrenmenin gerçekleşebileceğini iddia etmektedir. O halde öğretmenler, çocukların başarısını etkileyen her türlü faktörü göz önüne almalıdırlar. Senemoğlu’nun (2004) belirttiği gibi, ‘‘[ö]ğretmenler, nasıl öğretmeleri gerektiğini öğrenmelidirler’’(s:171).

4.1.4.Tarih Öğretiminde Kullanılan Yöntemlerle İlgili Sonuçlar

* Tarih derslerinde öğretmenlerin anlatıcı, öğrencilerin ise hep dinleyici konumunda olduğunu, bir çok araştırmacı ortaya koymuştur. Bu sonuçlar çok yaygın bir şekilde bilindiğinden tekrara düşmemek için biz konunun bu bağlamı üzerinde durmayacağız. Araştırmamız sonucunda, ortaya çıkan bir diğer gerçekte, tarih öğrenen öğrencilerin tarihi mekanları hemen hemen hiç gezmedikleri ve bu yüzden öğrencilerin tarih derslerinden sıkıldıkları tespit edilmiştir. Bu gerçeği, ‘‘ Tarih derslerinin verimliliğini arttırmak için

aşağıda bazı seçenekler verilmiştir. Lütfen, bu seçenekleri önem derecesine göre sıralayınız.(8.soru)” sorusundan tespit etmiş bulunuyoruz. Bu sorudan elde edilen en önemli bulgu şudur: Öğrencilerin %93’üne göre, tarih derslerinde verimliliği arttırmak için “Müzelere ve arkeolojik kazı alanlarına geziler düzenlemek” gerekir. Bu sorudan çıkan bir diğer önemli sonuç ise, öğrencilerin “Ders kitabı okutulması ve Öğretmenin anlatması”nı tarih derslerinde etkililiği arttırmada, fazla bir önem taşımadığını belirtmesidir.

Dumludağ (Demirel:2002), öğrencilerin tarih konularını daha çok okulda sınıf ortamında öğrendiklerini tespit etmiştir. Yurt içinde yapılan diğer araştırmalara bakıldığında da bizimkilerle aynı doğrultuda sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir: Bozkurt (2000), Bozcan (2002), Demirel (2002), Dilek (1999), Çaydaş (2003), Güngör (2004), Diriöz (2006) gibi.

Bruner’e (1961) göre, tarihte öğrenciler konuya tarihçi olarak yaklaşmalıdır, tarihin arkasındaki temel kavramları keşfetmelidir. Diğer bir deyişle, eğer öğrenci tarihi öğrenecekse, bir tarihçi gibi araştırma yapmalıdır.

Tarihi mekanları gezip gören bir öğrenciyle, hiç görmeyen bir öğrencinin tarihe bakışı arasında ne gibi farklar vardır? En kestirme haliyle, tarihi mekanları yada müzeleri gezen bir öğrencide, “geçmişe ait nesneleri toplamaya yönelik bir ilgi” uyanır. Çaydaş (2003), tarihi mekanların ve müzelerin eğitim ortamı olarak kullanılmasının bilgilerin kalıcılığını arttıracığı ve öğrencilerde tarihsel düşünmeyi geliştirmeye büyük katkı sağlayacağını düşünmektedir. Demirel’e (2002) göre geziler, okul ve sınıf içinde yapılan eğitsel çalışmaları tamamlamak ve yaşamla bağlantısını kurmak amacıyla yapılan planlı ziyaretler olduğundan faydalıdır. Olayları gerçek görünümüyle tanıma ve bilgilerini ilk kaynaktan elde etme amacıyla bu tekniğin kullanılması etkili olmaktadır. Bir ünite öğrenildikten sonra gerçek koşullarda uygulama yapılması daha anlamlı ilişkiler kurulması açısından önem kazanmaktadır. Bruner’in (1961) belirttiği gibi, bu sayede, öğrenci tarihin yapısına ayak uydurmaya teşvik edilmiş olur.

Öte yandan Senemoğlu’na (2004) göre, öğrencilere gerçek koşullarda uygulama yaptırılarak karşıdan karşıya geçmenin öğretilmesi başarının %14’dür. Buradan çıkan sonuç şudur: Demek ki öğrencilere arkeolojik mekanlarda, gerçek koşullarda, tarih derslerini sunabilirsek mevcut başarı %14 artacaktır. Bunun yapılmaması durumunda ise öğretimdeki başarı daima %14 eksik kalacaktır. Sırası gelmişken Piaget’in (1959) bu konudaki tespitine

yer vermemiz, konun bağlamı itibariyle anlamlı olacaktır. Piaget'e göre, "eylem, düşünceden önce gelir." Bir nesneyi tanımak, onun üzerine dokunmakla, eyleme geçmekle başlar. Bu açıdan bakıldığında, İngiltere'de ki müzelerde tarihsel nesnelerin niçin camkanlarla korunmadığı, gözümüze daha anlaşılır görünecektir.

Devam edelim. Mekan ziyaretleri ile tarih derslerinin sevilmesi arasında bir ilişki var mıdır/yok mudur?

Frendo, "20.Yüzyıl Avrupa Tarihini Öğrenmek ve Öğretmek(2003)" projesinde, ...tarihsel sit alanlarında ve hatta mezarlıklarda ders vermeyi tercih ederim(s:23) diye ifade ediyor. Frendo'nun buradaki amacı, öğrencileri arkeologların çalışmasına ve yöntemine yönlendirmek, tarih derslerini ilginç kılmak ve bu sayede öğrencilerin derslere ilgisini çekmek olabilir. Bir öğrenme ne kadar çok duyu organına hitap ederse öğrenme olayı da o kadar yüksek olur. Eğitim yaşamın her yerinde ve her zaman gerçekleşen bir süreçse o halde okul dışı etkinliklere önem vermekte Türk Eğitim sisteminin bir zorunluluğu olarak görülmelidir.

Tarihi yerlerin ve müzelerin eğitim öğretim amacıyla kullanılması bir çok açıdan yarar sağlar. Her şeyden önce bu tür mekanlar, uzmanların tespit ettiği gibi, öğrencide tarih derslerinde uzun süreden beridir devam eden sıkıcılığı ortadan kaldırabilir. Erdoğan'a (Demirel ve Kaya: 2003) göre, ABD' de müze ile eğitim uygulamalarında, öğrencilerin devamının arttığı gözlenmiştir. Türkiye, çok sayıda uygarlıkların yaşadığı bir yer olması nedeniyle tarihi yerlerin ve müzelerin kullanılmasına gereken önemi vermelidir. Bu mekanların kullanılmasının, öğrencilerde oluşması beklenen tarih bilincinin oluşmasında da etkili olacağını düşünmekteyiz.

* Tarih derslerinde kullanılan araç gereçlerin kavram öğretimi üzerinde nasıl bir etkisi vardır? sorusuna da bu araştırmada cevap aranmıştır. Bu amaçla 9.sınıflara sorduğumuz, "Tarihsel kavramları öğrenirken harita, fotoğraf, cd, slayt, vb. araçların öğrenmenize katkısı var mıdır? Nasıl?(Inolu açık uçlu soru formu:7.soru) " sorusu sorulmuş ve öğrencilerin büyük çoğunluğundan aşağıdaki cevaplar alınmıştır:

- Zihnimde hayal etmeme, canlandırmama yardımcı oluyor.

- *Katkısı vardır. İlgimi çeken bir fotoğraf bile zihnime kazınır ve o olayı bir daha asla unutmam.*
- *Görerek öğrendiğim için bu gibi araç gereçlerin öğrenmemde katkısı vardır.*
- *Görsel olarak edinilen bilgi sözel bilgiyle bir araya gelince daha kalıcı oluyor.*
- *Elbette katkısı var. Bir kavramı sadece dinlemek başka, görmek, dinlemek, okumak daha farklı bir şey. İnsanın gördüğü şeyleri aklında tutması daha kolay.*
- *Yalnızca yazı yazarak, hocayı dinleyerek kavram öğrenmek yerine gezip görmek, dinlemek daha etkili olur.*
- *8. sınıfta tarih derslerini barkovizyon ortamında işliyorduk. Belki daha eğlenceli olması, daha fazla ilgi çekmesine neden olduğundan pozitif bir etkisi vardı.*
- *Tabi ki bu şekilde tarih dersi sıkıcı olmuyor, daha çok ilgi çekici oluyor.*
- *Tabi ki iyi bir katkısı olur. Böylece öğrenciler kitaplara gömülüp ezberlemek yerine akılda kalıcı bir eğitim almış olur.*
- *Olabilir. Yer, mekan, olay görsel öğelerle daha kolay kavranır.*
- *Görsel olduğu için zihinde somutlaştırabiliyorsun. Örneğin savaşlardaki olaylar dendiği zaman önceden izlediğim belgesel aklıma gelir.*

Diriöz'e (2006) göre, öğretmenler tarih öğretimi sırasında ders kitabı ve yardımcı kaynaklar dışında, tarihsel roman, şiir film, belgesel, resim, harita gibi araç ve gereçleri sıklıkla kullanmamaktadır. Buna göre, öğretmenlerin kullandıkları teknik araç gereçlerin, öğrencilerin tarihsel kavramları anlama düzeyinde etkili olduğu düşünülmektedir.

Son tahlilde, tarih derslerinde harita, fotoğraf, belgesel, cd, slayt gibi araçların kullanılmasının tarihsel kavramların öğrenilmesinde olumlu bir etkiye sahip olduğu söylenebilir.

* Kavram öğretiminde karşılaşılan bir diğer önemli sorun da, farklı bilgi, beceri, öğrenme hızı düzeylerine sahip öğrencilerin varlığıdır. Piaget'e (1939) göre, sınıf öğretmenleri öğrencilerinin bireysel farklılıklarını bilişsel gelişim açısından dikkate almalı ve

öğrencilerden bilişsel gelişim düzeylerinin üstündeki etkinliklerde başarılı olmaları beklenmemelidir.

Farklı bilgi, beceri, öğrenme hızı düzeylerine sahip öğrencilerin aynı sınıfta öğrenmelerini nasıl sağlayabiliriz? Öğretmenler öğrencilerin birbirinden farklı algılayışlara sahip olduğunun farkındalar mıdır? Bir ders saati boyunca, öğrencilerin öğrenme hızı/anlama kapasitesi konular arasında farklılık gösterir mi, göstermez mi? Grupla öğretim öğrenmenin doğasına aykırı mıdır?

Vygotsky ve Bruner'e (Senemoğlu:2004) göre, çocukların kendi hızlarıyla öğrenmelerine olanak verilmelidir. Bazı çocuklar, öğrenmede daha fazla yardıma ihtiyaç duyarken bazıları yardımsız ve hızla ilerleyebilirler. Bu nedenle, öğretim bireyselleştirilmelidir. Denilebilir ki, her öğrencinin kendine münhasır bir öğrenme hızı vardır, ve bu hız öğrenmeyi etkilemektedir.

Boswell'in (Bulunduğu kaynak: Bloom, Akt: Senemoğlu:2004), bu bağlamda ki tespitlerine yer vermek konun bağlamı itibariyle önemlidir. O, "[i]nsanlar arasında zihinsel güçler bakımından doğuştan gelen bazı farkların bulunduğunu inkar edemem. Ancak, bunlar eğitimin ürünü olarak sonradan meydana getirilmekte olanların yanında hemen hemen hiçbir"(s:445) tespitini yaparak eğitimdeki fırsat eşitsizliğini vurgu yapmaktadır. Eğitim sisteminde fırsat eşitliği sağlanamadığı takdirde öğrencilerin başarı düzeyleri arasında daima büyük farklar olacaktır.

Öğretim hayatındaki bu problem, öğretmenlere, düzeyi farklı öğrenciler için öğretim düzeyini uygun hale getirmekten başka seçenek bırakmamaktadır.

Bruner(1961), her tür konu, eğer uygun şekilde sunulursa, her çocuğa anlatılabilir görüşünü savunmaktadır. Yalnız, buradaki can alıcı problem, " tarihsel kavramları/bilgiyi öğrencilerin ilgi ve yeteneklerine göre nasıl düzenleyeceğiz?" sorusudur.

Vygotsky(Nichol:1996), düzeyi farklı öğrenciler için, doğrudan bire bir öğretimin çok etkili olduğunu ileri sürmektedir.

Skinner (Senemoğlu:2004), grupla öğretimin öğrenmenin doğasına aykırı olduğunu vurgulamıştı(s:431). Öğretmenler, öğrencilerin birbirinden farklı algılayışlara sahip olduğunu bilmelidir ve tarihsel kavram öğretimini bu gerçeğe göre düzenlemelidirler.

4.1.5.Ders Kitaplarıyla İlgili Sonuçlar

* Yaptığımız gözlemlerde, öğretmenlerin derslerde sıklıkla ders kitabı kullandıkları bunun dışındaki araç gereçlere yeteri kadar önem vermedikleri tespit edilmiştir. Bozcan'ın (2002)tespitleri konumuz açısından önemlidir. Tespitinde şu ifadelere yer verir Bozcan: Yaptığımız gözlemlerde, sınıflarda daha çok dinleme/izleme, soru/cevap, sesli/sessiz okuma, anlatma/anlattırma, tahtaya veya deftere yazma/yazdırma gibi geleneksel etkinliklerin kullanıldığı ve araç gereç olarak ağırlıklı olarak ders kitabının kullanıldığı görülmüştür (s:187).

Dilek'e (1999) göre de, okullarda sıklıkla ders kitabı kullanılmakta, bu da öğrencilerin fikir gelişimini etkilemektedir. Öyle ki, uzman görüşüne başvurarak hazırlamış olduğumuz ucu açık bir soruda (2nolu açık uçlu soru formu:17.soru) kimi öğrenciler sıklıkla ders kitabına başvurulmasını açıkça yermiş ve bu durumun dersi sıkıcı hale getirdiğini belirtmişlerdir.

Demirel (2002), "[ö]ğretimde ders kitapları[nın] her zaman önemli bir yere sahip"(s:40) olduğunu belirtmiştir. Öztürk ve Otluoğlu'na (2002) göre, "[e]n yaygın öğretim yöntemi düz anlatım, en sık kullanılan öğretim aracı ise ders kitabıdır"(s:20).

Bu konuda yukarıdaki araştırmacıların dışında, Çaydaş'ın (2003), Dilek'in (1999), Güngör'ün (2004), Diriöz'ün (2006) tespitleri de bizimkilerle aynıdır. Örneğin Çaydaş' a (2003) göre, öğretmenler araç-gereç olarak sıklıkla ders kitabı ve dönemi yansıtan resimleri kullanmaktadırlar.

9.sınıfların tarih ders kitapları hakkındaki düşüncelerini öğrenmek için hazırladığımız “ *Tarih ders kitabı hakkındaki düşüncenizi belirtmek için uygun gördüğünüz parantezi*

işaretleyin.(17.soru)’’ sorusuna, öğrencilerin %82’si ‘‘Gereksiz bilgilerle dolu olduğunu düşünüyorum’’ şikkını, %73’ü ‘‘Yetersiz buluyorum’’, %75’i ‘‘Anlaşılmaz ifadeler içerdiğini düşünüyorum’’ şikkını, %79’u ‘‘Çok sıkıcı buluyorum’’ şikkını, %61’i ‘‘Yeterli resim olduğunu düşünmüyorum’’ şikkını, %36’sı ise ‘‘Kavramların günümüzdeki karşılığı belirtilmiyor.’’ şikkını işaretlemiştir.

Yukarıdaki veriler ders kitapları ile ilgili çarpıcı bir gerçeği dile getirmektedir. Güngör’ün (2004) bir tespitine göre, ders kitabı temel alınarak işlenen derslerde öğrencilerin konunun özünden uzaklaştıkları, derslerden koptukları vurgulanmaktadır. Bizim tespitlerimizde bu yöndedir. Bu durumun nedeni olarak, ders kitabında bulunan ve konunun hedef davranışlarıyla tam örtüşmeyen çeşitli örneklerden kaynaklandığı, ayrıca ders kitaplarında kullanılan dilin ve ifade biçimlerinin 9. sınıf öğrencilerinin seviyesine uygun olmadığı düşünülmektedir. Araştırmamıza başlarken, incelediğimiz tarih ders kitaplarında görülmüştür ki, öğrenilecek ünite, küçük bilgi birimlerine ayrılmakta; bilgi birimlerinden birine sonra ötekine hiç sorun yokmuşçasına geçişler yapılmakta ve yine söz konusu kitaplarda soyut olan tarihsel kavramlar somut materyallerle desteklenmemektedir. Soyut olan tarihsel kavramların somut materyallerle desteklenmesi başarıyı artırır mı? Piaget’e (1959)göre, soyut kavramların, mümkün oldukça somut materyallerle desteklenmesi kavram öğretiminde başarıyı etkileyen bir faktördür.

Demirel’e (2002) göre,

[d]ers kitabında yer alan metinlerin bilimsel açıdan incelenmesi, bilimsel hataların olmaması, programdaki hedeflerle tutarlı bilgi ve becerilerin aktarılması önemlidir. Konular günlük hayatla bağlantılı ve öğrencilerin düzeylerine uygun olmalıdır. Ders kitaplarında öğrencileri çalışmaya, araştırmaya, gözlem ve deney yapmaya ve düşünmeye özendirici, yönlendirici hazırlık soruları, araştırma konuları, deneyler ve işlemler yer almalıdır. Ayrıca, gezi, gözlem, deney, araştırma ve ödevler arasında ilişki ve uygunluk sağlanmalıdır. Ders kitapları, özellikle kullanılan dil ve anlatım özelliği açısından çok dikkatli incelenmelidir. Aynen yazılması gereken sözcükler için yanlarına parantez içinde Türkçe okunuşları da yazılmalıdır (s:41).

Ders kitaplarına duyulan güvenin kaynağı nereye dayanmaktadır? Ders kitaplarının öğretimde etkili olduğu hangi referanslara dayanarak ileri sürülmektedir? Bu konuda yapılmış

hangi araştırmalar vardır? Bir kitabı Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu parantezine almak neyi değiştirir?

Demirel (2002) , ‘‘[d]ers kitaplarının seçiminde en önemli ölçüt, bu kitapların Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu tarafından kabul edilmiş olması ve Tebliğler Dergisi’nde yayımlanmış olması’’(s:46) referansını ön şart olarak ortaya koyar. Bu referans, ders kitaplarının birer doğruluk pınarı olduğu anlamına gelmemelidir. Akınoğlu’nun (Öztürk ve Dilek: 2003) ifade ettiği gibi: Ders kitapları yazarları da dahil herkes hata yapabilir, bu nedenle eleştirel okurlar bir kitabı okumanın sınırlı bir algılamayı okumak olduğunu bilirler.

Nitekim günümüzde ABD ve Kanada okullarında gazetenin öğretim materyali olarak kullanıldığını biliyoruz. Illich (2005) ‘‘ *Okulsuz Toplum*’’ adlı eserinde okul dışı eğitim yöntemlerinin başarı üzerindeki etkisini istatistiklere dayanarak ortaya koyuyor. Bizde, tarih derslerinde kitapların hiç kullanılmadığı yeni bir okul sistemin mümkün olup olamayacağını merak ediyoruz.

Erdoğan (Demirel ve Kaya: 2003), Akyüz’ün (1985) *Türk Eğitim Tarihi* adlı eserinde, Ali Suavi’nin okullarda gazetenin kullanılmasına yönelik denemeler yapmış olduğunu ileri sürmektedir. şahin ve Yıldırım’da (Demirel:2002), ‘‘[g]ünümüzde artık, ders kitapları ile birlikte TV, bilgisayar, CD, kılavuz kitap, disket gibi teknolojik araçlarında birlikte kullanılmaya başlandığının’’(s:46) altını çizerek. Son tahlilde denilebilir ki, ders kitabı dışında, diğer araçlardan da faydalanma yoluna gidilirse, kavram öğretimindeki başarı oranı artabilir.

4.1.6. 9.sınıf Öğrencilerinin Tarih Düşüncesiyle İlgili Sonuçlar

* Yine bu araştırmanın ortaya koyduğu bir diğer önemli gerçekte, öğrencilerin tarihe yönelik düşüncesinin ne olduğunu tespit etmek olmuştur. Bu amaçla 9.sınıflara sorduğumuz ‘‘ *Tarihi gelişmeleri bir çizgiye benzetirsek, sizce tarihi gelişme aşağıdaki çizgilerden hangisine benzer?(19.soru)*’’ sorusuna öğrenciler gerçekten birbirinden ilginç cevaplar vermişlerdir. Buna göre; ‘‘İyi yönde gelişme gösterir.’’ görüşünü öğrencilerin %7’si, ‘‘Aynı yönde devam eder.’’ görüşünü %1’i, ‘‘Kötü yönde gelişme gösterir.’’ görüşünü %1’i, ‘‘Tarih tekrerrüden ibarettir’’ görüşünü %71.2’si, ‘‘ Geçmişin bazı dönemleri hakkında yeterince bilgi

olmadığından tarih kesinti halindedir’’ görüşünü %9,2’si, ‘‘Tarih hem iyi yönde hem kötü yönde gelişir’’ görüşünü ise %10.6’sı işaretlemiştir. Bu verilerde göstermektedir ki, bir çok öğrenci(%71.2’si) tarih’in tekrardan ibaret olduğuna inanmaktadır.

* 9.sınıfların, daha çok tarihin hangi kısmını merak ettiklerini test etmek için öğrencilere, ‘‘ Aşağıda ki tarih çağlarından hangisini daha çok merak ediyorsunuz?(2nolu açık uçlu soru formu:11.soru)’’ sorusu yöneltilmiştir. Buna göre öğrencilerin, %71.8’i ilköğretim, %19.2’si ‘‘Ortaçağ’’, %3.7’si ‘‘Yeniçağ’’, %2.3’ü ‘‘Yakınçağ’’ ve son olarak %3’ü ise ‘‘ Tarih öncesi çağları’’ ‘‘çok’’ merak ettiğini belirtmiştir. Bu verilere göre uygulama yapılan 9.sınıf öğrencilerinin, tarihin daha çok *ilk çağ* kısmını merak ettiği söylenebilir.

* Bu araştırmada elde ettiğimiz bir diğer sonuç ise, ‘‘Aşağıdaki coğrafik alanlardan hangisinin tarihi daha çok ilginizi çekmektedir.(18.soru)’’ sorusundan çıkan verilere dayanmaktadır. Buna göre, ‘‘Şu anda yaşadığım semtin tarihini merak ediyorum’’ şikkını öğrencilerin %15.3’ü, ‘‘ Doğduğum ilin/ilçenin/köyün tarihini merak ediyorum’’ şikkını %11’i, ‘‘Türkiye’nin tarihini merak ediyorum’’ şikkını %22.8’i, ‘‘ Dünya tarihini merak ediyorum’’ şikkını %40.1’i, ‘‘Avrupa tarihini merak ediyorum’’ şikkını %10.8’i işaretlemiştir. Bu verilere göre, 9.sınıf öğrencileri yerel tarihten ziyade, dünya tarihini merak etmekte. Öğrencilerdeki bu merakın nedeni, son dönemdeki Türkiye AB ile ilişkileri olabilir.

Tarih öğretiminde, AB ile ilişkilerin ne gibi etkileri vardır? Şüphesiz AB süreci yaşam tarzımızı etkilemektedir. Yaşam tarzlarımız ne denli homojenleşirse, köklü değerlere, dil, sanat ve edebiyata da o denli bağlanırız. Dış dünyalarımız birbirine yaklaştıkça iç dünyalarımıza özgü geleneklerin değeri artacaktır. Bütün bunlara rağmen küreselleşme karşıtı bir tavır oluşturmak, tüm dünyayı etkisi altında tutan küresel olgulara karşı koymak da mümkün değildir. Zira küreselleşme yüzyıllardır ulus-devlet ortamı içinde ve yerel boyutta gelişmiş insanın ufkunu bir anda küresel boyuta çıkarmış, küresel düşünen, yerel çözümleyen bireye olan ihtiyacı artırmıştır. Böylesi bir durum ise adeta çağdaş uygarlığa ayak uydurabilmek için bir ön şart olarak kabul edilmiştir. Öğrencilerimizi, bir taraftan millî ve manevî değerlerimize bağlı bireyler olarak yetiştirirken, diğer taraftan da millî kimliklerinden

ödün vermeden evrensel değer ve oluşumlarla uyumlu kuşaklar hâline getirmek bilinci içinde olmalıyız.

AB sürecinde, tarih derslerinde kavramların seçimi nasıl olmalıdır? ‘‘Tarih derslerinde, tarihsel kavramların seçimi sizce nasıl olmalıdır?Size uygun olan seçenek yada seçenekleri işaretleyiniz(2nolu açık uçlu soru formu:15.soru)’’ sorusuna öğrencilerin verdiği cevaplar yukarıdaki tespitlerimizin nedenlerini oluşturmuştur. Bu soruya, 15.soru, öğrencilerin %77,8’i ‘‘Tarihte temel olgular hakkında bilgi vermeli’’ şikkına, ‘‘tamamen katılmış;’’ %60,4’ü ‘‘Dünya tarihini öğrenmemize katkı sunmalı’’ şikkına ‘‘tamamen katılmış’’ ve son olarak %86,3’ü ‘‘Ulusumuzun gelenek göreneklerini tanıtmalı’’ görüşüne ‘‘tamamen katılmıştır.

4.1.7. 9.sınıf Öğrencilerinin Hangi Ortamlarda Tarih Öğrendikleri İle İlgili Sonuçlar

* 9.sınıf öğrencileri tarihsel kavramları yalnızca okulda mı öğrenirler? Okul dışında tarihsel kavram öğrenimi devam etmekte midir? Bozcan’a (2002) göre [ü]lkemizde çocukların tarih öğrenmeleri okul ve öğretmenleriyle sınırlıdır. Ancak araştırmamızda bu iddianın tam olarak doğru olmadığı ortaya çıkmıştır. ‘‘Okul dışında en çok hangi ortamlarda tarihsel kavramları öğreniyorsunuz?(2nolu açık uçlu soru formu:16.soru)’’ sorusuna öğrencilerin %91’i ‘‘evde ve yakın çevremde’’, %4’ü ‘‘kitap, sözlük, dergi, gazetelerde’’, %2’si ‘‘tv ve sinemalarda’’ %1’i ‘‘internette’’ %2’si’de ‘‘hepsinden’’ öğrendiğini belirtmiştir.

Vygotsky(Senemoğlu:2004) , çocuğun sosyal çevresinin bilişsel gelişimde önemli bir rolü olduğunu ileri sürmüştür. Çocukların kazandıkları kavramların, fikir ve idelerin, tutum ve becerilerinin kaynağında sosyal çevre yatmaktadır. Vygotsky, çocuğun bilişsel gelişimini etkilemede yetişkin rehberliğinin çok önemli olduğunu vurgular. Ona göre, çocuklar, yetişkinlerle işbirliği içinde birlikte çalıştıklarında bilişsel gelişimleri beslenmektedir.

Yukarıdaki verilerin ışığında denilebilir ki, öğrenciler, tarihsel kavramları okul dışında en çok evde ve yakın çevresinde öğrenmektedir. Bu bağlamda, ebeveynlere büyük bir sorumluluk düşmektedir. Sonuç olarak, ebeveynlerin de en az öğretmenler kadar öğrenci başarısında yada başarısızlığında payı olabilmektedir.

Tarih nedir? Tarihçi kimdir, kime denir? Tarihçiler nasıl çalışır? Tarihçi, geçmişin kendisine nüfuz edebilir mi? Tarihsel olguların sınırları nasıl çizilir? Bir tarihçi X olgusundan vazgeçip, Y olgusuna başvurursa hangi kriterleri ölçüt alır? Tarih rastlantısal mıdır yoksa Tarihin bir ereği/amacı mı vardır? Tarih, boyuna ilerleyen bir süreç midir, yoksa bazı dönemlerde çöküşlerde var mıdır? Bugün tarihsel gerçekler diye önümüze sunulan vakalara yahut kanıtlara, ne oranda inanabiliriz? Tarihte bir olayın sonucu, henüz vuku bulmamış bir başka olayın nedeni olabilir mi? Tarihte genelleme yapmak mümkün müdür? Biricik tarihi olaylar var mıdır? Tarih öğrenmenin yararı nedir? Tarihi nasıl öğretmeliyiz? Filozofların tarihe bakışı nasıldır? Tarih felsefesi derken kast edilen şey nedir? Tarih felsefesinin temel problemleri nelerdir; öğrenci bu problemlerden haberdar mıdır? Tarih öğrencileri, tarih felsefecilerinin bir tarih problemine nasıl yaklaştıklarını ve o problemi nasıl çözdüklerini biliyorlar mı?

4.2. Öneriler

Bu bölümde araştırmada ulaşılan sonuçlar doğrultusunda eğitim politikacılarına ve öğretmenlere yönelik önerilere yer verilmiştir.

4.2.1. Eğitim Politikacılarına Öneriler

1. Tarih öğretiminde, öğrencilerin antik sit alanlarını ve arkeolojik kazı alanlarını ziyaret etmeleri bizzat yerinde görmeleri için gerekli yardımlar yapılmalıdır.
2. Tarih ders kitapları hazırlanırken, konunun başlangıcında öğrencinin konuya ilgisini çekecek, anlaşılır, seviyeye uygun ve eski tarihsel kavramların yanlarında Türkçelerinin de yazıldığı temel kavramlara çokça yer verilmelidir.
3. Üniversitelerin Tarih bölümlerinde ‘‘ Tarihsel Kavram Öğretimi’’ adlı bir ders konulmalıdır.
4. Kavram öğretiminin başarıya etkisi hakkında öğretmenlerin yeterince bilgisi olmadığından, öğretmenlere bu konuda hizmet içi eğitimler verilmelidir.
5. Ortaöğretimin birinci kademesinden itibaren, Türkiye’de bir ilk gerçekleştirilerek, tarih felsefesi dersleri konulmalıdır. Böylesi bir uygulamanın, öğrencilerin tarih yazıcılığına, tarihsel olaylara, tarihsel olayların tinine, kısacası; geçmişe nasıl bakması gerektiği noktasında büyük faydaları olacağını düşünüyoruz.

4.2.2. Öğretmenler İçin Öneriler

1. Tarih derslerinde, öğrencilerinize tarih felsefesi anlatınız, bu sayede öğrencilerinizin tarihe yönelik bir üst bakış edinebileceklerini unutmayınız.
2. Tarih filozoflarının, bir tarih problemine nasıl yaklaştıklarını öğrencilerinize anlatınız.
3. Öğrencilerin tarihsel kavramları tam olarak anlamaları/kavramaları yolunda çaba harcadığınız.
4. Öğrencilerin tarihsel kavramları yalnız okulda değil günlük hayatta da kullanmaları yönünde telkinlerde bulununuz.
5. Tarihsel kavramları öğretirken öğrencilerin anlama düzeylerinin birbirinden farklı olabileceğini unutmayınız.
6. Tarih öğretiminde disiplin içi amaçların önemli olduğunu unutmayınız.
7. Öğrencilerin sizi birer doğruluk pınarı olarak gördüklerini unutmayınız. Bu yüzden sürekli okuyan, araştıran ve kendini yenileyen bir eğitimci olmaya özen gösteriniz.
8. Öğrencileri, pasif ve yalnızca kuru tarih bilgisi bombardımanına maruz kalmış yitik nesneler dünyasından çıkarıp, tartışan özneler dünyasına çekmek için ‘‘tartışma’’ kültürünün gelişmesinde yarar olduğunu unutmayınız.
9. Öğrencilerin hafta sonları, tatillerde tarihi mekanları ziyaret etmeleri yönünde telkinlerde bulununuz yahut bizzat organize ediniz Gezi için o bölgede varsa arkeolojik yerlerin görülmesi ve gezi yapılırken öğrencilerin düzeylerine göre görülen yerlerin öğrencilere tanıtılması çok yararlı olabilir.
10. Tarihsel kavramları öğretirken, somuttan soyuta, basitten karmaşığa, kolaydan zora, yakın çevreden uzağa doğru sıralama yapmanın çok faydalı olabileceğini unutmayınız.

KAYNAKÇA

- Ata, B. (2002) Müzelerle ve Tarihi Mekanlarla Tarih Öğretimi: *Tarih Öğretmenlerinin ‘‘ Müze Öğretimine’’ İlişkin Görüşleri*. (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi)
- Akarsu, B. (1998) Çağdaş Felsefe. İstanbul: İnkılap Yay.
- Aksoy, M. (2000) Sosyal Bilimler ve Sosyoloji. İstanbul: Alfa Yay.
- Aslan, E. (2000) Tarih Yazımında Yeni Yaklaşımlar Küreselleşme ve Yerelleşme ‘‘Yerel Tarihin Tanımı, Gelişimi, Değeri’’ Sayı: 195-204. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yay.
- Althusser, L. (2003) Felsefe ve Bilimadamlarının Kendiliğinden Felsefesi (Çev: Alp Tümerterkin) İstanbul: İthaki Yay.
- Azak, N. K. (1999) Orta Öğretim Kurumlarında Tarih Dersi Eğitim - Öğretim Uygulamalarının Değerlendirilmesi (Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)
- Berktaş, H. (2002) Tarih Eğitimi ve Ders Kitapları. Toplumsal Tarih Dergisi Sayı:100
- Berlinheim. E. (1936) Tarih İlmine Giriş Tarih Metodu ve Felsefesi. İstanbul: Devlet Basım Evi
- Braudel, F. (1992) Tarih Üzerine Yazılar (Çev: Mehmet Ali Kılıçbay) Ankara: İmge Yay.
- Balcı, A. (2005) Sosyal Bilimlerde Araştırma. Ankara: Pegem A Yay.
- Bozcan, M. (2002) İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi Tarih Konularının Öğretiminde Öğrencilerin Tarih Düşüncesinin Gelişimi (Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)
- Candan, A. S. (1998) Kavramlara Dayalı Tarih Öğretimi (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)
- Callinicos, A. (1998) Tarih Yapmak. İstanbul: Özne Yay.
- Carr, E. H. (1996) Tarih Nedir? İstanbul: İletişim Yay.
- Carr, E. H - Fontana, J. (1992) Tarih Yazımında Nesnellik ve Yanlılık. Ankara: İmge Kitapevi
- Cevizci, A. (1999) Felsefe Sözlüğü. İstanbul: Paradigma Yay.
- Collingwood, R. G. (2000) Tarih Felsefesi Üzerine Denemeler. İstanbul: Ayışığı Yay.
- Collingwood, R. G. (1999) Bir Doğa Tasarımı. Ankara: İmge Yay.
- Comte, A. (2001) Pozitif Felsefe Kursları. (Çev: Erkan Ataçay) İstanbul: Sosyal Yay.
- Crespigny, D. A. – Minogue, R. K. (1981) Çağdaş Siyaset Felsefecileri. (Çev: Mete Tuncay) İstanbul : Remzi Kitapevi

Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (2006) Sayı:3 Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılapları Enstitüsü Yay.

Çağlayan, Y. (1981) Tarih Öğretimine Başlangıç. İstanbul: Ayko

Çalışlar, A. (1991) Felsefe Sözlüğü. İstanbul: Cem Yay.

Çaydaş, E. (2003) Orta Öğretim 10.sınıf Tarih Dersinde Tarihsel Düşünme Becerilerinin Geliştirilmesine Yönelik Yapılan Etkinliklerin Değerlendirilmesi:

Adana İli'nde Bir Örnek Olay Çalışması (Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü)

Çandarlıoğlu, G. (2003) Tarih Metodu. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı

Çotuksöken, B. – Babür, S. (2000) Metinlerle Ortaçağda Felsefe. İstanbul: Kabalcı

Dilek, D. (2002) Tarih Derslerinde Öğrenme ve Düşünce Gelişimi. Ankara: Pegem A Yay.

Demirel, Ö. (2002) Öğretme Sanatı. Ankara: Pegem A Yay.

Demirel, Ö - Kaya, Z. (Ed.) (2003) Öğretmenlik Mesleğine Giriş. Ankara: Pegem A Yay.

Diriöz, U. (2006) Tarih Öğretiminde Eleştirel ve Yaratıcı Düşüncenin Geliştirilmesi (Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Demircioğlu, İ. H. (2005) Tarih Öğretiminde Öğrenci Merkezli Yaklaşımlar. Ankara: Anı Yay.

Evans, R. J. (1999) Tarihin Savunusu. Ankara: İmge Kitapevi

Ertosun, B. (2003) Sınıf Öğretmenlerinin Tarih Konularının Öğretimine Dair Düşünceleri ve Eğitim Öğretim Uygulamaları (Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

Feyerabend, P. (1999) Özgür Bir Toplumda Bilim. (Çev: Ahmet Kardam) İstanbul: Ayrıntı Yay.

Güngör, D. (2004) İlköğretim 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Derslerinde Tarihsel Kavramların Öğretiminde Bilgi ve Kavram Haritası Kullanımının Başarıya Etkisi (Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

Gerald, L. G. (2001) Eğitime Felsefi ve İdeolojik Yaklaşımlar (Çev:Nesrin Kale) Ankara: Ütopya Yay.

Gökberk, M. (1999) Felsefe Tarihi. İstanbul: Remzi Kitapevi.

Gökberk, M. (2004) Değişen Dünya Değişen Dil. İstanbul: Yapı Kredi Yay.

Gustave, L. B. (2004) Tarih Felsefesi (Çev: Hüsrev Akdeniz- Murat Temelli) İstanbul: Ataç Yay.

Gunner, S. - Nils, G. (1971) Antik Yunandan Modern Döneme Felsefe Tarihi (Çev:Erullah Akbaş- Şule Mutlu) İstanbul: Üniversite Kitapevi.

Gündoğdu, A. – Bulduk, O.Ü. (2005) Lise Tarih 1 Ankara: Tutibay Yay.

Hacıkadıroğlu, V. (2002) Bilgi Felsefesi. İstanbul: Cem Yay.

Hançerlioğlu, O. (1977) Felsefe Sözlüğü. İstanbul: Remzi Kitapevi.

Husbands, C. (1996) What is History Teaching? Language, Ideas And Meaning in Learning About the Past. Buckingham and Philadelphia: Open University Press.

Honer, M. S. / Hunt, C. T. (Tarihsiz) Felsefeye Çağrı. Ankara: İmge Yay.

Illich, İ (2005) Okulsuz Toplum. İstanbul: Şule Yay.

- Iggers, G. G. (2000) Bilimsel Nesnellikten Postmodernizme Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı. İstanbul:Tarih Yurt Vakfı Yay.
- Journal of Turkish Educational Sciences (2006) C. 4, S. 2. Ankara: Gazi Üniversitesi Yay.
- Jenkins, K. (1997) Tarihi Yeniden Düşünmek (Çev: Bahadır Sina Şener) Ankara: Dost Kitabevi
- Karasar, N. (1991) Bilimsel Araştırma Yöntemi. Ankara: Nobel Yay.
- Keskin, K. (2003) İlköğretim 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Öğrencilere Tarih Kavramlarının Kazandırılma Düzeyinin Araştırılması (Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)
- Mills, C. W. (2000) Toplumbilimsel Düşün (Çev: Ünsal Oskay) İstanbul: Der Yay.
- Mecz, I. T. (1998) Anlambilim (Çev: Necmettin Sevil) İstanbul: İletişim Yay.
- Maden, M. – Kablan, M. – Sever, A. (2005) Lise Tarih 1 Ankara: İmaj Basım.
- Onbeşinci Milli Eğitim Şurası Hazırlık Dökümanı-1 (1995) Ankara: M.E.B. TTKB. Şura Genel Sekreterliği
- Machiavelli, N. (1996) Hükümdar (Çev:Yusuf Türk) İstanbul: Düşünen Adam Yay.
- Nichol, J. (1996) Tarih Öğretimi (Çev: M. Safran) Ankara
- Nietzsche, F. (1997) Tarih Üzerine. İstanbul: Say Yay.
- Okur, D. - Okur, M. (2003) Tarih. Ankara: Zafer Yay.
- Özlem, D. (1996) Tarih Felsefesi. İstanbul: Anahtar Kitaplar
- Özbaran, S. (1997) Tarih Tarihçi ve Toplum. İstanbul: Tarih Vakfı.
- Özbaran, S. (1998) “Neden ve Nasıl Tarih?” Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yay.
- Özbaran, S. (1998) Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları “Tarih Ders Kitaplarında Tarih Bilinci: A.B.D. Modeli” (Hazırlayan: Erpulat D.E.)
- Öztürk, C - Dilek, D. (Ed.) (2003) Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi. Ankara: Pegem A Yay.
- Öztürk, C - Otluoğlu, R. (2002) Sosyal Bilgiler Öğretiminde Edebi Ürünler ve Yazılı Materyaller. Ankara: Pegem A Yay.
- Özkale, D. A. (Tarihsiz) Ülkemizde Eğitim Sorunları ve Çözüm Önerileri. Adana: Çağdaş Eğitim Sistemi Yay.
- Perrot, J. (1998) Dilbilim (Çev: Emel Ergun). İstanbul: İletişim Yay.
- Posta Gazetesi, 15 Şubat 2006
- Piaget, J. (1939) Çocukta Hüküm (Çev: S.Esat Siyavuşgil) İstanbul: Devlet Matbaası
- Piaget, J. (1959) The Language and Thought of the Child.London: Routledge and Kegan Paul.
- Safran, M. (2006) Tarih Eğitimi Makale ve Bildiriler. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Say, Ö. (1998) Milli Devlet Kültürü Türkiye Yansımaları. İstanbul: Kaknüs Yay.
- Stradling, R. (2003) 20.Yüzyıl Avrupa Tarihi Nasıl Öğretilmeli. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.

- Sözer, Ö. (1998) Felsefenin ABC'si. İstanbul: Kabalcı Yay.
- Sönmez, V. (1998) Eğitim Felsefesi. Ankara: Anı Yay.
- Senemoğlu, N. (2004) Gelişim Öğrenme ve Öğretim. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Togan, A.Z.V. (1985) Tarihte Usül. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Tekeli, İ. (1998) Tarih Bilinci ve Gençlik. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.
- Tekeli, İ. (1998) Tarih Yazımı Üzerine Düşünmek. Ankara: Dost Yay.
- Tanilli, S. (1994) Yüzyılların Gerçeği. İstanbul: Cem Yay.
- Thompson, P. (1999) Geçmişin Sesi (*Çev:Şehnaz Layıkel*) İstanbul: Tarih Vakfı
- Tarih Öğretiminde Çoğulcu ve Hoşgörülü Bir Yaklaşım Doğru (2003) İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Tarih Metodolojisi ve Türk Tarihinin Meseleleri Kolokiyumu (1990) Elazığ: Fırat Üniversitesi Yay.
- Tebliğler Dergisi (2004) S. 2563. M.E.B. Yayınlar Dairesi Başkanlığı
- Tümertekin, E. - Özgüç, N. (1998) Beşeri Coğrafya. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Türk Eğitim Sisteminde Atatürkçülük ve Cumhuriyet Tarihi Öğretimi (2006) (Ed:Yasemin Doğaner) Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yay.
- Tuncay, M. (2002) Tarih Yazımının Bazı Sorunları Üzerine Düşünceler. Toplum ve Bilim. Kış: 2001-2002 Sayı: 91
- Uçar, Ş. (1997) Tarih Felsefesi Meseleleri. İstanbul: Nehir Yay.
- Varış, F. (1976) Eğitimde Program Geliştirme. Ankara: A.Ü.E.F.Yay. No:53
- Yazıcı, S. (1999) Felsefeye Giriş. İstanbul: Alfa Yay.
- Wittgenstein, L. (2003) Tractatus (*Çev:Oruç Aruoba*) İstanbul: YKY Yay.

İNTERNET KAYNAKLARI

- (1) <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/155-156> (Erişim: Ocak 2006)
- (2) [http:// www.arsivcilik.com](http://www.arsivcilik.com) (Erişim: Mayıs 2006)
- (3) [http:// yok.gov.tr/eğitim/öğretim/tez_özetleri/d.dilek.html](http://yok.gov.tr/eğitim/öğretim/tez_özetleri/d.dilek.html)(Erişim: 05.2006)
- (4) [http:// www.eğitimportali.com/haber.php](http://www.eğitimportali.com/haber.php)(Erişim: Ağustos 2006)
- (5) [http:// www.egitim.aku.edu.tr/ddilek.htm](http://www.egitim.aku.edu.tr/ddilek.htm)(Erişim: Eylül 2006)
- (6) www.tarihvakfi.com Vella, Y.(2001) Yaratıcı Tarih Öğretimi, Milli Eğitim Dergisi.Sayı:150(Erişim: Eylül 2006)

Ek 1

ÖZGEÇMİŞ

Adı soyadı : Yusuf ARSLAN
Doğum Yeri ve Yılı : Tunceli, 1978
Medeni Durumu : Bekar
Adres : Kadıköy SSK Müdürlüğü/ İstanbul
E-posta : oturanadam2006@hotmail.com
Öğrenim Durumu:
1998-2002 Lisans : Dicle Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü
1992-1995 Lise : Cumhuriyet Lisesi
1988-1991 Ortaokul : Cumhuriyet Ortaokulu

Ek 4: 2 No'lu Açık Uçlu Soru Formu

1) Aşağıda, bazı tarihsel kavramların isimleri yer almaktadır. Lütfen bu kavramları sizin için **önem derecesine** göre sıralayınız. (Boşluklara 1-2-3-4 rakamlarından uygun olanını yazınız)

(...) Vatan (...) Türk (...) Kültür (...) Ana kaynak
 (...) Göç (...) Monarşi (...) Zaman (...) Mekan

2) Boşlukları yukarıdaki kavramları göz önüne alarak doldurunuz.

Benim için en önemlisi..... kavramı/kavramlarıdır.
 Çünkü;.....

3) Devlet, Vatan, Irk, Kültür gibi kavramları öğrendiğinizde hangi tutumunuzun daha çok artacağına inanırsınız.

(...) Vatanseverlik (...) Milliyetçilik (...) Hümanizm (...) Araştırmacılık

(...) Entellektüellik (...) Empati (...) Geçmiş Öğrenme

(...) Diğer. Açıklayınız.....

4) Doğrudan doğruya tarihi bir olayı yaşayan kişilerin verdikleri bilgi ve eserlere ana kaynak denir. Sizden "Ana Kaynak" kavramı hakkında detaylı bilgiler öğrenmeniz istenseydi ne yapardınız?

.....

5) Lütfen, size uygun olan seçeneği işaretleyiniz.

(....) Tarihsel olayların zamanlarını öğrenmek zordur. Çünkü;.....

(....) Tarihsel olayların zamanlarını öğrenmek kolaydır. Çünkü;.....

(....) Diğer. Açıklayın.....

6) "Tarih derslerinde en zorlandığım konular padişahların isimleri ve savaşların tarihleridir." görüşüne,

Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen katılıyorum

7) “Monarşi, Oligarşi, Tiranlık, Derebeylik, Teokrasi gibi kavramların gerçekte ne ifade ettiğini anlamakta güçlük çekiyorum” görüşüne,

Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum

8) Tarih derslerinin verimliliğini arttırmak için aşağıda bazı seçenekler verilmiştir. Bu seçenekleri **önem derecesine** göre sıralayınız. (Boşluklara 1-2-3-4-5-6-7-8 rakamlarından uygun olanını yazınız.)

- (...) Müzelere ve arkeolojik kazı alanlarına geziler düzenlemek.
- (...) Soru cevap şeklinde ders işlenmesi
- (...) Tarihi olaylar ve kişiliklerin canlandırılması(Örneğin; Atatürk rolü oynamak gibi)
- (...) Tarihsel kişiliklere sahip insanların sınıfa getirilmesi
- (...) Sınıfta konuların tartışılması
- (...) Derslerde harita, atlas, küre, tepegöz, slayt, film şeritleri gibi araçların kullanılması
- (...) Ders kitabı okutulması
- (...) Öğretmenin anlatması
- (...) Diğer. Açıklayın.....
-

9) “Tudun, Tiğın, Emir-i Çandar, Kengeş, Yabgu” gibi kavramlar hakkında aşağıda sunulmuş yargılardan size uygun olan **seçeneği ya da seçenekleri** işaretleyin.

(....) Tudun, Tiğın, Emir-i Çandar, Kengeş, Yabgu gibi kavramları öğrenmek zordur. Çünkü ders kitaplarında bu kavramlar yeterince tanıtılmıyor.

(....) Tudun, Tiğın, Emir-i Çandar, Kengeş, Yabgu gibi kavramlara benzeyen bir çok kavram olduğundan ezberlemesi zordur.

(....) Genellikle Tudun, Tiğın, Emir-i Çandar, Kengeş, Yabgu gibi kavramlar soyuttur. Bu yüzden zihnimde canlandırmam zor oluyor.

(....) Öğretmenler, Tudun, Tiğın, Emir-i Çandar, Kengeş, Yabgu gibi eski Türkçe kavramlar üzerinde yeterince durmamakta, zamanında-tam olarak karşılıklarını vermemekte, sık sık tekrarlar yapmamakta bu yüzden anlamak zorlaşmaktadır.

(....) Diğer. Açıklayın.....

.....

10) Lütfen size uygun olan seçeneği işaretleyiniz.

(...) Tarihsel kavramları anlamak/kazanmak zordur.Çünkü;.....

 (...) Tarihsel kavramları anlamak/kazanmak kolaydır. Çünkü;.....

11) Aşağıda ki tarih çağlarından hangisini daha çok merak ediyorsunuz?

	Çok	Az	Hiç
(...)İlkçağı merak ediyorum.	☐	☐	☐
(...)Ortaçağı merak ediyorum.	☐	☐	☐
(...)Yeni çağı merak ediyorum.	☐	☐	☐
(...)Yakın çağı merak ediyorum.	☐	☐	☐
(...)Tarih öncesi çağları(Yontmataş, cıvalı taş gibi)	☐	☐	☐

12) Tarih derslerinde kavramları bilmek önemli midir? Neden?

13) Tarih denince **ilk aklınıza gelen** kavramlar nelerdir?

14) Kavram öğretimi(Örneğin; ziggurat, höyük, derebeylik, hellenizm gibi) niçin gereklidir?
 (Lütfen, uygun olan **seçeneği ya da seçenekleri** işaretleyin.)

(..) Konunun anlaşılmasını kolaylaştırır.
 (..)Konular arasında neden-sonuç ilişkisi kurmaya yarar.
 (..) Bugünle bağlantı kurmaya yarar.
 (..)Olaylar arasında karşılaştırma (benzerlik-karşıtlık) yapmaya yarar.
 (..) Olayları dönemin koşullarına göre değerlendirmeye yarar.
 (..)Disiplinler arası bağ kurmaya yarar.
 (..)Tarih düşüncesinin gelişmesine yarar.
 (..) Hiçbiri. Açıklayın.....

15) Tarih derslerinde, tarihsel kavramların seçimi sizce nasıl olmalıdır? Lütfen, size uygun olan **seçenek ya da seçenekleri** işaretleyiniz.

	hiç katılmıyorum	katılmıyorum	kararsızım	katılıyorum	tamamen
a.Tarihteki temel olgular hakkında bilgi vermeli	☐	☐	☐	☐	☐
b.Hayal gücümüzü harekete geçirmeli	☐	☐	☐	☐	☐
c.Ulusumuzun gelenek-göreneklerini tanıtmalı	☐	☐	☐	☐	☐
d.Tarihten dersler çıkarmamıza yardım etmeli	☐	☐	☐	☐	☐
e. Akılda kalıcı, basit ve anlaşılır olmalı	☐	☐	☐	☐	☐
f. Barışçı bir tarih anlayışına katkı sunacak kavramlar seçilmeli.	☐	☐	☐	☐	☐
g. Dünya tarihini öğrenmemize katkı sunmalı	☐	☐	☐	☐	☐

16) Okul dışında en çok hangi ortamlarda tarihsel kavramları öğreniyorsunuz?

- a) evde ve yakın çevremde
- b) müzelerde ve antik sit alanlarında
- c) kitap, sözlük, dergi, gazetelerde
- d) internette
- e) tv'lerde
- f) tarihsel filmlerde
- g) hepsinden.
- h) Diğer.Belirtin.....

17)Tarih ders kitabı hakkındaki düşüncenizi belirtmek için lütfen uygun gördüğünüz parantezi işaretleyiniz.

	Evet	Hayır	Fikrim yok
a) Gereksiz bilgilerle dolu olduğunu düşünüyorum.	☐	☐	☐
b) Yetersiz buluyorum.	☐	☐	☐
c) Anlaşılmaz ifadeler içerdiğini düşünüyorum.	☐	☐	☐
d) Çok sıkıcı buluyorum.	☐	☐	☐
e) Yeterli resim olduğunu düşünmüyorum.		☐	☐
f) Kavramların günümüzdeki karşılığı belirtilmiyor.	☐	☐	☐

18) Aşağıdaki coğrafi alanlardan hangisinin tarihi daha çok ilginizi çekmektedir.

- a) Şu anda yaşadığım semtin tarihini merak ediyorum.
- b) Doğduğum ilin/ilçenin/köyün tarihini merak ediyorum.
- c) Türkiye'nin tarihini merak ediyorum.
- d) Dünya tarihini merak ediyorum.
- e) Avrupa tarihini merak ediyorum.
- f) Dünya tarihini merak ediyorum.

19) Tarihi gelişmeleri bir çizgiye benzetirsek, sizce tarihi gelişme aşağıdaki çizgilerden hangisine benzer?

a) İyi yönde gelişme gösterir.

b) Aynı yönde devam eder.

c) Kötü yönde gelişme gösterir.

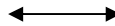

d) Tarih tekerrürden ibarettir..

e) Geçmişin bazı dönemleri hakkında yeterince bilgi olmadığından tarih kesinti halindedir. - - ->

f) Tarih hem iyi yönde hem kötü yönde gelişir.

20) "İslamiyet'ten önce Türkiye Tarihi" ve "İslamiyet'ten sonra Türkiye Tarihi" gibi ünitelerde, tarihsel kavramların bir karşılaştırmasını(benzeyen-benzemeyen yönleriyle) ne sıklıkla yaparsınız?

1. () Hiçbir zaman 2. () Bazen 3. () Çoğu zaman 4. () Her zaman